

Jaarverslag in 52 weken • 2012 • Rijksmuseum van Oudheden

Rijksmuseum van
Oudheden

2012

Jaarverslag in 52 weken

RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

Rijksmuseum van

oudheden

2012

Jaarverslag in 52 weken

RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

APRIL 2013, LEIDEN

01
02
03 © 2013
04 Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

05
06 Niets uit deze uitgave mag worden
07 vervelvoudigd en/of openbaar gemaakt
08 door middel van druk, fotokopie, microfilm
09 of welke wijze dan ook, zonder voorafgaande
10 schriftelijke toestemming van de uitgever.

11 Afbeelding voorzijde omslag:

Slangenspel

12 Dit Egyptische slangenspel was van 8 april t/m
13 4 november te zien in de tentoonstelling
14 *Goddelijk en Griezelijk. Het geheim van de slang*
15 in het Afrikamuseum in Berg en Dal.

Materiaal: kalksteen

Datering: 2575-2150 v.Chr. (4de-6de dynastie)

16 Afbeelding achterzijde omslag:

Onderwereldgodin Hekate

17 Bloeddrinkster, hartenverslinder, vleeseet-
18 ster. Een paar bijnamen van de onderwereld-
19 godin Hekate. Deze beeldengroep laat haar in
20 drievoud zien. Het is een Romeinse kopie van
21 een origineel van de Griekse beeldhouwer
22 Alkamenes uit 420 v.Chr. De vrouwenfiguren
23 dragen op hun hoofd de *kalathos*, de koren-
24 maat. Die verwijst naar de onderwereld en de
25 vruchtbare bodem waaruit het graan opschiet.
26 Er werden beelden aan Hekate gewijd om
27 haar gunstig te stemmen, omdat ze bescher-
28 ming zou bieden. Deze sculptuur was in de
29 17de eeuw in het bezit van de Antwerpse
30 schilder Peter Paul Rubens. In de Hermitage
31 in Sint Petersburg hangt een zelfportret van
32 Rubens met zijn zoon. Op de achtergrond is
33 de beeldengroep zichtbaar. Het stuk kwam in
34 Leiden terecht door een legaat van de 18de-
35 eeuwse verzamelaar Gerard van Papenbroek.

Materiaal: marmer

Datering: 0-100 na Chr.

45
46 Het Rijksmuseum van Oudheden wordt
47 gesteund door de BankGiro Loterij.

HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN (1818)

Missie en ambitie:

Wij brengen een divers publiek op een inspirerende, hoogwaardige, participerende en actieve wijze in contact met culturen van de oudheid en hun relevantie voor onze tijd. Wij zijn in Nederland het levendige podium van en voor de oudheid en de archeologie.

VOORWOORD

Het jaar 2012 kende twee kanten. De prestaties waren op belangrijke criteria (publieksbereik, educatie, ondernemerschap, wetenschap e.d.) ruim boven de resultaatafspraken met het ministerie van OCW. De advisering door de Raad van Cultuur, eind mei, leidde ertoe dat de positieve toon in het museum omsloeg in onzekerheid bij alle medewerkers.

Op het criterium publieksbereik is de ambitie om jaarlijks boven het gemiddelde van de afgelopen tien jaar uit te stijgen (ca. 115.000 bezoekers). Dat is met 142.707 bezoekers uitstekend gelukt. Dit is het twee-na-hoogste cijfer in de afgelopen 25 jaar. Het aantal jeugdige bezoekers (school en individueel) onder de 18 jaar bleef ongeveer gelijk (ruim 42.000), maar percentageel steeg het van 28% naar 30% van het totaal. De dalende lijn in schoolbezoek vanaf 2003 tot 2009 is definitief gekeerd door uitvoering van een consequent marketingplan voor de educatieve programma's.

Naast de zestien tentoonstellingen en presentaties in eigen huis, was het in 2012 manifest dat het RMO zich buiten de eigen muren toonde. Niet alleen met de al jaren reizende commercieel succesvolle expositie *Fascinating Mummies* (in 2012 in de Kunsthal, Schotland en Spanje te zien), maar ook met de tentoonstelling *Waarom godinnen zo mooi zijn* in het Nijmeegse Valkhof. Alle objecten (bijna 300) en het concept waren van het Rijksmuseum van Oudheden afkomstig. Deze tweede reizende tentoonstelling is vanaf 2014 wereldwijd te zien, om te beginnen in Finland.

Van de zestien presentaties in eigen huis is de dubbeltentoonstelling *Etrusken. Vrouwen van aanzien - Mannen met macht* een samenwerking tussen het Rijksmuseum van Oudheden en het Allard Pierson Museum (Amsterdam), het meest in het oog springend geweest. De twee musea vertelden het verhaal over Etruskische rijkdom, religie, macht en pracht elk vanuit een eigen invalshoek. In Leiden kwam de Etruskische vrouw aan bod, in Amsterdam de man. Te zien waren ruim 600 topstukken uit de eigen collecties en uit vele buitenlandse musea. Circa 130.000 bezoekers maakten opnieuw kennis met de Etrusken, waarvan een kleine 80.000 in Leiden. Dit Leids/Amsterdamse initiatief is in 2013 in Tongeren (België) te zien.

Daarnaast waren er een aantal presentaties op het gebied van de Nederlandse archeologie in het RMO, waarbij het museum de samenwerking met lokale partijen zocht. De eerste betrof *100.000 uur archeologie - Verzamelen op de Veluwe*, naar aanleiding van de aankoop van de collectie van amateur-archeoloog E. Zuurdeeg. Een tweede presentatie betrof *De eerste boeren. Nieuw onderzoek naar de bandkeramiek in Nederland*. Deze tentoonstelling vond plaats binnen de kaders van één van de drie NWO-Odyseeprojecten waarbij het museum betrokken is. De tentoonstellingen zullen in 2013 getoond worden in respectievelijk het Historisch Museum Ede en het Domein Sittard.

In dit kader mag de start van de reeks 12 Provinciën Lezingen in samenwerking met adviesbureau Hazenberg Archeologie niet onvermeld blijven. In de lezingenserie wordt maandelijks een beeld gegeven van de archeologische

infrastructuur van een specifieke provincie. De reeks is één van de initiatieven die het museum organiseert vanuit zijn nationale rol voor de Nederlandse archeologie, ter besteding van de banden met het Nederlandse archeologisch veld.

Een memorabel moment was de benoeming van conservator Maarten Raven tot bijzonder hoogleraar in de museologie van het oude Egypte aan de Universiteit Leiden. Raven staat hiermee in een lange traditie van verbondenheid tussen de universiteit en het RMO. Van de zeven RMO-medewerkers die een deel van hun tijd collectiegerelateerd onderzoek verrichten, zijn er drie bijzonder hoogleraar, een verhouding waar het museum trots op is. Ravens' professoraat is een eerbetoon aan zijn gereputeerde staat van dienst in de internationale wereld van de Egyptologie.

Het jaar kende nadrukkelijk een schaduwzijde toen eind mei bekend werd dat de Raad voor Cultuur enkele aspecten van het museum als onvoldoende achtte in zijn advies voor subsidietoekenning aan de staatssecretaris. De directie en medewerkers waren verrast door het advies en de toon ervan. In maart 2011 werd het Rijksmuseum van Oudheden door de visitatiecommissie, die in opdracht van het ministerie van OCW de kwaliteit van het museum onderzocht, zeer positief beoordeeld.

De gestage groei die het museum in de aankomende jaren wil realiseren is gebaseerd op het continueren van een bewezen strategie, beleid en de uitvoering daarvan in de afgelopen vier jaar. De Raad voor Cultuur stelt deze aanpak ter discussie. Dit staat haaks op de realistische, efficiënte en ondernemende benadering door het RMO. In eerste instantie heeft het RMO de Raad gewezen op tien feitelijke onjuistheden en drie foutieve, niet geverifieerde aannames. Toen dit medio juli niet tot bijstelling van het advies door de Raad voor Cultuur leidde, is een bezwaarprocedure gestart.

De Raad van Toezicht kende een aantal mutaties. Na acht jaren liepen in 2012 de termijnen af van de heren Andre van Heemstra (voorzitter) en Willem Otterspeer, alsmede van mevrouw Suzanne Wolff. De heer Arthur Arnold heeft met de controle op de jaarrekening in maart 2013 ook afscheid genomen. Het RMO is de voormalig leden zeer erkentelijk voor hun inzet in de afgelopen acht jaar. Niet alleen heeft de kennis en kunde van de leden tot meerwaarde voor het museum geleid, ook de prettige wijze van samenwerken is door de directie en het management als stimulerend ervaren.

Wim Weijland, *directeur-bestuurder*

KINDERTENTONSTELLING NIEUWS UIT HET MIDDEN-OOSTEN (t/m 31/08)

In de kerstvakantie en dus aan het begin van het nieuwe jaar kende deze interactieve tentoonstelling een bijzondere aantrekkingskracht. Dagelijks bezochten honderden kinderen per dag het RMO. De expositie was een avontuurlijke ontdekkingstocht en speelde zich af op o.a. een archeologische opgraving, in een moskee in Afghanistan, op een markt in Turkije, in een theehuis en op een school in Palestina. Al kijkend, speurend en spelend maakten de kinderen kennis met de boeiende geschiedenis en archeologische rijkdom van deze regio. Dit gaf een ander beeld van het Midden-Oosten dan de actuele mediaberichten over onrust en oorlog. De kinderen sloten de tentoonstelling af door als een verslaggever een eigen krant te maken over het Midden-Oosten zoals ze dat in de tentoonstelling leerden kennen, maar die ook gerelateerd was aan het actuele nieuws over de politieke ontwikkelingen in de regio. Heden en verleden kwamen zo samen.

De tentoonstelling was te bezichtigen tot en met de zomer van 2012 en werd mogelijk gemaakt door het Mondriaan Fonds. Inhoudelijk is samengewerkt met het Prins Claus Fonds en de Nationale UNESCO Commissie.

Lezing Martijn Akkerman:

Invloed van de Etrusken op 19de-eeuwse juwelen (10/1)

In het Leidse deel van de Leids/Amsterdamse Etruskententoonstelling konden bezoekers een vitrine met vijftienvijf gouden sieraden in neo-Etruskische stijl bekijken. Vanaf de vroege 19de eeuw werden Etruskische gouden ringen, armbanden, tiara's en halskettingen ontdekt bij archeologische opgravingen. Sinds die ontdekkingen laten goudsmeden zich inspireren door de Etruskische vormen en technieken. De juwelen in Leiden zijn afkomstig uit Nederlands particulier bezit en kwamen bijeen door de inzet van Martijn Akkerman, bekend van *Tussen Kunst & Kitsch*. Na een stampvol RMO volgde een dag later dezelfde lezing met eveneens een uitverkochte zaal in het Amsterdamse Allard Pierson Museum. De beide musea organiseerden op deze wijze vijf dubbellezingen.

Samenwerking met het Archeologisch Museum in Bologna

Het in 2011 ondertekende *Memorandum of Understanding* met het Archeologisch Museum in Bologna is in 2012 geëffectueerd. Met deze overeenkomst is de intentie uitgesproken meer gezamenlijke activiteiten te ontplooiën m.b.t. de opgraving in Egypte, onderzoek naar de geschiedenis van collecties, het aanvragen van financiële middelen voor gezamenlijke projecten en predynastisch Egyptisch en Etruskisch bruikleenverkeer. Aanleiding voor de samenwerking is het graf van Horemheb, opgegraven door het RMO. Zowel Bologna als het RMO heeft een aantal reliëfs uit dit graf in bezit. Waar het Leidse museum het graf ter plekke conserveert en heeft voorzien van gipsen afgietsels van originele reliëfs die over de hele museale wereld verspreid zijn geraakt, daar heeft het museum in Bologna al vanaf de jaren negentig gewerkt aan de digitale reconstructie van dit fameuze graf. De samenwerking kreeg in 2012 vorm door lezingen van RMO-conservatoren in Bologna en het uitwisselen van bruiklenen.

TENTOONSTELLING SITES IN THE CITY

(t/m 19/02) EN SYMPOSIUM (09/01)

De huidige stad Luxor is gelegen bovenop een van de grootste concentraties archeologisch erfgoed ter wereld: de resten van Thebe, de hoofdstad van Egypte ten tijde van de farao's. De stadspaleizen, moskeeën, huizen en Koptische kerken van de stad zijn in opdracht van de lokale autoriteiten afgebroken om van het lager gelegen faraonisch erfgoed een nieuw openluchtmuseum te maken.

Fotografen Sue Lezon en Yarko Kobylecky legden de bedreigde wijken in Luxor en het nabijgelegen dorpje Gurna zo veel mogelijk vast, vlak voor en tijdens de afbraakwerkzaamheden. Hun archief (2006-2010) behoort tot het weinige tastbare dat van dit stedelijke erfgoed over is. Lezon en Kobylecky zijn werkzaam bij het onderzoeksinstituut Chicago House, de thuisbasis in Luxor van het epigrafisch onderzoeksteam van het Oriental Institute van de Universiteit van Chicago. De titel werd ontleend aan de collegereeks *Sites in the City. Heritage globalised and transformed* in het Masterprogramma van de Graduateschool Humanities van de Universiteit van Amsterdam.

Aan deze tentoonstelling was een internationaal symposium verbonden (09/01). In samenwerking met de Nationale UNESCO Commissie besteedde het RMO aandacht aan deze situatie in Egypte en aan vergelijkbare erfgoedkwesties in Nederland en het buitenland.

Lezingen op het symposium

- *The Memphite necropolis at Saqqara (Egypt): from plunderers' paradise to sustainable site management* door dr. Maarten Raven, conservator Egypte RMO
- *Ghostly presents: antiquities in contemporary Athens* door dr. Eleana Yalouri, archeologe en antropologe, Pandeion University of Social and Political Sciences, Athene
- *Challenging Eternity. Archaeology, Heritage Management and Urban Development in Rome* door dr. Gert-Jan Burgers, hoofd afdeling Oudheid, Koninklijk Nederlands Instituut Rome en universitair docent Mediterrane Archeologie, VU Amsterdam
- *Mecca and the Hajj: some problems concerning the western concept of tangible and intangible heritage* door dr. Mirjam Hoijsink, universitair docent Cultuurgeschiedenis van Europa/ Museumstudies, Universiteit van Amsterdam
- *The river reflecting the city. Archaeology and the North/Southline metro in Amsterdam* door prof. dr. J.H.G. Gawronski, hoogleraar Maritieme en Urbane archeologie, Universiteit van Amsterdam
- *UNESCO's Creative Cities Network and the role of migrant heritage* door prof. dr. Michael Rowlands, emeritus hoogleraar Antropologie aan het University College London

Lezing prof. Alessandro Roccati:

Magica Tauriniensa. The Magical Papyrus from Turin (12/01)

In het kader van zijn nieuwe boek *Magica Taurinensia* sprak Professor Roccati (Universiteit Turijn) over een beroemde magische papyrus, bestaande uit twee fragmenten van anderhalve meter lang, uit het Egyptisch Museum van Turijn. De teksten bevatten het verhaal van hoe Isis de oude god Ra te slim af was en uiteindelijk de macht van hem overnam, en passages uit het boek van *Thoth*, magische spreuken die door de god der wijsheid zelf geschreven zouden zijn. De lezing was een samenwerking met de Italiaanse ambassade in Den Haag.

Boven:
De Sfinxenallee, foto
Sue Lezon

Onder: Luxor-Oost,
foto Yarko Kobylecky

DIVERSE ACTIVITEITEN

Etruskenlezing dr. Wim Hupperetz: Het Regolini Galassi graf in 3D (17/01)

Het Regolini-Galassi graf (670-650 v.Chr.) is één van de rijkste en belangrijkste archeologische vondsten uit de Oriëntaliserende periode in Etrurië. Door gebruik te maken van nieuwe technieken voor 3D-reconstructie, stellen wetenschappers nieuwe vragen en worden geconfronteerd met nieuwe problemen. De 3D-reconstructie van het Regolini-Galassi graf is een Europees samenwerkingsproject, dat onder de naam *Etruscanning* te zien was in de Leids/Amsterdamse Etruskententoonstelling. Het is een initiatief van het Allard Pierson Museum en in het bijzonder directeur Wim Hupperetz.

Expositie Jeroen Spijker: De Gloed van Lapis Lazuli (20/1- 11/3)

Deze expositie bestond uit zeven sculpturen en twaalf foto's, opgesteld in de tempel. Spijker liet zich inspireren door de Egyptische beelden uit de museumcollectie. De foto's zijn volgens Spijker een moderne interpretatie van het mummificeren. Om de schoonheid te verbeelden die schuilgaat achter deze eeuwenoude manier van conserveren en behouden, fotografeerde Spijker enkele Egyptische beelden. Met een digitale bewerking hulde hij ze vervolgens in blauw plastic, als het ware om ze te beschermen tegen vocht, stof, zuren en licht. De blauwe kleur van de foto's en beelden koos Spijker als referentie naar de steensoort lapis lazuli, in het oude Egypte geliefd als verwijzing naar de hemel.

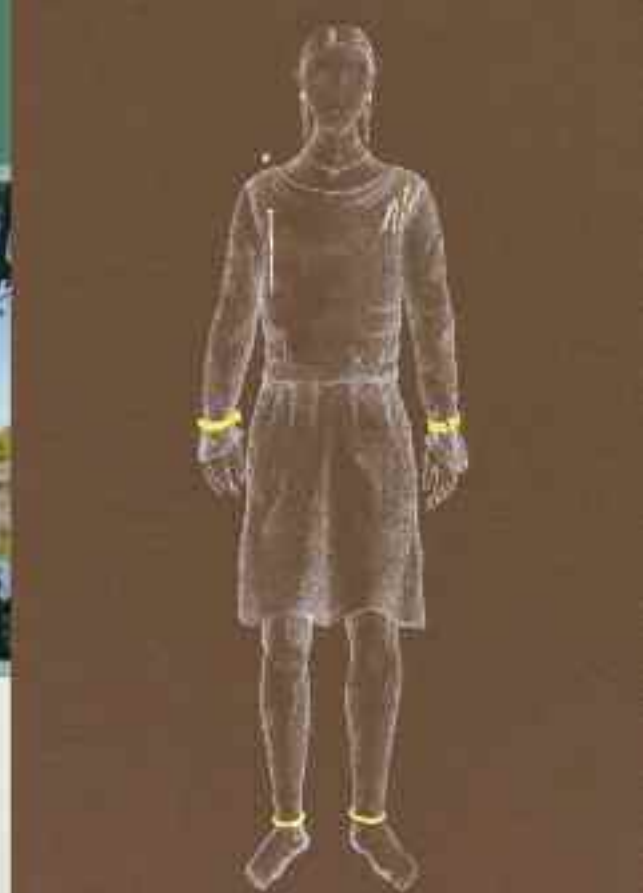
Publicatie Topstukken aan het Rapenburg (20/1)

Op 20 januari nam burgemeester Henri Lenferink tijdens de nieuwjaarsreceptie van de Museumgroep Leiden in het RMO het eerste exemplaar van het boekje *Topstukken aan het Rapenburg* in ontvangst. Deze wandelroute over de bekendste gracht van Leiden bevat achtergrondinformatie over de gracht, het Academiegebouw, de Pieterskerk en over de topstukken uit het RMO, Japanmuseum het SieboldHuis en de Hortus botanicus. De route is bedoeld om toeristen uit binnen- en buitenland kennis te laten maken met de geschiedenis en de mooiste plekken van het Rapenburg en is een samenwerking van de drie museale instellingen. Het routeboekje is te koop in het Nederlands, Engels, Duits en Japans.

Actualiteitsvitrines: Vorstin van de Maashorst (20/01 – 15/04)

Bij opgravingen op de Noordbrabantse Slabroekse Heide werd in 2010 een bijzonder graf uit de vroege ijzertijd gevonden. Het betrof een vrouw die begraven was, terwijl men in deze periode vooral cremeerde. Het opvallendst waren de bijgelegde voorwerpen, waaronder waardevolle arm- en enkelbanden en een barnstenen kraal. Die rijkdom en de afwijkende wijze van begraven, doet vermoeden dat hier iemand met status en aanzien lag. Al in 1923 togen twee archeologen van het museum, Holwerda en Remouchamps, naar de heidevelden. Ze groeven een vrij omvangrijk urnenveld op met 38 prehistorische grafheuvels. De vondsten hieruit bevinden zich sindsdien in de museumcollectie. In 2005 en 2010 is nieuw onderzoek gedaan op deze plek door archeologen van de Universiteit Leiden en Archol BV. De presentatie in het RMO, met de vondsten uit 1923 en 2010, was eerder te zien in het Museum voor Religieuze kunst in Uden. Het RMO leverde bruiklenen, expertise en documentatie.

Vanaf linksboven met de klok mee: De Nederlandse voorkant van *Topstukken aan het Rapenburg*, reconstructietekening van 'de vorstin van de Maashorst', kunstwerk uit de serie *De gloed van Lapis Lazuli* door Jeroen Spijker, de Japanse voorkant van *Topstukken aan het Rapenburg*.

MUMMIES: HET ONTRAFELDE GEHEIM

(Kunsthall t/m 29/01)

Eind januari eindigde in Rotterdam de tentoonstelling *Mummies! Het ontrafelde geheim*. Bijna 230 objecten uit het RMO waren te zien in een verhaal over de fascinerende begrafenisrituelen van het oude Egypte. Uit het persbericht van de Kunsthall: "Hoogtepunten zijn de mummie Anchhor uit Thebe en zijn authentieke grafkisten die nog geheel intact zijn. Talrijke zeldzame objecten zoals magische scarabeeën, amuletten, juwelen en beelden uit graven zijn te zien. De tentoonstelling brengt aan de hand van nieuwe technologische ontwikkelingen ook enkele geheimen van de mummies aan het licht."

Het concept van deze tentoonstelling is van het RMO. De tentoonstelling reist sinds 2009 over de wereld en Rotterdam was de enige Nederlandse bestemming. De tentoonstelling trok 55.000 bezoekers. Dertien dagen (!) na sluiting in de Kunsthall opende de tentoonstelling onder de titel *Fascinating Mummies* in the National Museum of Scotland, Edinburgh.

NINO lezing dr. Bruno Overlaet: Het Luristan Enigma.

Zoektocht naar de oorsprong (26/01)

Sinds de jaren dertig van de vorige eeuw staat Luristan synoniem voor raadselachtige bronzen beeldjes die gemaakt zouden zijn door een lokale nomadenbevolking. Door grootschalige plunderingen vonden Luristan-bronzen hun weg naar bijna alle oud-Oosterse collecties, ook in Leiden. Het archeologisch onderzoek in deze moeilijk toegankelijke bergstreek van West-Iran kwam pas in de tweede helft van de 20ste eeuw op gang en onze kennis blijft nog steeds beperkt. Het samenvoegen van de historische, klimatologische en archeologische data door onder andere Bruno Overlaet levert een steeds genuanceerder beeld van deze regio op. Het helpt de Luristan-bronzen in hun juiste culturele context te plaatsen.

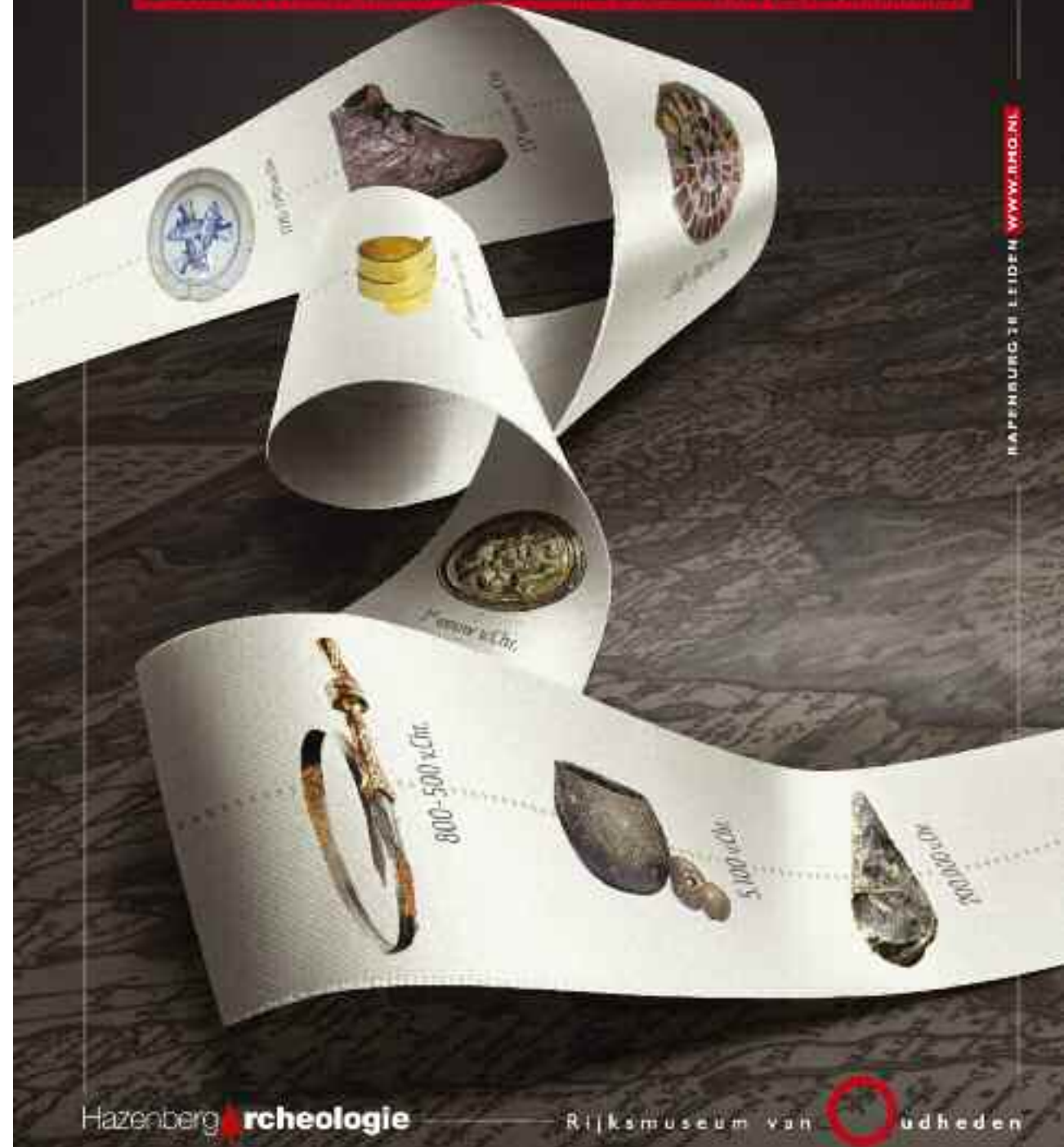
Nieuw: 12 Provinciënlezing (27/01)

In 2012 startte het RMO de reeks 12 Provinciën Lezingen in samenwerking met archeologisch adviesbureau Hazenberg Archeologie. De lezingenserie behandelt de meest uiteenlopende archeologische onderwerpen uit alle twaalf provincies. Per middag wordt een beeld gegeven van de archeologische infrastructuur van een specifieke provincie. De reeks is één van de initiatieven die het museum organiseert vanuit haar nationale rol voor de Nederlandse archeologie, ter bestendiging van de banden met het Nederlandse archeologisch veld. De lezingen variëren van recent veldonderzoek tot historische aspecten van archeologisch onderzoek en bieden een podium aan amateurs en professionals, beleidsmedewerkers en onderzoekers. In 2012 kwamen de provincies Noord-Brabant (27/01), Gelderland (30/03), Friesland (25/05), Zuid-Holland (28/09), Limburg (26/10) en Drenthe (30/11) aan bod. Elke sessie werd gemiddeld door zeventig personen bezocht en ingeleid door één van de betrokken RMO-conservatoren en Tom Hazenberg. Op de eerste lezing spraken:

- Martin Meffert (provinciaal archeoloog Noord-Brabant): *Zorgen voor Archeologisch Erfgoed, Archeologische Monumentenzorg in de provincie Noord-Brabant*
- Cees Koot: *Eindelijk dan! Neolithische plattegronden in Noord-Brabant*
- Richard Jansen (gemeentelijk archeoloog Oss): *Maashorst; archeologisch landschap met allure*
- Johan Hendriks (gemeentelijk archeoloog Breda): *Het middeleeuwse Begijnhof van Breda*

ARCHEOLOGIE VAN NEDERLAND DE 12 PROVINCIEËN LEZINGEN

IES KIBÉ PER DAAI EN VERHOORINGEN ENDE OUDÉ VERHISTEN, NATUREL ONDERKUNNEN,
IN ZONNENDE ZONNEN, VERHOORINGEN EN BEHOORINGEN, VAN IES VAN DE PROVINCIES

01
02
03
04
05
06
07
08
09
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52

LEIDEN EN DE ARCHEOLOGIE VAN HET NABIJE OOSTEN (02/02 – 20/04)

Deze tentoonstelling was vanaf 2 februari in de Oude Universiteitsbibliotheek van Leiden te zien. De expositie was een samenwerking tussen het Rijksmuseum van Oudheden en de Faculteit der Archeologie (UL) en werd samengesteld door studenten Museumarcheologie, onder leiding van docent prof. dr. Ruurd Halbertsma, conservator Klassieke Wereld.

De expositie was een kennismaking met de archeologische onderzoeksprojecten van de universiteit en het museum in het Nabije Oosten, in heden en verleden. Daarnaast was er aandacht voor erfgoedkwesies die bij archeologisch onderzoek in het Nabije Oosten komen kijken en voor de opgravingen van Tell Sabi Abyad en Tell Hammam (beiden in Syrië) en Tell Deir 'Alla (Jordanië). Projecten in de omgeving van Cide (Noord-Turkije) en Kinnereth (Meer van Galilea, Israël) waren met fotoreportages vertegenwoordigd.

De invalshoek om het oude Nabije Oosten te benaderen vanuit Nederlanders die daar in heden en verleden een rol hebben gespeeld, wordt ook gebruikt bij de nieuwe vaste opstelling in het Rijksmuseum van Oudheden (opening eind april 2013).

Etruskenlezing dr. Iefke van Kampen: Mannen met macht en vrouwen van aanzien in Veii (31/01)

Iefke van Kampen, medesamensteller van de catalogus bij de Etruskententoonstelling en directeur van het Archeologisch Museum in Formello, sprak over de vondsten die in het gebied van Veii zijn gedaan, zowel recent door verschillende universiteiten als door historische onderzoekers zoals de Markies van Campana. De Etrusken hebben in Veii hun allervroegste schilderkunst en beeldhouwkunst achtergelaten.

Steentijddag (04/02)

237 bezoekers trotseerden het barre winterweer en bezochten de 22ste Steentijddag. Deze dag is na de Reuvensdagen het grootste archeologiecongres van Nederland. De duidelijke zichtbaarheid van het RMO in de organisatie ervan creëert een duidelijke band met een grote groep amateurarcheologen en professionals in de archeologie van de steentijd.

Deze stier met vier korte pootjes heeft duidelijk gediend als een hangende olie-lamp. De holle vaas is gemaakt van crèmekleurig aardewerk en afgewerkt met een rode sliblaag. Op de rug zit een grote vulopening. Vier uitstulpingen met geblakerde tuitjes en ophangogen sieren de flanken. Ze zijn met elkaar verbonden via overdwars aangebrachte richels die touwen voorstellen. Qua vorm en techniek staat de vaas in de traditie van het oud-Hittitische reliëfkeramiek, waarin dieren vaak als thema worden gebruikt. Van dit soort voorwerp zijn er slechts weinig bekend. Datering 1800-1700 v.Chr., Hettietische Periode. Vindplaats: Turkije.

FASCINATING MUMMIES

(National Museum of Scotland, Edinburgh 11/02-27/05)

Nog geen twee weken na sluiting in de Rotterdamse Kunsthal opende in Edinburgh de reizende RMO-tentoonstelling *Fascinating Mummies*. Het was de zevende *venue* van deze expositie die sinds 2009 reist. De tentoonstelling trok meer dan 65.000 bezoekers.

Van de website van The National Museum of Scotland: "*Fascinating Mummies* is an unmissable exhibition of significant treasures from the world famous egyptology collections of the National Museum of Antiquities in Leiden. They are displayed alongside objects from our own important collections which have contributed to the understanding of life, death and the afterlife in Ancient Egypt. This will be the only opportunity to see this intriguing exhibition in the UK.

Fascinating Mummies reveals people from the past who lived, worked and died over 2,000 years ago. One of the exhibition's central stories is that of Ankhhor, a high priest of Thebes who lived 650 years before Christ. The Ankhhor mummy and its three coffins became part of the Rijksmuseum van Oudheden collection in 1828. Unusually for that time, the museum experts did not unwrap the mummy. Although much had been learned from hieroglyphics and symbols on his three sarcophagi, it is only recently that we have come to learn about Ankhhor and his secrets. A CT scan gave an insight into his anatomy, age and general health and showed how Ankhhor was mummified.

This concept was developed in partnership with the Rijksmuseum van Oudheden, Leiden, the Netherlands and the Musée de la civilisation, Québec, Canada. The exhibition is supported by the Patrons of National Museums Scotland."

Lezing prof. dr. Eric M. Meyers: opgegraven synagoges uit de oudheid (07/02)

Eric Meyers, directeur van het centrum voor Joodse studies, Duke University (Amerika), gaf een publiekslezing tijdens een symposium van het Leids Instituut voor Godsdienstwetenschappen van de Universiteit Leiden. Meyers onderzoekt al meer dan veertig jaar de oude joodse cultuur van Galilea en heeft zelf een aantal synagoges opgegraven, zoals die uit het Romeins-Byzantijnse dorp Horvat Kur in Israël.

Etruskenlezing dr. L. Bouke van der Meer: Etruskische rituelen (14/02)

In zijn lezing belichtte dr. van der Meer de rituelen van de Etrusken tussen ca. 900 en 30 v.Chr., en de continuïteit daarvan tot in het heden. Het betreft enerzijds *rites de passage*, zoals bij een huwelijk of geboorte. Anderzijds gaat het om kalenderriten en het stichten van steden en het oprichten van tempels. Centraal stond de vraag in hoeverre de overgeleverde fragmenten uit Etruskische rituele boeken overeenkomen met archeologische en epigrafische gegevens (inscripties). Organisatie: Vriendenvereniging RoMeO, het Rijksmuseum van Oudheden en het Allard Pierson Museum.

Mummies as you've never seen them before

Fascinating Mummies 11 Feb - 27 May

Book now on 0300 123 6789 or at www.ac.uk/xxxxxxx

Supported by Patrons of National Museums Scotland
Developed in partnership with the National Museum of Scotland, Edinburgh, and the National Museum of Scotland, Edinburgh, Scotland

 National
Museum of
Scotland

MUSEUMJEUGDUNIVERSITEIT. MEER WETEN DAN JE MEESTER OF JUF

De MuseumJeugdUniversiteit, een initiatief van het RMO, organiseert iedere zondag hoorcolleges voor nieuwsgierige kinderen van 8 t/m 12 jaar. Doel is kinderen door wetenschappers en conservatoren op een toegankelijke, niet té laagdrempelige manier kennis te laten maken met de collectie en met het museum als wetenschappelijk instituut. De lezingen worden interactief gebracht met beeldmateriaal, objecten en replica's. Op de gelijknamige website kunnen kinderen informatie over de colleges vinden en zich aanmelden.

Het RMO wilde dit concept graag met andere musea delen. In september 2009 waren de Leidse musea de eersten die de formule opnamen in hun programma en werd de Universiteit Leiden partner, waardoor musea en academie aantoonde dat zij wetenschapseducatie, ook voor de jongsten, serieus namen. Vanaf najaar 2010 volgde een aanzienlijke landelijke uitbreiding. Met nieuwe aanmeldingen voor de voorjaarsreeks van 2013 (Hermitage, Letterkundig Museum, Kinderboekenmuseum en Zuiderzeemuseum) stond de teller aan het einde van het jaar op 50 musea. Landelijk werden er bijna 3000 collegekaarten verkocht; in het RMO ca. 320. Van Enkhuizen tot Maastricht en van Ezinge tot Den Haag vertellen wetenschappers en museummedewerkers over spannende, grappige en opmerkelijke onderwerpen. Vragen als *Kunnen mensen vliegen?*, *Wat smeerde een oermens op z'n boterham?* en *Hoe overleef je zonder mobieltje?* komen aan bod tijdens de kindercolleges.

In het RMO waren zowel de voorjaars- als najaarsreeks volgeboekt. Iedere eerste zondag van de maand werden de ca. 160 deelnemers in het museum ontvangen door twee enthousiaste vrijwilligers. Naast de reguliere colleges konden kinderen kennismaken met de MuseumJeugdUniversiteit tijdens één van de proefcolleges: op 22 april door prof. dr. Gerard Boter (*Welke avonturen beleefde de Griekse held Odysseus?*, 45 deelnemers), 26 augustus door dr. Hugo Koning (*Hoe word je een Griekse held?*, 81 deelnemers) en op 30 december door Hans van den Berg (*Waarom komen mummies in films tot leven?*, 70 deelnemers).

Shell Nederland financierde in 2012 de landelijke coördinatie vanuit het RMO, net als in de twee voorgaande jaren, en zal dit in 2013 en 2014 voortzetten. Daarnaast droeg de VSC (Vereniging van samenwerkende centra en musea in wetenschap en techniek) bij aan het project, in financiële en promotionele zin. Het mediapartnerschap van kinderkrant Kidsweek werd voor 2012 hernieuwd. Voorts werden de banden met de Universiteit Leiden, in het bijzonder met het Wetenschapsknooppunt, aangehaald.

Colleges in het RMO

06/02 *Was Cleopatra echt verliefd op Caesar?* Dr. Miguel John Versluys

06/03 *Hoe overleef je een riddertoernooi?* Henk 't Jong MA

03/04 *Hoe versloeg Asterix de Romeinen?* Drs. Jaap Toorenaar

01/05 *Waarom zijn Griekse standbeelden meestal bloot?*
Prof. dr. Ruurd Halbertsma

05/06 *Wat vindt een archeoloog in Leiden?* Drs. Chrystel Brandenburgh

02/09 *Waarom komen mummies in films altijd tot leven?* Drs. Hans van den Berg

07/10 *Hoe weet een archeoloog waar hij kan opgraven?* Prof. dr. Douwe Yntema

04/11 *Wie waren de Vikingen?* Dr. Annemarieke Willemsen

02/12 *Hoe werd je de baas van het Romeinse Rijk?* Prof. dr. Fik Meijer

Deelnemende musea in 2012:

Allard Pierson Museum, Amsterdam

EYE Filminstituut, Amsterdam

Amsterdam Museum, Amsterdam

Bijbels Museum, Amsterdam

Ons' Lieve Heer op Solder, Amsterdam

Nederlands Watermuseum, Arnhem

Museum voor Moderne Kunst, Arnhem

Airborne Museum Hartenstein, Arnhem

Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem

Museum Bronbeek, Arnhem

Drents Museum, Assen

Hunebedcentrum, Borger

Museon, Den Haag

Haags Historisch Museum, Den Haag

Museum de Gevangenpoort, Den Haag

Dordrechts Museum, Dordrecht

Huis van Gijn, Dordrecht

Eindhoven Museum, Eindhoven

Van Abbemuseum, Eindhoven

TwentseWelle, Enschede

Rijksmuseum Twente, Enschede

Techniekmuseum HEIM, Hengelo

Cosmos Sterrenwacht, Lattrop

Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

NCB Naturalis, Leiden

Rijksmuseum Volkenkunde, Leiden

Museum De Lakenhal, Leiden

Regionaal Archief, Leiden

Hortus botanicus, Leiden

Japanmuseum SieboldHuis, Leiden

Museum Boerhaave, Leiden

Kasteel Duivenvoorde, Voorschoten

Huygensmuseum Hofwijck, Voorburg

Nieuw Land Erfgoedcentrum, Lelystad

Natuurhistorisch Museum, Maastricht

Muiderslot, Muiden

Vestingmuseum, Naarden

Museum Het Valkhof, Nijmegen

Afrika Museum, Nijmegen

Maritiem Museum, Rotterdam

Het Natuurhistorisch, Rotterdam

Nederlands Architectuurinstituut, Rotterdam

Streekmuseum Krimpenerwaard, Rotterdam

Nederlands Fotomuseum, Rotterdam

Universiteitsmuseum, Utrecht

Geldmuseum, Utrecht

Limburgs Museum, Venlo

MAQUETTE PALEISTUIN FARAO ACHNATON

(24/02-02/09)

Rond 1350 v.Chr. bouwde farao Achnaton een nieuwe hoofdstad bij de plaats Amarna, in Midden-Egypte. Dit was een 'tuinstad', met grote villa's, paleizen, zonnetempels en kapellen, allemaal omringd door groene ruimtes. De maquette in het RMO toonde de noordelijke tuin van Maroe-Aton, een complex van kapellen en koninklijke villa's. Het complex bestond uit twee van elkaar gescheiden, ommuurde terreinen: een zuidelijke tuin met twee vijvers en een noordelijke tuin met één vijver. Aan de westzijde daarvan stond een rijtje koninklijke verblijven. De oostkant werd ingenomen door een zonnetempel. Alle vloeren hadden een rijke beschildering met moerasplanten en vogels. Zo vulden architectuur en tuin elkaar aan als een eerbetoon aan de zonnegod. De opstelling van de maquette, een bruikleen van het Römisch-Germanisches Museum in Keulen, was een marketingprelude voor de tentoonstelling *Tuinen van de farao's* (vanaf 27/04).

Etruskenlezing dr. Demetrius Waarsenburg: Etruscheria (28/02)

Al sinds de Renaissance zijn geleerden, kunstenaars en het bredere publiek gefascineerd geweest door de sporen die de Etrusken hebben nagelaten. Die fascinatie heeft de geschiedenis van de Etruscologie verrijkt met de meest bloemrijke interpretaties, die tot op de huidige dag doorwerken in populaire titels als *Het mysterie der Etrusken*. Deze lezing was gewijd aan dit wonderlijke *Nachleben*. Waarsenburg, verbonden aan de KNAW, nam de bezoeker mee in de wereld van de 15de-eeuwse monnik Annio da Viterbo, die als eerste een verzameling Etruskische inscripties bijeenbracht. Daarna kwam de kleurrijke Schotse geleerde Thomas Dempster aan bod. In de 17de eeuw legde hij de basis voor de wetenschappelijke bestudering van de Etrusken.

Restauratie van mummiekisten

In het kader van het door de Bankgiro Loterij gefinancierde mummiekistenproject, in het RMO geleid door conservator Egypte Christian Greco, werd in 2012 de samenwerking met het Vaticaan, het Louvre en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) voortgezet. Onderzoek aan de mummiekisten uit Bab-el-Gasus, door het museum verworven in 1893, zal leiden tot restauratie van de kisten, een wetenschappelijke publicatie en een tentoonstelling met bruiklenen uit de partnermusea.

- Elke kist is nauwkeurig onderzocht met behulp van daglichtlampen en UV-straling. Aan de hand van deze onderzoeken zijn veranderingen aan het geschilderde oppervlakte vastgesteld en kunnen eerdere restauraties worden onderscheiden. Met röntgenfoto's is de oorspronkelijke constructie van de kisten en de staat van de geschilderde onderlagen bekeken.
- Met *false colour*-infraroodfotografie zijn de ondertekeningen zichtbaar geworden onder de bovenste verflagen. Op deze wijze kunnen vroegere veranderingen in teksten en afbeeldingen geïnterpreteerd worden.
- Om meer te weten te komen over de gebruikte materialen op de kist zijn minuscule verffragmenten met een zeer hoge vergroting microscopisch onderzocht.
- Met verfdwarsdoorsnedenonderzoek kan de gelaagdheid van de opeenvolgende verflagen worden bestudeerd. Op deze wijze kunnen we meer zeggen over hoe de kisten zijn gedecoreerd en welke schildertechnieken er in het oude Egypte zijn gebruikt.

De maquette uit het Römisch-Germanisches Museum in Keulen mat 4,70 meter bij 2,50 meter en paste daarmee net in de Muzenzaal.

EGYPTE

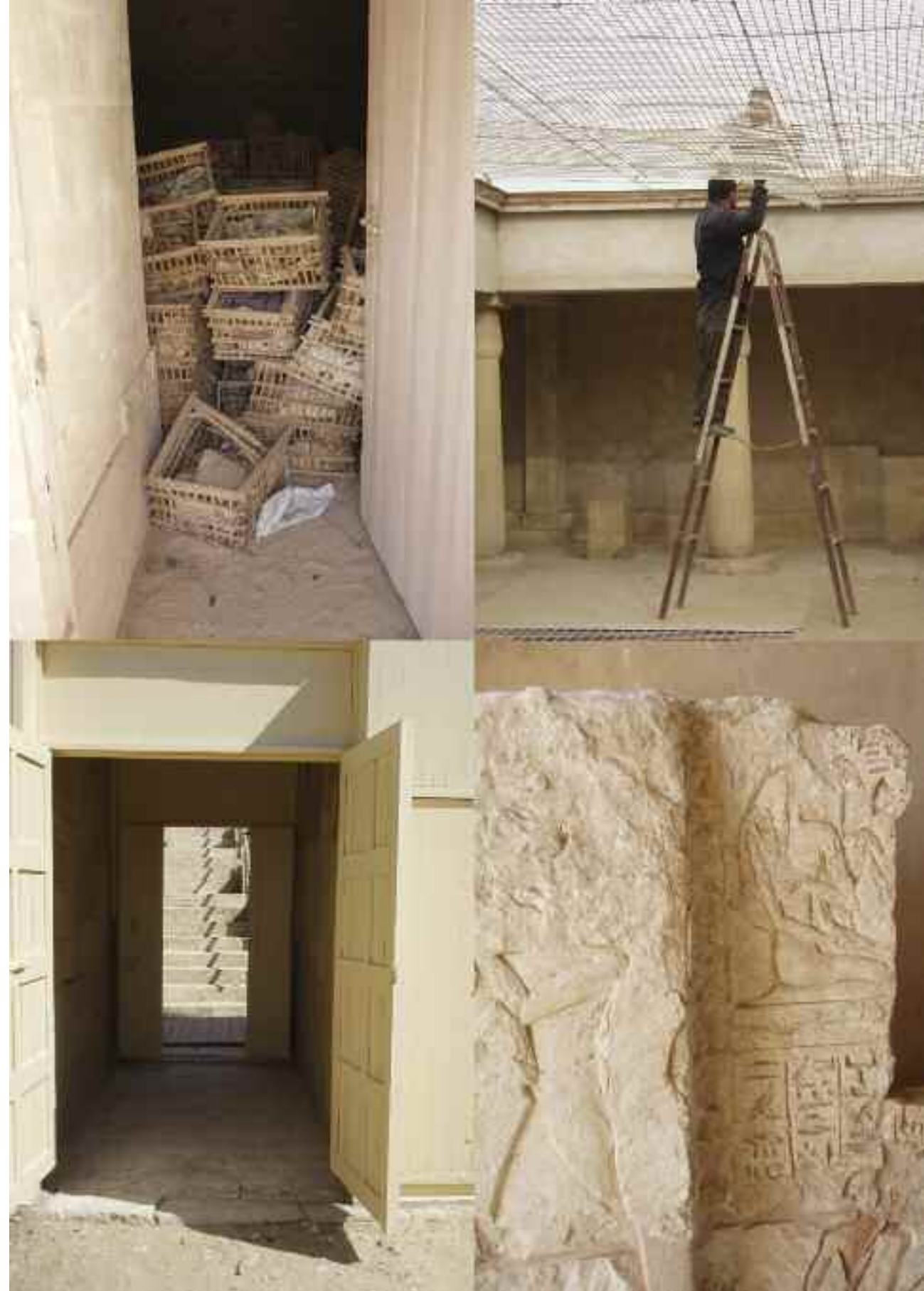
Een memorabel moment was de benoeming per 1 september van conservator Maarten Raven tot bijzonder hoogleraar in de museologie van het oude Egypte aan de Universiteit Leiden. Zijn oratie zal in april 2013 plaats vinden. Ravens professoraat is een eerbetoon aan zijn zeer gereputeerde staat van dienst in de internationale wereld van de Egyptologie. Maarten Raven zal zich als bijzonder hoogleraar richten op het onderzoek naar de vorming van Egyptische collecties in binnen- en buitenlandse musea. Hij zal zich bezig houden met de wijze waarop het oude Egypte in musea gepresenteerd wordt, de geschiedenis van het verzamelen, de invloed van Egypte op Europese kunstnijverheid (Egyptomanie) en de ethische aspecten van het verzamelen.

- Op het gebied van tentoonstellingen begeleidde Raven de organisatie en opbouw van de tentoonstellingen *Tuinen van de farao's* (met stagiair Vincent Oeters) en *Het Egypte van Hollywood* (met gastconservator Hans van den Berg).
- In het kader van de meerjarige samenwerking met het Archeologisch Museum te Bologna werd in april een langdurig bruikleen van 43 prehistorische voorwerpen begeleid.
- De conservatoren Raven en Greco gaven met regelmaat interviews over de plunderingen in Egypte aan media zoals *Met het oog op morgen*, Omroep Max, ANP en Radio West. Daarnaast werkte Raven mee aan de BBC-productie *Mysterie Hunters*. In de media-aandacht springt een paginagroot artikel in de Telegraaf (2 juni) over de opgravingen te Sakkara er uit.
- Raven verrichtte veel redactiewerk voor een PALMA-deel, de wetenschappelijke reeks van het museum, over de collectie gouden sieraden (auteur M. Bulsing).
- De conservatoren ontvingen diverse collega's uit binnen- en buitenland, gaven expertise aan verzamelaars en selecteerden materiaal voor universitaire colleges.
- Conservator Raven fungeerde als keurmeester voor de PAN-Beurs (Amsterdam, 16/11), bracht vele studiebezoeken aan Egypte gerelateerde tentoonstellingen en woonde een aantal jubilea en congressen bij.

Opgraving Sakkara

Het opgravingsseizoen had plaats van 31 januari tot en met 5 maart. Als gevolg van de revolutie in Egypte (2011) werd in 2012 van de Oudheidkundige Dienst geen toestemming verkregen om te graven. In plaats daarvan concentreerde de expeditie zich op het herstellen van de door plundersers (in januari 2011) en hevige regenval (in april 2011) opgelopen schade. Daartoe werden deuren, sloten en kasten gerepareerd of vervangen en enkele dakconstructies aangepast. Op kleine schaal werden wat restauraties uitgevoerd aan de sarcofaag van Raia (door plundersers verschoven), de kapel van Tatia (terugplaatsen laatste reliëffragmenten) en de kapel van Chay I (loslatend gips). Alle opslagplaatsen met aardewerk, skeletmateriaal, kleine voorwerpen en reliëffragmenten werden gecontroleerd op vermissingen en opnieuw geordend. Voor het repareren van de schade werd een ruimhartige subsidie ontvangen van het Prins Claus Fonds en het Cultuurfonds van de Nederlandse Ambassade in Cairo.

Tijdens het opgravingsseizoen 2012 werden diverse herstelwerkzaamheden uitgevoerd. Enkele door plundering getroffen opslagplaatsen werden opnieuw geordend en gecontroleerd op vermissingen.

ZAALVERHUUR

Met de verhuur van zalen vergroot het museum zijn naamsbekendheid en de eigen inkomsten. Daarnaast wordt volop gebruik gemaakt van de vier zalen door cursuspartners als de Vrije Academie. Zij bieden cultuurhistorische en archeologische cursussen aan volwassenen. Dat levert het museum veel herhaalbezoekers op, die op termijn ambassadeurs van het RMO worden. Naast de Tempelzaal is de Trajanuszaal, met 17de-eeuwse afgietsels van de orginiele Romeinse zuil van Trajanus, beschikbaar. Daarnaast is er een laat-18de-eeuwse stijkkamer, met uitzicht op het terras. Tot slot is er de Leemanszaal, een multifunctionele presentatieruimte met plaats voor tachtig mensen. Met de zalen biedt het RMO een aantrekkelijk geprijste, unieke culturele vergaderfaciliteit.

De Tempelzaal werd in 2012 gebruikt door:

Media Tornado	Nederlands Klassiek Verbond
Leids Universitair Medisch Centrum	Koninklijk Nederlands Instituut Rome
Imtech	Heineken
Fintage House	Leiden Marketing
ABNAMRO	R & M Solutions
ABC Media	NINO
Jordaans Verkeersburo	RoMeO
White Crow Festival	Vereniging Oud Leiden
Dutchspace	Universiteit Leiden
UNESCO	Koninklijke Brill
VOIA	Leids Universitair Fonds
Steltman Juweliers	Leids Filmfestival
Tinvereniging Nederland	Labrys Reizen

Museumcafé

Vanaf 2008 beheert het bedrijf Vermaat het museumcafé en neemt de catering en banqueting (niet exclusief) op zich. Met Vermaat is in 2010 een tienjarig contract afgesloten. Het contract is gebaseerd op een samenwerking met een winst- en verliesdeling van 50/50. Het resultaat over 2012 bedroeg ongeveer € 58.000 (waarvan 50% voor het RMO), bij een omzet van ruim € 295.000. De investeringen voor het museumcafé worden door Vermaat gefinancierd, waarna de afschrijving gelijk wordt verdeeld. Personeel in het café wordt regelmatig uitgewisseld met de Hortus Botanicus dat een anticyclisch seizoen kent t.o.v. het museum.

Concert Mokum Strings (11/03)

Strijkersgezelschap Mokum Strings, met topmusici van het Koninklijk Concertgebouworkest, het Radio Filharmonisch Orkest, het Rotterdams Philharmonisch Orkest en Camerata Bern, speelde werken van Liszt en Beethoven. Het gezelschap stond onder leiding van dirigent, componist en violist Joan Berkhemer. In een volle Tempelzaal speelde Mokum Strings o.a. de bewerking voor strijkorkest die Berkhemer maakte van de beroemde pianosonate van Franz Liszt. Het Leidse concert was de enige opvoering van dit stuk in Nederland.

Strijkersgezelschap Mokum Strings speelde op 11 maart voor de Egyptische tempel van Taffeh en de sarcofaag van Ahmes in de Tempelzaal van het museum.

ETRUSKEN. VROUWEN VAN AANZIEN. MANNEN MET MACHT (14/10/11-18/03/12)

Deze dubbeltentoonstelling was een samenwerking tussen het Rijksmuseum van Oudheden en het Allard Pierson Museum (Amsterdam). De Etruskische cultuur was ruim 2500 jaar geleden, voor de komst van de Romeinen, een hoog ontwikkelde beschaving in centraal Italië. De twee musea vertelden het verhaal over Etruskische rijkdom, religie, macht en pracht, elk vanuit een eigen invalshoek. In Leiden kwam de Etruskische vrouw aan bod, in Amsterdam de man. Te zien waren ruim 600 topstukken uit de eigen collecties en uit vele buitenlandse musea.

De grootste bloei van de hoogontwikkelde Etruskische samenleving lag tussen 750 en 500 v.Chr. Vrouwen deden niet voor mannen onder, zowel op maatschappelijke, culturele als religieuze posities. In de tentoonstelling in Leiden stonden deze Etruskische vrouwen, priesteressen en godinnen, hun maatschappelijke positie, hun rol als moeder en echtgenote, hun schoonheidsidealen, mode en juwelen centraal. De Amsterdamse expositie belichtte de Etrusken vanuit een mannelijk perspectief, met veel aandacht voor rijkdom en handelsgeest, het machtsvertoon van krijgsheren, de voorspellende gaven van priesters en de luxe levensstijl van de aristocratie. Blikvangers in de expositie waren de vondsten uit rijke prinsen- en prinsessengraven in Italië met gouden sieraden en bronzen wapens.

Bij de tentoonstelling verscheen een publieksboek, een gratis Museumkrant, een RoMeO-magazine en een film. Verder was er een breed activiteitenprogramma met lezingen, rondleidingen, cursussen, materiaal voor het voortgezet onderwijs en Etruskenreizen door Toscane en Umbrië. In de expositie waren meer dan 200 bruiklenen te zien van het Nationaal Archeologisch Museum (Florence), de Villa Giulia (Rome), de Capitolijnse Musea (Rome), de Vaticaanse Musea, het Archeologisch Museum Bologna, het Archeologisch Museum Verucchio, het British Museum (Londen), de Ny Carlsberg Glyptothek (Kopenhagen) en de KMKG (Brussel).

De tentoonstelling kwam mede tot stand dankzij het Italiaans Cultureel Instituut (Amsterdam), de Ambassade van Italië (Den Haag), het Koninklijk Nederlands Instituut te Rome, het Mondriaan Fonds, het Prins Bernhard Cultuurfonds, het Directoraat-generaal Onderwijs en cultuur van de Europese Unie, het SNS Reaal Fonds, de Stichting Charema en de vriendenverenigingen van beide musea. Vanaf 16 maart 2013 is de Leids/Amsterdamse tentoonstelling in Tongeren (België) te zien.

Vanaf linksboven met de klok mee: poster *Etrusken*, bronzen beeld van een Etruskische vrouw (560-550 v.Chr., collectie Archeologisch Museum Florence), replica van het beeld van Leto gevonden bij de Portonaccio-tempel te Veii, gouden Etruskische armband (675-650 v.Chr., collectie Vaticaanse Musea, Vaticaanstad).

WAAROM GODINNEN ZO MOOI ZIJN: MUSEUM HET VALKHOF, NIJMEGEN (23/03-12/08)

In het Nijmeegse Museum het Valkhof opende op vrijdag 23 maart de tentoonstelling *Waarom godinnen zo mooi zijn*. Alle objecten en het concept waren uithet Rijksmuseum van Oudheden afkomstig. Deze tweede reizende tentoonstelling, naast *Fascinating Mummies*, is vanaf 2014 wereldwijd te zien, te beginnen in het Museum Centre Vapriikki, Tampere (Finland). Hiervoor wordt de internationale titel *Aphrodite's Beautycase* gebruikt. In Nijmegen bezochten 33.000 mensen de expositie.

Van de website van het Valkhof: "Parfum en cosmetica, spiegels en kapsels en met edelstenen ingelegde sieraden van goud en zilver. Jezelf mooi maken is niet alleen van deze tijd maar dat deed men ook in de oudheid al. Veel schoonheidsrituelen zijn zelfs onveranderd gebleven.

De tentoonstelling *Waarom godinnen zo mooi zijn* neemt u mee op een reis langs de aspecten van liefde en schoonheid in de oude culturen van de Egyptenaren, Romeinen, Grieken en het Nabije Oosten. Neem een kijkje in de beautycase van Aphrodite, de godin van de liefde en schoonheid. Maak kennis met de schoonheidsrituelen van de oudheid. Ontdek de middelen die vrouwen hadden om zichzelf mooi en aantrekkelijk te maken. In een speciaal ingerichte ruimte kunt u kennismaken met de schoonheidsidealen van nu en zien hoe ze beïnvloed zijn door de idealen uit de oudheid.

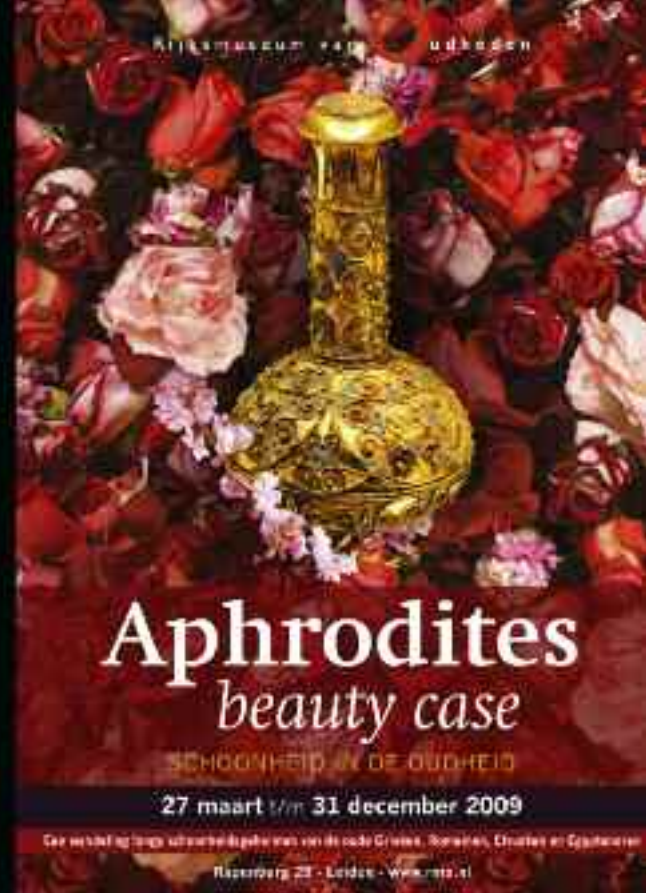
Uit archeologische vondsten en antieke teksten blijkt dat zalven, crèmes, make-up en parfums in alle antieke culturen op grote schaal werden toegepast. Olie en parfum spelen een belangrijke rol bij de huwelijksrituelen: het verhoogde de verleidingskracht van de jonggehuwden en droeg bij tot de feestseer.

Cosmetische producten waren in de oudheid niet alleen bestemd voor de levenden. Wanneer iemand stierf, werd het lichaam verzorgd met olie of zalf en met reukmiddelen, die ook tijdens de begrafenisplechtigheid een belangrijke rol speelden. In Egypte probeerde men het lichaam door mummificatie voor verval te behoeden. De Grieken gaven de doden vaak parfumvazen mee in het graf."

NINO lezing prof. dr. Jesper Eidem: Brieven van de koning uit het oude Syrië (22/03)

De nieuwste publicatie van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten (NINO) was een uitgave over een collectie belangrijke kleitablaten uit Tell Leilan (Syrië), opgegraven door Amerikanen. Ze bevatten teksten van brieven en verdragen die bijna vierduizend jaar geleden werden gesloten door Mutija en Till-Abnû, koningen van de stad Shehna/Shubat-Enlil. Professor Eidem presenteerde deze documenten in hun archeologische, historische en textuele context.

Vanaf linksboven met de klok mee: poster *Waarom godinnen zo mooi zijn*, poster *Aphrodites beautycase*, faience beeldje van moeder met kind (Egypte, Grieks-Romeinse periode, 332 v.Chr. – 100 na Chr.), beeld van een vrouw (Cyprus, ca. 6de eeuw v.Chr.).

VRIJWILLIGERS EN STAGIAIRS

Het RMO maakt al vele jaren dankbaar gebruik van de inzet van inmiddels 44 vrijwilligers. Zij verrichten werkzaamheden waarvoor geen financiering meer mogelijk is. De openstelling van de bibliotheek, vier middagen per week, is alleen mogelijk door de inzet van acht vrijwilligers die al vijf jaar voor het RMO klaar staan. De activiteiten van de vriendenvereniging RoMeO worden al een decennium lang begeleid door een vast team van zes vrijwilligers. De kinderactiviteiten en de begeleiding bij de kindertentoonstellingen waren de afgelopen twee jaar alleen maar mogelijk door de inzet van een twintigtal vrijwilligers bij de afdeling educatie. In 2012 is gestart met vier nieuwe vrijwilligers voor het bijhouden van de museumtuin. Tot slot werken er ook vrijwilligers bij de afdeling collecties en onderzoek, het archief, de fotodienst en de afdeling P&O.

In 2012 is het RMO gestart met het aanbieden van maatschappelijke stageplaatsen. In eerste instantie zijn dit alleen stagiairs van het Stedelijk Gymnasium te Leiden. Zij lopen stage in de schoolvakanties als begeleider bij de kinderactiviteiten of op zondag als begeleider bij de activiteiten van MuseumJeugdUniversiteit.

Louwe Kooijmanslezing Prof. dr. Harald Meller: De familiebegravingen van Eulau (28/03)

De spreker van de vierde Louwe Kooijmanslezing was professor Harald Meller van de dienst voor erfgoedbeheer en archeologie in Sachsen-Anhalt en het Landesmuseum für Vorgeschichte in Halle. Zijn lezing over de laat-neolithische graven van Eulau en de middeleeuwse tombe van prinses Eadgyth trok een gevarieerd publiek (140 deelnemers). De jaarlijkse Louwe Kooijmans lezing is een samenwerking tussen het RMO en de Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden.

12 Provinciënlezing: archeologie van Gelderland (30/03)

De archeologie van Gelderland stond 30 maart centraal tijdens de tweede lezingmiddag in de reeks 12 Provinciën Lezingen. Vier experts spraken over uiteenlopende archeologische onderwerpen uit hun provincie. Als eerste sprak Ad Verlinde (voormalig provinciaal archeoloog Overijssel) over de prehistorische urnenvelden op de Veluwe. Erik de Gans (IR3) vertelde daarna over experimentele archeologie in Millingen aan de Rijn. Marc Kocken (regionaal archeoloog Achterhoek) stipte vervolgens aan welke opvallende resultaten recentelijk zijn geboekt bij het onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Terborg. De laatste lezing ging over de berging van twee Duitse vliegtuigen uit de Tweede Wereldoorlog in Apeldoorn. Masja Parlevliet (gemeentelijk archeoloog Apeldoorn) vertelde over de onderzoeksresultaten en de uitdagingen die daar nog liggen.

Exhibiting the Past

In week 13 werd de publicatie *Exhibiting the Past. Caspar Reuvs and the Museums of Antiquities in Europe 1800-1840* door Mirjam Hoijsink aangeleverd bij het museum. Het boek verscheen als zevende uitgave in de reeks PALMA van het Rijksmuseum van Oudheden. Het eerste exemplaar werd op donderdag 5 april aangeboden aan dr. J. Ayolt Brongers. *Exhibiting the Past* is een rijk geïllustreerde, comparatieve studie naar de vroegste openbare musea van oudheden in Europa. Mirjam Hoijsink is archeoloog, en als universitair docent verbonden aan de leerstoelgroep Cultuurgeschiedenis van Europa (ACW/Museumstudies) van de Universiteit van Amsterdam.

Het is het meest waarschijnlijk dat halsringen werden gebruikt door vrouwen. De getordeerde halsring wordt ook wel een wendeling genoemd en is geïmporteerd uit het Rijnland. De andere halsring is versierd met een stuk barnsteen. De halsringen werden samen in het veen geofferd. Datering: 800-500 v.Chr., vindplaats Uddel.

NEDERLAND MIDDELEEUWEN

Het jaar 2012 stond in het teken van de voorbereidingen voor de grote tentoonstelling in de winter 2013-2014 over Nederland in de Merovingische periode (ca. 400-700 na Chr.). Voor deze tentoonstelling wordt nauw samengewerkt met universitaire partners, gemeentes en provincies, en met musea in binnen- en buitenland waaronder het British Museum, Maidstone Museums, Curtis Museum Alton, Museum Burg Linn Krefeld, Cabinet des Antiques van de Bibliothèque Nationale de France, Gallo-Romeins Museum Tongeren, en in eigen land het Geldmuseum, het Fries Museum, het Haags Gemeentemuseum en Centre Céramique. Deze samenwerking begon als een wetenschappelijke kennisuitwisseling en resulteert in belangrijke bruiklenen aan de tentoonstelling en bijdragen van deze instellingen aan het begeleidende boek en congres. Deels wordt hiervoor het netwerk gebruikt dat is opgebouwd tijdens eerdere onderzoeks- en tentoonstellingsprojecten zoals *Dorestad. Wereldstad in de Middeleeuwen* (2009).

Eind februari werd tijdens een rondetafelsessie een wetenschappelijk klankbord gecreëerd voor deze tentoonstelling. Met stagiairs werd de gehele RMO-collectie geïnventariseerd op materiaal uit de 5de tot en met de 7de eeuw. Andere collecties werden gericht onderzocht op bijvoorbeeld Merovingisch glas en voorwerpen met afbeeldingen van mensen en dieren. Ook is veel archief- en literatuuronderzoek gedaan. Aan het einde van 2012 was er een voorlopig ontwerp en waren verschillende fondsen en buitenlandse bruiklenen aangevraagd (en grotendeels toegekend).

Vermeldingswaardig is de in 2012 gestarte intensieve samenwerking met de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis in Brussel, die zich uitstrekt tot gemeenschappelijke restauratieprojecten en een rol voor de conservator in een groot depotproject in Brussel.

Conservator Annemarijke Willemsen functioneerde in 2012 als adviseur van de fraaie kleine tentoonstelling *Ridder Willem en de rest* over het middeleeuwse kasteel Palenstein in het Stadsmuseum Zoetermeer. Vanaf een vroeg moment dacht zij mee over de verhaallijn, de keuze van de objecten, het beeldmateriaal en de tentoonstellingsteksten. Een deel van de objecten komt uit het RMO en zelfs de titel is door de conservator bedacht.

De conservator heeft een adviserende rol bij de totstandkoming van de nieuwe archeologische zalen Middeleeuwen in het Limburgs Museum in Venlo. Daarvoor wordt een RMO-collectie ingezet, uit de 4de/5de-eeuwse opgravingen van Gennep en het Merovingische grafveld van Swalmen. Ook denkt zij mee over de verhaallijn van de nieuwe opstelling.

De conservator functioneert actief in de *Finds Research Group*, een netwerk van zo'n 400 vondstspecialisten uit met name Groot-Brittannië, verbonden aan Britse musea, archeologische diensten en universiteiten. De samenwerking varieert van determinering van objecten, advies bij aankoop tot gezamenlijk onderzoek. Een zelfde rol heeft zij als voorzitter van de sectie Historische Musea van de Museumvereniging, hét samenwerkingsverband van grote en kleine musea met een historische en/of archeologische collectie in Nederland.

In 1913 werd in Rijnsburg een perceel tuinbouwgrond omgespit, waarbij een aantal rijk versierde voorwerpen werd gevonden. Het bleek te gaan om een Merovingisch grafveld, in gebruik geweest van ca. 550 tot 700 na Chr. Omdat de meeste urnen, sieraden, kralensnoeren en andere voorwerpen uitgegraven en verkocht zijn, is de precieze grootte en indeling van het grafveld onduidelijk. De gesp -waarvan op de foto een detail te zien is- een beslagplaatje met rood-wit-blauw email en een vierkant muntgewichtje (van 1 uncia) zouden bij elkaar gevonden zijn. De imposante vergulde gesp met in elkaar gevlochten filigraandrazen en emailleg is waarschijnlijk gemaakt in het Engelse Kent, aan de overzijde van het Kanaal. Hij geeft aan dat in Rijnsburg een aantal mensen van heel hoge status hebben gewoond, misschien wel van koninklijke bloede.

BURENAVOND (13/04)

Tijdens de Burenavond, de avond vóór het Museumweekend, ontving het museum 545 buurtgenoten; in 2011 waren dat er 99. Er stond een muzikale traktatie op het programma, in samenwerking met de letterlijke burens van het RMO, namelijk de BplusC Muziekschool. Meer dan 80 leerlingen van BplusC (jong én oud) traden op in alle museumzalen. Van jazz tot oude muziek, van dans tot popsongs en klezmermuziek. De Burenavond is een landelijk evenement, geïnitieerd door de Museumvereniging, en kan plaatsvinden dankzij steun van de BankGiro Loterij.

Museum voor derde jaar beneficiënt van de BankGiro Loterij

Als begunstigde van de BankGiro Loterij krijgt het RMO sinds 2010 vijf jaar lang jaarlijks een bedrag van € 200.000 uitgekeerd. Het mecenaat van de loterij is voor tal van musea in Nederland van onschatbare waarde. Het museum is de loterij daar zeer erkentelijk voor.

In 2012 zijn de middelen deels besteed aan het grootschalig restauratieproject van Egyptische houten mummiekisten, in samenwerking met de Vaticaanse Musea en het Louvre. Ook zijn de voorbereidingen getroffen voor de hieraan gerelateerde tentoonstelling *Mummiekisten van de Amon-priesters* (opening 20 april 2013, met openbare restauratie). Daarnaast is met middelen van de BankGiro Loterij begonnen met de vernieuwing van de vaste opstelling *oude Nabije Oosten* (opening 26 april 2013). Een deel van de BGL-bijdrage is toegevoegd aan het aankoopbudget, met het oog op een aanwinst die deze opening luister bij kan zetten. Met dank aan de 25% -regeling van de BankGiro Loterij nam het museum met een praalwagen deel aan het Bloemencorso Bollenstreek (20-21 april), ter promotie van de tentoonstelling *Tuinen van de farao's*.

BankGiro Loterij MuseumMaandag

Museum Volkenkunde, Naturalis en het Rijksmuseum van Oudheden ontvingen in februari 2011 een projectbijdrage van € 546.420 euro voor de uitvoering van de BankGiro Loterij MuseumMaandag, een project met een looptijd van drie jaar. Veel musea zijn op maandag gesloten en dat maakt deze dag bij uitstek geschikt om in alle rust en exclusiviteit groepen het museum te laten bezoeken. De drie Leidse musea spelen hierop in met de BankGiro Loterij MuseumMaandag. Het publiek wordt uitgenodigd door mediapartijen met een groot lezersbestand, bedrijven met een grote klantenkring en maatschappelijke instellingen met een grote achterban. Zo krijgen zij samen met de Nederlandse musea op MuseumMaandag de gelegenheid een bijzondere ervaring te creëren voor hun relaties.

In 2012 vond er 10 keer een MuseumMaandag plaats, georganiseerd met diverse promotiepartners zoals NTR, Wegener Weekkranten, Kampioen (ANWB), Het Parool en de BankGiro Loterij zelf. In totaal deden er 28 Nederlandse musea mee aan dit initiatief.

Tijdens het Goed Geld Gala kreeg het Rijksmuseum van Oudheden als beneficiënt van de BankGiro Loterij in 2012 opnieuw € 200.000.

EILANDEN VAN DE GODEN (18/04-02/09)

Een tentoonstelling over Griekse mythen in foto's, vondsten en verhalen met als rode draad 28 adembenemende luchtfoto's van de internationaal gerenommeerde fotograaf Georg Gerster. De Griekse mythen werden gekoppeld aan de locaties op de foto's waar ze zich ooit afspeelden. De tentoonstelling werd geopend door Aus Greidanus en Geert de Jong, die de openingsscène, een dialoog tussen Hera en Zeus, uit de theatermarathon *Herakles* van toneelgroep De Appel speelden.

De foto's van Georg Gerster toonden het overrompelende Griekse landschap met eeuwenoude haarscherp in beeld gebrachte cultuurschatten, zoals de resten van tempels, steden en forten. De karakteristieke Griekse witte kusten, azuurblauwe zee en glooiende berglandschappen werden op indrukwekkende wijze gefotografeerd. Gerster fotografeert al ruim vijftig jaar de wereld vanuit vliegtuigen, helikopters en ballonnen. De opnamen van *Eilanden van de goden* maakte hij in de periode 1996-2006. Het was zijn tweede expositie in het RMO. In 2008-2009 was een selectie uit zijn oeuvre te zien in de expositie *Iran in vogelvlucht*.

Eilanden als Ithaka, Delos en Kreta, het Eleusis-heiligdom te Attica, het stadje Aulis, de berg Olympos en de vlakte van Marathon zijn door Gester buitengewoon mooi in beeld gebracht. De vele mythologische verhalen die zich hier afspeelden, werden geïllustreerd door honderd voorwerpen uit de museumcollectie, zoals Grieks aardewerk, een manshoog marmeren beeld van Dionysos, een stenen *kouros*-kop van Thera, een bronzen adorant uit Phaistos (Kreta) en een 18de-eeuwse replica van Athena Aphaia uit Aigina. Voor de liefhebbers was er een luisteroute met de tien mooiste mythologische verhalen, ingesproken door acteurs van toneelgroep De Appel.

De tentoonstelling startte tijdens de Week van de Klassieken (17-26 april) en kende vele extra's zoals rondleidingen voor bovenbouwklassen van het gymnasium, lezingen, een magazine, de schrijfwedstrijd *Het dertiende werk van Herakles*, een reis langs de Griekse eilanden en het kinderevenement *Mythologie in één dag* in de zomervakantie. In de tentoonstelling waren bruiklenen uit de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam en uit enkele particuliere verzamelingen opgenomen.

Praalwagen Tuinen van de farao's bij Bloemencorso Bollenstreek (18/04 – 22/04)

Met een tot Egyptische tuin omgetoverde praalwagen deed het RMO dit jaar mee met het Bloemencorso Bollenstreek. Het museum introduceerde hiermee de nieuwe tentoonstelling *Tuinen van de farao's*, over bloemen en planten in het oude Egypte. De praalwagen was van 18 t/m 22 april te bewonderen: tijdens de opbouwdagen, tijdens de optocht en op de Grote Markt in Haarlem. Met de praalwagen liet het museum bezoekers van het corso kennis maken met het natuurschoon van het oude Egypte. Ruim een half miljoen mensen maakte met deze voor musea ongebruikelijk PR- en marketingactie kennis met het RMO. Deze promotie-actie werd mogelijk gemaakt door de BankGiro Loterij.

De inrichting van de tentoonstelling *Eilanden van de goden* was geïnspireerd op de witte kusten en de azuurblauwe zee van Griekenland.

WEEK VAN DE KLASSIEKEN (17/04-26/04)

De Week van de Klassieken, met als centraal thema mythologie, opende op 17 april met een pubquiz voor classici. Op 19 april hield historicus en schrijver Jona Lendering een lezing over de verering van de Zeeuwse godin Nehalennia. De Universiteit Leiden organiseerde maandagmiddag 23 april een toneeluitvoering over Euripides' *Hyppolitus*. Verder waren er rondleidingen en een studiedag over mythologie (24/04). Conservator Ruurd Halbertsma gaf op dezelfde dag een lezing over archeologie en luchtfotografie n.a.v. de tentoonstelling *Eilanden van de goden*. Voor kinderen was er een theaterworkshop (18/04) over het Griekse jongetje Ikaros. Daarnaast was er verteltheater over de mythe van de koningszoon Oidipous (21/04), een kindercollege over de avonturen van de Griekse held Odysseus (22/04) en waren er knutselactiviteiten op woensdagmiddag 25 april. Op vrijdag 20 april was de Tempelzaal van het museum het strijdtoneel voor de finale van de landelijke Grote Ken-Je-Klassiekenquiz. Gymnasiasten uit het hele land streden onder aanmoediging van supporters om de hoofdprijs.

De *Week van de Klassieken* werd georganiseerd door het Allard Pierson Museum, Museum Het Valkhof, het Rijksmuseum van Oudheden en Tresoar en werd mede mogelijk gemaakt door hoofdsponsor Labrys Reizen. Er werd samengewerkt met het tijdschrift *Lampas*, de Universiteit Leiden, Uitgeverij Athenaeum, Uitgeverij Ambo|Anthos, het Nederlands Klassiek Verbond, Toneelgroep De Appel, het Historisch Nieuwsblad en de Vrije Academie.

Team ACASA wint tweede Ken-Uw-Klassieken Pubquiz (17/04)

Het team ACASA (Amsterdam Centre for Ancient Studies and Archaeology), van de Vrije Universiteit en de Universiteit van Amsterdam, won de tweede Ken-Uw-Klassieken Pubquiz. 165 classici, studenten en docenten kruisten de degens en hieven het glas. Ze lieten hun hersens flink kraken om de vragen over Griekse en Latijnse literatuur, klassieke mythologie, oude geschiedenis, antieke wijsbegeerte, archeologie en receptie van de oudheid van quizmaster Fik Meijer juist te kunnen beantwoorden. De teamleden van ACASA Gerard Boter, Rodie Risselada, Evert van Emde Boas, Bas van der Meij en Steve van Beek gingen er -enigszins aan hun stand verplicht- na een spannende strijd met het prijzenpakket en de bijbehorende eeuwige roem vandoor.

De jury van de Pubquiz bestond uit dr. Stephan Mols (Radboud Universiteit), dr. Marlein van Raalte (Universiteit Leiden), prof. dr. Ruurd Halbertsma (RMO) en juryvoorzitter prof. dr. Ineke Sluijter (Universiteit Leiden).

De Ken-Uw-Klassieken Pubquiz is een initiatief van het Rijksmuseum van Oudheden en *Lampas*, het tijdschrift voor Nederlandse classici.

Grote Ken-je-Klassiekenquiz gewonnen door Murmellius Gymnasium Alkmaar (20/04)

Deze quiz stelde de kennis van gymnasiasten over de klassieke oudheid op de proef. De tien winnende teams uit vier lokale voorrondes kwamen vrijdag 20 april naar de Tempelzaal voor de landelijke finale, gepresenteerd door classicus en schrijver Anton van Hooff. Aangemoedigd door familie, docenten en klasgenoten streden zij om de felbegeerde wisselbokaal en een pakket boeken over de oudheid, verzorgd door uitgeverij Athenaeum.

Deelnemers van de Ken-Uw-Klassieken Pubquiz overleggen over het juiste antwoord.

Tijdens de finale bleken de gymnasiasten zeer aan elkaar gewaagd. De hele top acht stond slechts enkele punten van elkaar verwijderd in de einduitslag. Uiteindelijk won het Murmellius Gymnasium (Alkmaar). Gedeeld tweede werden het Stedelijk Gymnasium Leiden en het Christelijk Gymnasium Beyers Naudé uit Leeuwarden.

Feest van de Mythologie (Nederlands Klassiek Verbond 27/04)

Tijdens deze lezingenavond sprak dr. Charles Hupperts over *Hartstocht en Magie: Orpheus in de antieke bronnen* en prof. dr. Ignace Bossuyt over *Orpheus in musica: Orfeo van Claudio Monteverdi, La morte d'Orfeo van Stefano Landi, Orpheus van Georg Philipp Telemann*. Beide lezingen werden gegeven in het kader van het *Feest van de mythologie* van het Nederlands Klassiek Verbond, georganiseerd in het RMO. Tevens werd deze avond de jaarlijkse NKV-prijs uitgereikt voor de Nederlandstalige publicatie die het afgelopen jaar het beste een brug heeft weten te slaan tussen de oudheid en het heden.

Sancisi-Weerdenburglezing: prof. Daniel Potts: *Elam, Anšan and the first Persian empire. From segmentary state to international empire* (27/04)

In de tweejaarlijkse lezing ging Potts, Professor Archeologie van het Midden-Oosten aan de Universiteit van Sydney, in op recent onderzoek naar het oude Elam, een gebied in het huidige Iran waar duizenden jaren geleden de eerste koninkrijken ontstonden en later het grote Perzische Rijk wortelde. De organisatie was in handen van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten (NINO) in samenwerking met het Rijksmuseum van Oudheden. De lezing is een initiatief van de familie Sancisi ter nagedachtenis aan hun moeder, Prof. Heleen W.A.M. Sancisi-Weerdenburg (1944-2000), hoogleraar Oude Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

TUINEN VAN DE FARAO'S (27/04-02/09)

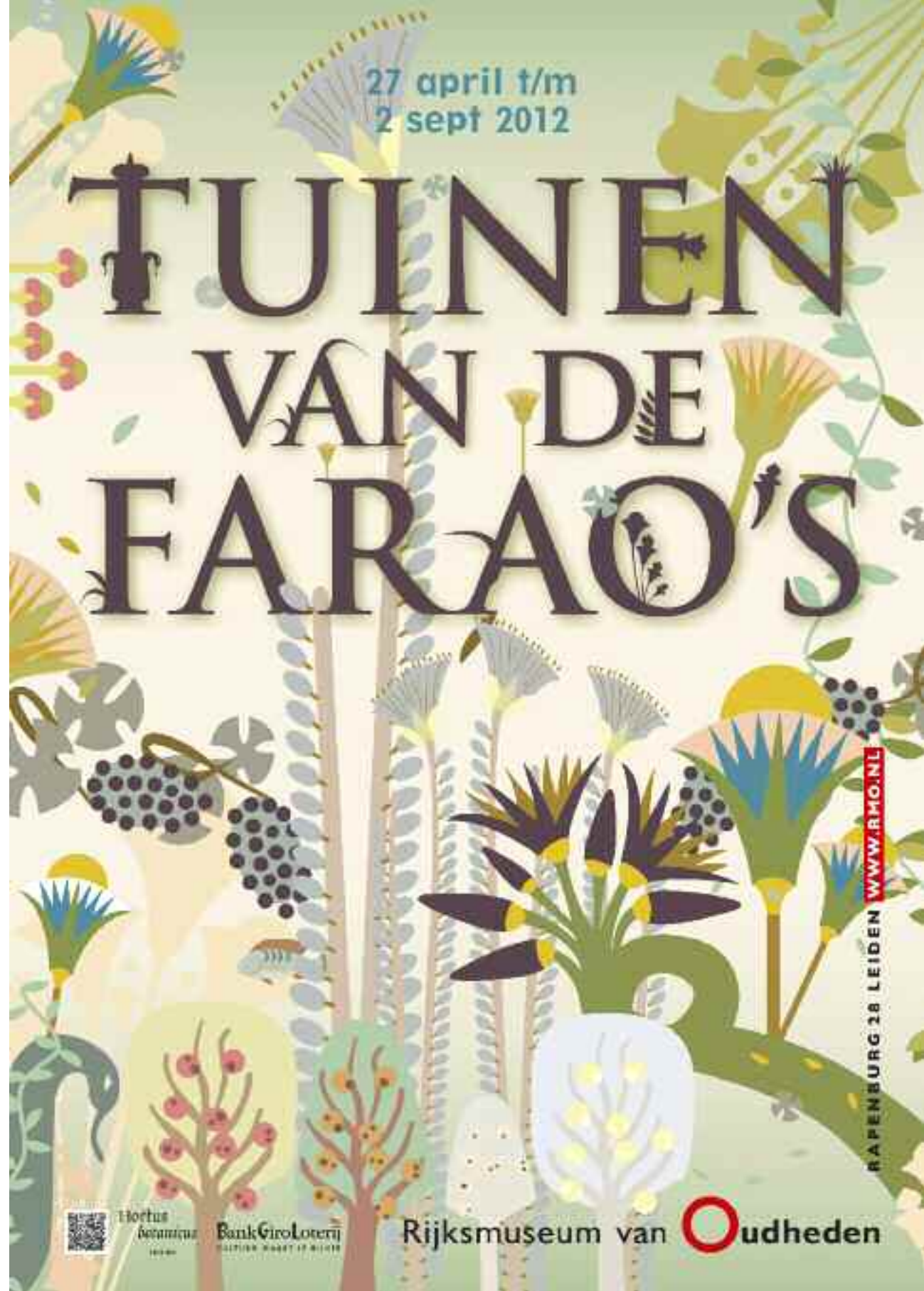
In deze tentoonstelling bracht het RMO de bloemen, planten, kruiden en bomen van de oude Egyptenaren naar Leiden. In het decor van een Egyptische paleistuin maakten de bezoekers kennis met het natuurschoon van het oude Egypte. Zo waren er voorstellingen van tuinen, planten en bloemen op papyri en stenen reliëfs, kralen en amuletjes in de vorm van bloemknopjes en druiventrossen, korenbloemen op een faience tegeltje en een sierlijk houten vrouwenfiguurtje met een lotusbloem in haar hand. Daarnaast waren er gedroogde bloemen, vruchten en planten, die in het droge klimaat drieduizend jaar bewaard zijn gebleven. Dat Egyptische plantenmotieven tot in onze tijd een bron van inspiratie zijn voor kunstenaars en wetenschappers liet de tentoonstelling zien met een selectie van Art Deco kunst, 19de-eeuwse sieraden met lotusmotieven en tekeningen die gemaakt zijn tijdens de expeditie van Napoleon in Egypte.

Tuinen van de farao's gaf een beeld van de belangrijke rol die bloemen en planten speelden in het dagelijks leven en de religie van de oude Egyptenaren. Bezoekers maakten kennis met de gewassen die duizenden jaren geleden floreerden in tuinen, bloemkwekerijen, akkers, moestuinen, boomgaarden en wijngaarden op de vruchtbare strook land aan de oevers van de Nijl. De tentoonstelling was ingericht als een siertuin met een centrale visvijver, naar voorbeeld van de tuinen van oud-Egyptische paleizen, tempels en woonhuizen. Hier genoot de elite van de schaduw van de bomen, van de kleurige bloembedden met korenbloemen, papavers en kamille, en van de geurige blauwe lotussen in de vijvers. Aan de meeste gewassen schreven de oude Egyptenaren medicinale en goddelijke krachten toe. De lotus gold bij uitstek als symbool van nieuw leven en de wilde vijgenboom was de woonplaats van de hemelgodin. Zelfs in het leven na de dood omringden de Egyptenaren zich graag met bloemen en planten. Ze verwachtten terecht te komen in een landbouwparadijs 'waar het graan hoger groeide dan op aarde'. In het ideale geval had het graf een eigen tuin of was het met tuinvoorstellingen beschilderd. Nabestaanden eerden de overledenen met bloemen en tafels vol fruit en gaven zelfs plantaardig voedsel, boeketten en bloemenkransen mee in het graf.

Bij *Tuinen van de farao's* verscheen een gelijknamige, inmiddels uitverkochte, publicatie en een magazine. In een aparte zaal stond een gedetailleerde maquette (4,7 x 2,5 m.) van de paleistuin die farao Achnaton bouwde in zijn hoofdstad Amarna. Verder waren er een *Ladies Night*, lezingen, rondleidingen, een workshop botanisch tekenen, een plantenroute door het museum, een Egyptisch assortiment in de museumshop en kinderactiviteiten in de meivakantie. De Hortus botanicus Leiden (op 5 minuten loopafstand van het museum) bood een wandelroute langs planten uit het Midden-Oosten in de tuin en de Victoriakas.

Meivakantie (03/05)

"We hebben enorm genoten van de kidsdag. De speurtocht was leuk, want best moeilijk en het knutselen hebben we ook met veel plezier gedaan. Onze oudste is 12, de middelste 9, en de jongste 6, maar ze hebben allemaal op hun eigen niveau kunnen leren. De dag was bovendien enorm goed georganiseerd. Hartelijk dank daarvoor!"

NEDERLAND PREHISTORIE

In 2012 waren naast de vaste presentatie *Archeologie van Nederland* twee tentoonstellingen te zien met een Nederlands prehistorisch onderwerp. De eerste betrof 100.000 uur *Archeologie - Verzamelen op de Veluwe*, naar aanleiding van de aankoop van de collectie Zuurdeeg (zie week 46). Een tweede presentatie betrof *De eerste boeren. Nieuw onderzoek naar de Bandkeramiek in Nederland* (zie week 36). Voor beide tentoonstellingen is interesse in overname getoond door respectievelijk het Historisch Museum Ede en het Thermenmuseum in Heerlen. Samenwerking met regionale musea bij dit soort projecten is een vanzelfsprekendheid. De aankoop van de collectie Zuurdeeg en het gebruiksrecht dat aan de gemeente Ede is verleend, vormt een duidelijk voorbeeld daarvan. Naast Ede heeft ook het museum Oud-Lunteren interesse in het exposeren van de collectie.

Objectonderzoek bij de Universiteit Leiden naar enkele vorstengraven leverde spannende nieuwe gegevens op over het vorstengraf van Oss en de leeftijd en fysieke gesteldheid van de vorst. Het zwaard uit dit graf figureerde in de grote tentoonstelling *Die Welt der Kelten* in Stuttgart. De Provincie Noord-Brabant heeft de vondsten van Zevenbergen (inclusief het tweede vorstengraf), de aanvullende campagnes rondom de vorstengrafdonk en de vondsten uit de oude opgravingen van oud-directeur Verwers overgedragen aan het RMO. Tevens is de interesse van het RMO gepeild inzake overdracht van de vondsten en documentatie van een vervolgcampagne in Nistelrode. In beide gevallen bevinden de belangrijkste vondsten zich in het RMO en sluiten de nieuwe onderzoeken daar op aan.

Een belangrijk deel van de onderzoekstijd werd besteed aan de analyse en uitwerking van het Odysseeproject *Terug naar de Bandkeramiek*. Dit mondde uit in de eerder genoemde tentoonstelling, alsmede congrespresentaties in Leiden, Brugge en Cardiff. Het project biedt de mogelijkheid voor samenwerking met partners zoals de Universiteit Leiden, opgravingsbureaus als Archol BV, lagere overheden en amateur-archeologen. Het is juist deze samenwerking en de potentiële verdienmogelijkheden bij het opzetten en faciliteren van dit soort projecten waarbij het RMO zijn rol als nationale instelling kan doen gelden. Dat blijkt ook uit de rol die het museum zal vervullen bij een eindpresentatie van alle Odysseeprojecten (2014).

In Helsinki werd op het EAA-congres (*European Association of Archaeologists*) o.a. een lezing verzorgd over recent onderzoek naar verdronken prehistorische landschappen in de Noordzee. 'Archeologie uit de Noordzee' is van grote potentie voor het RMO. Enerzijds betreft het hier spectaculaire vondsten, zoals het enige Nederlandse stuk Neanderthalerbot, anderzijds is het erfgoed met een bijna vanzelfsprekende nationale status. In de persoon van conservator Amkreutz heeft het RMO een SPLASHCOS-lidmaatschap verkregen (vierjarig research-netwerk ingesteld door de Europese Commissie), waardoor er toegang is tot Europees geld voor netwerkinitiatieven. Tot slot nam de conservator deel aan twee veldprojecten: de opgraving van een deel van de bandkeramische nederzetting bij Elsloo door Archol en het onderzoek naar het landschap van de vuursteenmijnen door de RCE.

De vorst van Oss, die bijna drieduizend jaar geleden overleed, was een bijzonder man. Dat blijkt uit de rijkdom en het exotische karakter van de voorwerpen die in zijn graf zijn gevonden. Arbeiders ontdekten zijn urn (een situla) in 1933, toen ze in de buurt van Oss een stukje hei gereed maakten voor de komst van een woonwagenkamp. De urn zelf bleek een bijzonder exemplaar te zijn, afkomstig uit het Alpengebied. Blijkbaar werden in deze tijd de spaarzame contacten met dat gebied intensiever. In de urn zat ook een met goud ingelegd zwaard. Het was kromgebogen zodat het in de urn paste. Al deze rijkdom, het grote aantal bijgiften en de omvang van het graf wijzen erop dat hier in 800 v.Chr. een belangrijk persoon is begraven. Waarschijnlijk was hij een regionale leider uit de vroege ijzertijd.

ZAKYNTHOS (15/05-11/06)

Mark Boog, winnaar van de VSB Poëzieprijs 2006, en fotograaf Eddo Hartmann bezochten Zakynthos op uitnodiging van de Universiteit van Amsterdam. Ze lieten het eiland op zich inwerken. Het resultaat daarvan is het boek *Zakynthos. De eeuwigheid duurt zestig jaar*. Dit boek volgt uit archeologisch onderzoek van de Universiteit van Amsterdam tezamen met de Griekse Archeologische Dienst op het eiland. Het eerste exemplaar werd aangeboden aan J.L. Heldring, columnist van NRC Handelsblad. Dat gebeurde temidden van een bescheiden fototentoonstelling, achter de tempel in de entreehal. Het boek werd overhandigd tijdens de lezingenmiddag *Zakynthos. Archeologie en de grote aardbeving van 1953*.

Sprekers en onderwerpen waren:

- *Het Zakynthos Archeologie Project* door dr. Gert Jan van Wijngaarden
- *Sylvia Benton onthult het verleden* door drs. Ilona von Stein
- *Pottenbakken op Zakynthos* door drs. Nienke Pieters
- *Achter de voordeur van Dionysios Tyrogalas* door drs. Anne Versloot
- *Zakynthos. De eeuwigheid duurt zestig jaar* door Eddo Hartmann en Isa Boog

Zakynthos en de grote aardbeving van 1953

Het Griekse eiland Zakynthos ligt een paar kilometer voor de westkust van de Peloponnesos, als meest zuidelijke van de Ionische eilanden. In het gebied komen bijzonder veel aardbevingen voor, ook in de oudheid. Het merendeel ervan is heel licht, maar om de zestig jaar is er een sterke aardbeving die een vernietigende uitwerking heeft op het eiland. De laatste grote aardbeving was in augustus 1953. Bijna alle huizen op het eiland werden toen vernietigd en er vielen meer dan honderd doden.

Vaste opstelling

In het oude trappenhuis op de eerste verdieping is sinds mei 2012 een jaarlijks wisselend Grieks onderwerp te zien. De eerste presentatie in deze ruimte laat een selectie 19de-eeuwse beeldjes zien. Het zijn replica's van zogenoemde Tanagra's: levendig beschilderde Griekse terracotta beeldjes die bij het ploegen werden gevonden in een antiek grafveld bij Tanagra, Beoëtie. Deze beeldjes verschenen in de 19de eeuw in grote hoeveelheden in de kunsthandel en werden een geliefd verzamelobject. In Wenen werden rond 1880 in de fabriek van Alfred Werner replica's van Tanagra's gemaakt. In 1886 kocht het Rijksmuseum van Oudheden 31 beeldjes van Werner aan. In die periode exposeerde het museum nog volop replica's. De beeldjes in de vitrine zijn rond mythologische thema's geordend.

In de wisselvitrine in het oude trappenhuis op de eerste verdieping van het museum is naar aanleiding van het verzamelgebied *receptie van de oudheid* een kleine presentatie gemaakt met 19de eeuwse replica's van antieke Griekse beeldjes.

VERLOOP ZIEKTEVERZUIM TIJDELIJK EN VAST PERSONEEL

	2008	2009	2010	2011	2012
Verzuim totaal	3,3 %	2,4 %	2,9 %	5,7 %	4,6 %
Kortlopend	1,7 %	1,1 %	0,6 %	0,6 %	0,7 %
Langlopend	1,6 %	1,3 %	2,3 %	5,1 %	3,9 %
Frequentie	Niet gemeten	1,42	0,9	0,9	0,3

De ziekteverzuimcijfers zijn exclusief zwangerschapsverlof. Het percentage kortlopend verzuim is nog steeds opvallend laag. Doordat het percentage langlopend verzuim gedaald is, is het ook het totale verzuimpercentage gedaald ten opzichte van vorig jaar.

Gemiddeld aantal FTE per jaar

Jaar	2008	2009	2010	2011	2012
Regulier	41,8	42,8	43,3	44,3	44,7
Oproep	9,0	8,00	8,5	9,00	6,6
Totaal	50,8	50,8	51,8	53,3	51,3

12 Provinciënlezing: Friesland (25/05)

Archeologen uit Friesland spraken voor een goed gevulde zaal over hun onderzoek en hun ontdekkingen tijdens de 12 *Provinciën Lezingen* op vrijdagmiddag 25 mei. Oud-conservator van het Fries Museum Evert Kramer verhaalde over de ontwikkelingen die de archeologie in Friesland heeft doorgemaakt van de eerst opgegraven terp in 1845 tot de eerste vondsten, in de jaren dertig van de 20ste eeuw, uit de oude steentijd. Marjan Galestin van de Rijksuniversiteit Groningen sprak over de relatie tussen de Friese bewoners en de Romeinen. In Friese terpen zijn namelijk opvallend veel Romeinse vondsten gedaan, terwijl Friesland geen deel uitmaakte van het Romeinse Rijk. Het verhaal van Hugo ter Avast van het Hannemahuis in Harlingen ging over de handelscontacten van Harlingen in de 16de en 17de eeuw.

Lezing Viviana Massa: Een goede vrouw bedriegt soms haar man (24/05)

In het kader van de NINO-lezingen op donderdagmiddag gaf promovenda Viviana Massa deze lezing over vreemdgaan tot bestelen van en door vrouwen, waarover te lezen is in laat-Egyptische wijsheidsteksten.

Ladies Night in Weense sferen (25/05)

Het draaide geheel om de tentoonstelling *Tuinen van de farao's*, sieraden en bloemen tijdens de derde editie van de *Ladies Night*. Speciale gast was juwelenhistoricus Martijn Akkerman, één van de experts van *Tussen Kunst & Kitsch*. Voor een ruim gevulde zaal (150 dames) gaf hij een lezing over de grote invloed die bloemmotieven uit het oude Egypte hebben gehad op juwelen, al vanaf de klassieke oudheid tot in het heden. Conservator Christian Greco sprak vervolgens over bloemen en planten in het faraonische Egypte. Verder waren er workshops sieraden maken en bloemen tekenen in de museumzalen. In de Tempelzaal hadden enkele Leidse winkeliers kraampjes ingericht.

PERSONEELSSAMENSTELLING

Bij de samenstelling van het personeelsbestand is het streven een evenwichtige opbouw qua geslacht, leeftijd en culturele achtergrond. Per 31/12/2012 omvatte het personeelsbestand 43,72 FTE (tegen 44,25 in 2011), exclusief de inzet van 6,63 FTE aan oproepkrachten in de publieksdienst en bij de beveiliging (tegen 9 FTE in 2011).

Mobiliteit	2009	2010	2011	2012
Vertrokken	13	5	6	7
Nieuw in dienst	11	13	3	5
Fulltime	20	23	21	19
Parttime	51	49	50	50
Vast	53	58	54	53
Tijdelijk	18	14	17	16
Mannen	38	38	38	34
Vrouwen	33	34	33	35
Stagiairs	6	7	11	15
Vrijwilligers	26	28	43	44
<20 jaar	1	1	2	2
20-29 jaar	22	20	17	16
30-39 jaar	11	15	15	14
40-49 jaar	19	16	16	15
50-59 jaar	14	13	10	12
>59 jaar	4	7	11	10
Schaal 1 t/m 5	26	25	27	28
Schaal 6 t/m 10	35	36	32	29
Schaal 11 en hoger	10	11	12	12

FEESTJE RONDOM NEDERLANDSE OPGRAVINGEN IN EGYPTE (02/06)

De Stichting Friends of Saqqara vierde op zaterdag 2 juni haar tienjarig bestaan met een feestelijk symposium in de Tempelzaal over de Nederlandse archeologische opgravingen in Sakkara (Egypte). Op het programma stond een keur aan lezingen door specialisten en de presentatie van de langverwachte publicatie over het graf van Maya en Merit. De vondst van het graf van Toetanchamons schatbewaarder in 1986 was destijds wereldnieuws.

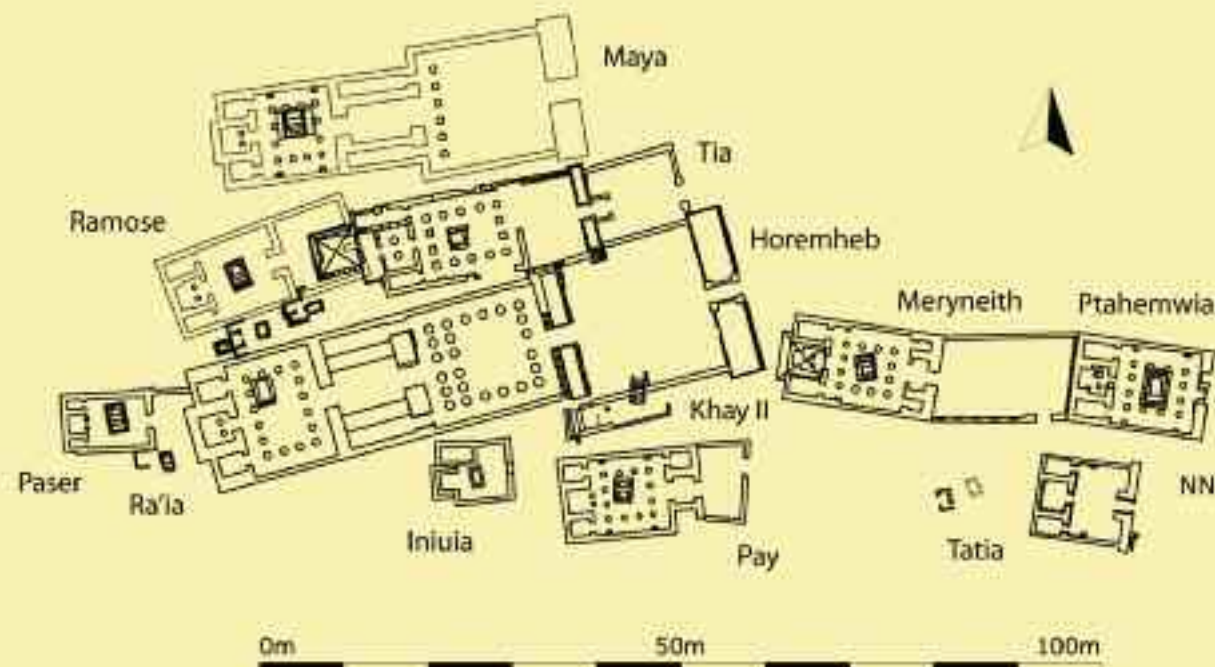
De RMO-opgraving in Sakkara is gericht op de begraafplaats van hoge ambtenaren uit de tijd van de farao's Achnaton, Toetanchamon en Ramses II. Sinds 2003 steunt Stichting Friends of Saqqara dit onderzoek financieel, en probeert zij de archeologisch waardevolle resultaten onder de aandacht te brengen door het uitbrengen van publicaties, het bijhouden van een informatieve website (www.saqqara.nl), het organiseren van lezingen en de jaarlijkse Sakkara-dag.

Verschillende specialisten deden hun persoonlijk verhaal over de Nederlandse opgraving in de woestijn nabij Cairo. Zo spraken onder andere dr. Geoffrey Martin (veldleider namens de Egypt Exploration Society, van 1975 tot 1999) en dr. Jacobus van Dijk (Universiteit Groningen, aan opgraving verbonden van 1981 tot 2003). Zij zijn auteurs van de publicatie *The Tombe of Maya and Merit I*, die tijdens het symposium officieel gepresenteerd werd en waarvan de financiering mede mogelijk gemaakt is door het RMO en de Stichting Friends of Saqqara. De conservatoren Raven en Greco, sinds 2012 beiden veldleider van de opgraving, gaven een update over de actuele situatie en vertelden over de toekomst van het veldwerk in het licht van de huidige onzekere politieke situatie in Egypte. Om de lustrumviering extra luister bij te zetten was er een veiling van o.a. afgietsels van oud-Egyptische reliëfs, met de directeur van het museum als veilingmeester.

Kinderboekenschrijver Arend van Dam leest voor (03/06)

Op zondag 3 juni presenteerden kinderboekenschrijver Arend van Dam en tekenaar Alex de Wolf in de Tempelzaal hun nieuwe boek *Voorbij de horizon... op reis door Europa in vijftig voorleesverhalen*. Van Dam vertelde op 3 juni onder meer de spannende verhalen 'Van Europasaurus tot sabeltandtijger tot eerste mens' over Europa in de prehistorie, en 'De geboorte van de godin Athena'. De tekeningen en schilderijen die De Wolf daarbij ter plekke maakte, waren op een groot scherm te zien. Na de voorstelling konden de 150 kinderen met audiotours en speurroutes in de museumzalen nog meer ontdekken over het oude Griekenland en de prehistorie. Uiteraard was er de mogelijkheid voor de kinderen om een handtekening te vragen.

Een plattegrond van de opgravingsite van het RMO in Sakkara.

MEDIA

Het museum was 33 keer op radio en televisie aanwezig, een gemiddeld jaar. De film bij de Etruskententoonstelling was in te zien in AVRO's Kunstuur. In het najaar was er ruime aandacht voor de tentoonstelling *Het Egypte van Hollywood*. Gastconservator Hans van den Berg schoof aan bij *Studio MAX Live* en *Koffietijd* (RTL4), en de tentoonstelling werd bezocht door AVRO's *Museumgasten* met Leon de Winter en Monique Samuels. Ook dit jaar sprak conservator Maarten Raven meerdere malen in radioprogramma's over de dreiging van beschadiging van het faraonisch erfgoed sinds de revolutie in Egypte.

Het aantal printvermeldingen is vrijwel gelijk aan 2011 (nu 530, vorig jaar 550). Ondanks paginagrote artikelen in dagbladen over o.a. de tentoonstellingen, de opgraving in Jordanië en het onderzoek naar granaten in vroegmiddeleeuwse sieraden, is de mediawaarde lager (nu € 1.086.000, vorig jaar € 1.486.000). De totale oplage is wel hoger (23.277.300, tegen 22.768.400 vorig jaar). In 2012 zijn ruim 800 webvermeldingen gevonden over het RMO. Dat is iets minder dan vorig jaar (1000). Er werd toen gebruik gemaakt van een betaalde, automatische zoekservice. Vanwege bezuinigingen is nu een eigen inventarisatie gemaakt.

Redactionele persvermeldingen

	2009	2010	2011	2012
Persberichten	36	36	40	53
Artikelen	931	600	550	530
RTV	50	28	59	33
Internet	-	-	1000	800

In 2009 werden agendavermeldingen en uittips nog meegerekend

Publieksonderzoek

Het museum voert jaarlijks een Publieksmonitor uit onder bezoekers. De vragen worden opgesteld in samenwerking met marketingdeskundige M.O.C. van der Meer (Amsterdam) die de gegevens analyseert en vergelijkt. TNS-NIPO is verantwoordelijk voor het verwerken van de antwoorden tot tabellen. In totaal werden 314 museumbezoekers ondervraagd. 77 % van de bezoekers zegt graag nog een keer terug te komen. De tentoonstelling *Het Egypte van Hollywood* wordt gewaardeerd met een 7,8. Deze tentoonstelling is niet zo'n grote publiekstrekker als de Etruskententoonstelling van vorig jaar: 43% is speciaal voor *Het Egypte van Hollywood* gekomen, bij de Etrusken was dit 80%. Opvallend is dat 77% van de ondervraagden vooraf van de tentoonstelling had gehoord. De tentoonstelling *Het Egypte van Hollywood KIDS* krijgt van de bezoeker een 7,9.

Waardering

	2008	2009	2010	2011	2012
Geschiktheid voor kinderen	7,8	7,8	7,7	7,5	8,0
Overzichtelijkheid van het gebouw	7,9	7,8	7,7	7,8	7,8
Klantvriendelijkheid medewerkers	8,3	8,3	8,3	8,2	8,4
Gang van zaken bij kassa	8,0	8,1	8,0	8,0	8,2
Kwaliteit museumcafé	7,6	7,4	7,5	7,5	7,7
Aanbod van souvenirs	7,5	7,2	7,5	7,5	7,8
Museumshop	7,5	7,6	7,6	7,7	7,8
Algemene sfeer	8,2	8,2	8,2	8,1	8,3

Bezoekers op de Egyptische afdeling.

SYMPOSIUM HERAKLES: NIETS MENSELIJKS IS HEM VREEMD (11/06)

Op deze maandag gaven zeven lezingen, geheel gewijd aan de Griekse held Herakles, een veelzijdige visie op deze Griekse held. Na elke lezing volgde een discussie onder leiding van dr. Hugo Koning, docentlid *Lampas*, docent Grieks aan de Universiteit Leiden en docent Klassieke Talen op het Stanislascollege (Delft). Het symposium werd georganiseerd met de Universiteit Leiden en Toneelgroep De Appel en vond plaats in het verlengde van de tentoonstelling *Eilanden van de goden*. Het symposium kon zonder specifieke voorkennis van Griekse mythologie gevolgd worden. 120 mensen namen deel.

Sprekers

- *De totstandkoming van de theatermarathon Herakles* door Aus Greidanus sr. (tekst en eindregie) en Jules Terlingen (tekst) van Toneelgroep De Appel
- *Herakles tussen mythe en werkelijkheid* door drs. Hans Verheij, docent Klassieke Talen, Stanislascollege Delft
- *Held in zicht: de vele gedaanten van Herakles* door prof. dr. Ruurd Halbertsma, conservator Klassieke Wereld, RMO
- *Die Wahl des Herkules. Prodikos, Xenophon en Bach* door dr. Casper de Jonge, docent Grieks, Universiteit Leiden
- *Herakles op de tweesprong: ethische lessen van een spierbundel* door dr. Bert van den Berg, docent Antieke Wijsbegeerte, Universiteit Leiden
- *Een toonbeeld van virtuositeit? Hercules en Cacus in de Augusteïsche Literatuur* door dr. Christoph Pieper, docent Latijn, Universiteit Leiden
- *Drie gezichten van een held: Herakles in de hellenistische poëzie* door dr. Floris Overduin, gastdocent Grieks, Universiteit Leiden

Lezing dr. Paul Kessler:

Lotus, papyrus en emmer, planten uit het oude Egypte (12/06)

In het kader van de tentoonstelling *Tuinen van de farao's* vertelde Kessler waar onze kennis van planten uit het oude Egypte vandaan komt. Ook ging de Hortusdirecteur in op de toepassingen van plantensoorten door de oude Egyptenaren.

Nacht van de viool (16/06)

Op zaterdagavond 16 juni speelden Nederlandse topviolisten verrassende en uiteenlopende vioelmuziek in alle museumzalen: van klezmer tot improvisatie, van jazz tot Indiaas en, uiteraard, klassiek. Tijdens deze eerste *Nacht van de viool* liet het museum zich ontdekken als een uniek podium. Door de intimiteit van de museale omgeving waren de musici door de ruim 500 bezoekers van zeer nabij te beluisteren: een unieke ervaring, anders dan in een concertzaal.

De *Nacht van de viool* is een van de vele evenementen die in Leiden georganiseerd werden tijdens de Cultuurweken Leiden (26/05 – 08/07). De *Nacht* werd mede mogelijk gemaakt door de Stichting Zakenvrienden van het RMO en het Cultuurfonds Leiden. Eind december 2012 verbond de Rabobank zich voor vier jaar als sponsor aan dit evenement.

KLEUREN VAN DE OASE (21/06-01/11)

Vanaf 21 juni waren in de Tempelzaal schilderijen, foto's en tekeningen van de archeologische opgravingen in de Egyptische Dachla-oase te zien. Ze werden gemaakt door hedendaagse kunstenaars die de oase in de westelijke woestijn van Egypte bezochten en door Egyptologen van *The Dakhleh Oasis Project*. Dit internationale opgravingsproject houdt zich sinds 1978 bezig met het onderzoek naar de rijke bewoningsgeschiedenis van de oase, vanaf de Egyptische prehistorie tot en met de Grieks-Romeinse en islamitische periodes. Het Nederlandse onderzoek richt zich op het conserveren en bestuderen van muurschilderingen op tempels en de restauratie van huizen. Het team Egyptologen van de Universiteit Leiden wordt geleid door prof. dr. Olaf Kaper, die ook het congres en de tentoonstelling organiseerde.

Fotografen, schilders en dichters, maar ook Egyptologen en epigrafen lieten zich voor *Kleuren van de oase* inspireren door de omgeving en de eeuwenoude archeologische monumenten van de Dachla-oase. Hun werk loopt uiteen van foto's van eindeloze zandvlaktes en ruïnes, close-ups van archeologen en Egyptische boeren, reconstructies van duizenden jaren oude wandschilderingen, een film over een restauratieproject, tot abstracte werken en gedichten. De kunstenaars willen met hun werk laten zien hoe de woestijn, de oase en het contact met tastbare geschiedenis hen hebben geraakt. Vaak zijn in de kunstwerken de kleuren van de woestijn middels natuurlijke pigmenten en verfstoffen die de woestijnbodem rondom Dachla rijk is, herkenbaar. Onder de kunstenaars waren bekende namen als Arita Baaijens en John O'Carroll.

Kleuren van de oase werd georganiseerd ter gelegenheid van de 7th International Conference of the Dakhleh Oasis Project (20-24 juni, Universiteit Leiden), met meer dan zeventig lezingen van internationaal gerenommeerde wetenschappers. Een deel van het programma vond plaats in het RMO.

Twee kunstwerken van de tentoonstelling *Kleuren van de oase*. Boven: Arita Baaijens, *Karavaan bij Bab Cailliaud*, 1992. Onder: John O'Carroll, *Dakhleh Colours*, 2005.

RMO DIGITAAL

www.rmo.nl	2008	2009	2010	2011	2012
Bezoeken	279.000	561.434	689.838	685.925	874.469
Pageview	2.136.000	4.756.368	4.555.677	5.299.095	9.390.041

- Het online toegankelijk maken van voorwerpen uit de registratiedatabase (TMS) ging gestaag verder. Eind 2012 waren ruim 44.000 foto's van objecten met bijbehorende gegevens beschikbaar via de collectiezoeker op rmo.nl.
- Er was een uitbreiding van RMO-collectiegegevens op de websites van Europeana (ultimo 2012 9.000 records) en DiMCoN (ultimo 2012 44.000 records). Collectiedata worden nu periodiek doorgezet vanuit dezelfde bron als op rmo.nl.
- In 2012 is een samenwerking met Google Art Project ontstaan. Sinds 01/11 zijn op deze internationale website 273 topstukken uit de collectie in hoge resolutie te zien.
- De vormgeving van rmo.nl werd vernieuwd en ging per 31/05 online. Belangrijkste verbeteringen: vormgeving strakker en eigentijds, homepage visueler, toegang tot sociale media prominenter in beeld. Door een verbeterde technische opbouw is de website ook op smartphones en tablets beter te zien en te raadplegen.
- Er zijn vijftig e-mailnieuwsbrieven verstuurd, waarvan dertien keer een versie voor kinderen en negen keer voor leerkrachten.
- Er werden 150 berichten op Facebook geplaatst en 133 tweets op Twitter. De Facebookpagina had 2.393 likes op 31/12, meer dan een verdubbeling t.o.v. 2011. De Twitterpagina had 2.005 volgers op 31/12, ruim 700 meer dan 2011.
- Museumkennis.nl bevat sinds 2001 thematische informatie over de collecties van Museum Volkenkunde, Naturalis en het RMO. In 2012 bedroeg het aantal bezoeken 563.000. De aanbeveling tot vernieuwing (evaluatie 2011) werd verleden jaar omgezet in de beslissing om de site op een verantwoorde wijze op te heffen. Vernieuwing was duur en technisch moeilijk haalbaar. De inhoud wordt door elk museum op één van de eigen websites geplaatst.

Beeldjes uit de Griekse prehistorie in een dergelijke vorm worden 'idolen' genoemd, naar het Griekse woord 'eidolon' (beeld). Ze komen veel voor op de eilanden van de Egeïsche Zee. De beeldjes doen sterk gestileerd aan, maar dit is gedeeltelijk schijn: details zoals mond en ogen waren met verf aangebracht. De beeldjes worden in graven worden teruggevonden. Dit beeldje is één van de topstukken uit de collectie van het RMO die via Google Art te bewonderen zijn. Datering: 2700-2300 v.Chr.

MYTHOLOGIE IN ÉÉN DAG (07/07-31/08)

Kinderen die alles wilden weten over moedige Griekse helden, stoere goden en slimme godinnen konden in de zomervakantie terecht in de Tempelzaal. Met het kinderevenement *Mythologie in één dag* leerden ze in een parcours van acht spannende spellen en opdrachten alles over de Griekse mythologie. Ze konden er uitproberen of ze net zo dapper waren als de Griekse held Odysseus, het Griekse alfabet ontcijferen en in de tentoonstelling *Eilanden van de goden* op zoek gaan naar afbeeldingen van godinnen en monsters op tweeduizend jaar oude voorwerpen. *Mythologie in één dag* liet de kinderen nadenken over vragen als: door welke attributen worden de Griekse goden gekenmerkt? Ben je net zo dapper en slim als een Griekse held? Welke Griekse locaties kunnen er aan mythen worden gekoppeld? En wat is er in onze tijd nog terug te zien uit de Griekse mythologie? Voor wie alle opdrachten goed had gemaakt, was er een 'mythologiediploma'. Ook was er de vakantieworkshop *Maak een eiland voor jouw held* (woensdag 8, 15 en 22 augustus) waarbij kunstenaar Hester Scheltens de kinderen mee nam door het museum om zich te laten inspireren. Daarna gingen de handen uit de mouwen en mochten ze hun ideale Griekse heldeneiland knippen, plakken of schilderen. Op zondag 26 augustus was er een speciaal kindercollege over Griekse helden, door mythologie-expert dr. Hugo Koning van de Universiteit Leiden. In totaal namen meer dan 4000 kinderen deel aan *Mythologie in één dag*.

Vakantieactiviteiten

Tijdens de overige vakanties konden kinderen in 2012 theeglazen beschilderen, feestelijke placemats knutselen, kleitabletten boetsen, een Egyptische paleistuon knutselen in een kijkdoos, piramides bouwen van Lego, Griekse mythische wezens bedenken, Griekse letters ontcijferen, de Egyptische afdeling verkennen met een audio-tour of via een kleuterspeurtochtboekje, een kijkdoos maken van een filmset, deelnemen aan de workshop *Maak je eigen tekenfilm*, kinderlezingen bijwonen, op de foto als een Egyptische filmster en de KRO-kinderfilm 10 voor 12, opgenomen in het RMO, bekijken.

De vakantieactiviteiten werden zo veel mogelijk begeleid door vrijwilligers. Er was voor het eerst hulp van maatschappelijke stagiairs van het Stedelijk Gymnasium Leiden. Een groot deel van de vrijwilligers voor begeleiding in de kindertentoonstelling *Nieuws uit het Midden-Oosten* is bij het museum gebleven, onder andere ter ondersteuning van de nieuwe tentoonstelling *Het Egypte van Hollywood KIDS*, maar ook voor begeleiding bij het publieksonderzoek en op beurzen en evenementen.

In 2012 werden de audiotours over de afdelingen *Egypte* en *Grieken*, ingesproken door Ewout Genemans (bekend van programma's als *Willem Wever* en de *Museumbende*), gecontinueerd. De audiotours waren gratis te downloaden via de website (1282 keer) en werden verhuurd via een iPod Nano (528 keer).

In 2012 is een *Amon & Amara*-verjaardagspartijtje ontwikkeld voor kinderen in de leeftijd van 4-7 jaar. Met behulp van de voorlees-app op het digibord krijgen de jarige en zijn vriendjes de opdracht om Amara te helpen zoeken naar toverdrank. Na afloop van het bezoek aan de Egyptische afdeling maken de kinderen een kijkdoos met afbeeldingen uit het voorleesboek. Dit feestje werd samen met het verjaardagsfeestje *Dummie de Mummie* vijftig keer geboekt, met in totaal 600 deelnemende kinderen.

7 juli t/m 31 augustus 2012

MYTHOLOGIE IN ÉÉN DAG

Kinderen
t/m 12 jaar
gratis!

Beleef de leukste dag
van je zomervakantie!

RAPENBURG 18 LEIDEN WWW.RMO.NL

Rijksmuseum van Oudheden

MUSEUMSHOP

Het streven van de museumshop is het aanbieden van een interessant, kwalitatief en breed assortiment, met als doel een stijgende omzet per transactie. Geconstateerd moet worden dat de gemiddelde omzet per bezoeker iets is gedaald. De besteding per klant van de museumshop is daarentegen gestegen.

Het assortiment was sterk gerelateerd aan tijdelijke tentoonstellingen, evenementen en vakanties. Boeken vormen meer en meer het kernassortiment. Een gevarieerd randassortiment zorgt in hoge mate voor impulsaankopen bij bezoekers en voor herhaalbezoek aan de winkel. Samenwerking met enkele (Leidse) academische uitgeverij zorgt voor aanbod voor een specifiek academisch publiek. Het organiseren van enkele boekpresentaties, zoals bijvoorbeeld door Fik Meijer (*Paulus*) en Tosca Menten (*Dummie de Mummie en het masker van Sebek-Ra*), en lezingen in samenwerking met uitgeverijen, zorgden voor een aantal omzetpieken in 2012.

De tentoonstellingen *Tuinen van de farao's* en *Eilanden van de goden* werden aangegrepen om specifiek op deze thema's geënte merchandising te laten ontwikkelen: bloemzaadzakjes, presse-papiers, ansichtkaarten en een zeer goed ontvangen en verkochte publicatie. Gedurende het jaar zijn, evenals in 2011, een aantal kortingsacties ingezet met eigen publicaties (oude RMO-catalogi).

Voor het eerst kreeg de museumshop, in samenwerking met het CPNB, toestemming om deel te nemen aan de *Kinderboekenweek*. Met dergelijke experimenten probeert het RMO de klanten specifiek te bedienen en aan te sluiten bij landelijke acties binnen de boekenbranche.

Het verbeteren en continueren van relaties werd bewerkstelligd door middel van bezoeken aan diverse beurzen en het uitnodigen van leveranciers. Dit heeft erin geresulteerd dat het gehele assortiment *up-to-date* is en gevarieerd en aantrekkelijk blijft voor de museumbezoekers.

Jaaromzet

2009	2010	2011	2012
€ 298.093	€ 290.663	€ 330.668	€ 298.193

Gemiddelde omzet over alle museumbezoekers

2009	2010	2011	2012
€ 2,22	€ 2,21	€ 2,16	€ 2,09

Gemiddelde besteding per klant

2009	2010	2011	2012
€ 17,73	€ 16,41	€ 16,76	€ 17,33

Votiefbeelden zijn beeldjes die door gelovigen aan een god werden gewijd. In ruil verwachtte de schenker een speciale gunst van de desbetreffende god. In de Late Periode in Egypte werden veel votiefbeelden als massaproduct vervaardigd. Er zijn met name grote aantallen bronzen figuren bewaard gebleven. Dit exemplaar stelt een zittende kat voor. Om de hals hangt een ketting met een hanger. De oren zijn doorboord. Er zijn voorbeelden bekend die gouden oorbellen bevatten. Hoewel de vindplaats van de meeste bronzen votiefbeelden onbekend is, lijkt het aannemelijk dat veel ervan afkomstig zijn uit de grote vereringscentra van de goden die ze voorstellen. De katten-godin Bastet werd voornamelijk in de stad Bubastis vereerd, maar er zijn ook grote aantallen kattenmummies gevonden in Sakkara en elders. Datering: 700-300 v.Chr.

COLLECTIE

Digitale registratiegraad collectie

	2008	2009	2010	2011	2012
Basisregistratie	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Objectrecords TMS	164.855	171.057	173.774	176.113	177.355
Objectrec. m. foto's TMS	39.357	41.621	43.438	43.858	44.725
Totaal aantal foto's in TMS	57.580	62.398	65.526	65.851	76.186
Via Internet	Niet gemeten	37.915	42.552	42.723	44.123
Vindbaar in 10 minuten	86 %	87 %	87 %	90 %	92 %

Onderverdeling objecten

	2008	2009	2010	2011	2012
Egypte	23.786	23.828	23.861	23.877	23.897
Nabije Oosten	16.093	16.145	16.159	18.274	18.283
Klassieke wereld	13.359	13.384	13.610	13.636	13.598
Oud Europa	7.351	7.445	7.477	7.481	7.514
Nederland prehistorie	6.429	6.412	8.072	8.157	8.233
Nederland Romeinen	14.663	16.756	16.803	16.835	16.843
Nederland Middeleeuwen	11.224	12.335	12.955	12.986	12.856
Opgravingsmateriaal		74.279	74.327	74.322	75.247
- prehistorisch		-ca.13000	-ca.13000	-ca.13000	-ca.13000
- Romeins	71.519	-ca.27000	-ca.27000	-ca.27000	-ca.27000
- middeleeuws		-ca.34000	-ca.34000	-ca.34000	-ca.34000
Replica's	-	422	458	488	494
Receptie oudheid	-	35	41	55	388
Overige (boeken, archief)	431	16	11	2	2
Totaal	164.855	171.057	173.774	176.113	177.355

De hoofdtaak van de registrator in 2012 was het voltooien van het herkomstonderzoek *Museale verwervingen vanaf 1933*, georganiseerd door de Nederlandse Museumvereniging. Van 274 objecten zijn de verwervingsgegevens grondig onderzocht. Daarbij werden alle onderdelen van het eigen archief, alsmede diverse externe bronnen gebruikt. Het door de projectcommissie goedgekeurde rapport wordt naar verwachting in 2013 gepubliceerd binnen de eindrapportage van het onderzoek.

Als een logisch vervolg is een begin gemaakt met het invoeren en opschonen van de verwervingsgegevens van de objecten uit de periode 1818 tot 1933. In verband met het aankomende 200-jarig jubileum van het RMO (2018) wordt er steeds meer een beroep gedaan op de statistische gegevens over alle aanwinsten. Dankzij systematische invoer van dit soort gegevens konden vele honderden problematische objectrecords opgeschoond worden, waardoor bijvoorbeeld de aantallen van de collecties Klassiek en Middeleeuwen enigszins zijn herzien. Ook de algemene vindbaarheid van objecten is hierdoor verbeterd. Grote vooruitgang is geboekt met het digitaliseren van de opgravingsfoto's uit Egypte. Meer dan 6.000 dia's werden door een vrijwilligster gescand en zijn door de registrator aan TMS gekoppeld.

Eén van de duizenden dia's van de opgravingen in Sakkara uit de jaren '70 en '80, die door een vrijwilliger in 2012 zijn gescand.

CONSERVEREN EN RESTAUREREN: METAALCOLLECTIE DORESTAD

Tussen 2007 en 2012 is het RMO intensief bezig geweest met het inventariseren, conserveren en, waar nodig, restaureren van de omvangrijke metaalcollectie uit Dorestad, het huidige Wijk bij Duurstede. Het Ministerie van OCW stelde voor dit project een incidentele subsidie beschikbaar van 200.000 euro. Het RMO en de Rijksdienst Cultureel Erfgoed, toen RACM genoemd, stelden ieder 25.000 euro beschikbaar. De omvang van de werkzaamheden was in 2007 moeilijk vast te stellen. Het project is uitgevoerd door de firma Restaura uit Haalen. Regelmatig is contact geweest met de heren Kempkens en Lupak over de te varen koers en de prioriteiten. Bij aanvang leek het aantal voorwerpen rond de 9.700 te liggen. Nu kunnen we vaststellen dat het gaat om 21.592 voorwerpen. Het betreft veel materiaal dat in de bodem was samengeklonterd en moeilijk te identificeren is. De beschikbare informatie over alle voorwerpen is vastgelegd in een database. Van voorwerpen die niet goed herkenbaar waren, zijn röntgenopnamen gemaakt.

Schatting aanvang in december 2007

Totaal aantal geschatte voorwerpen: 9.700
Foto's alleen bij rapporten: 6.045
Geschat aantal röntgenopnamen:
5.650 (60%)
Minimaal geconserveerd: 2.325
Geconserveerd: 6.045
Niet behandelen: 970 (10%)

Eindsituatie 2012

Definitieve aantal: 21.592
Alle voorwerpen: 21.592
Gemaakte röntgenopnamen:
4.799 (22%)
Minimaal geconserveerd: 1.824
Geconserveerd: 2.273
Niet behandelen: 17.495 (81%)

De groep minimaal geconserveerde voorwerpen is in verhouding veel kleiner dan aanvankelijk geschat, omdat na röntgenopnamen meer voorwerpen zijn aangemerkt om niet te behandelen. Het betreft meestal onherkenbare fragmenten van voorwerpen of objecten met een geringe archeologische waarde. Voor de groep geconserveerde voorwerpen geldt hetzelfde; deze groep is veel kleiner dan geschat omdat er veel minder voorwerpen met een hogere archeologische waarde bleken te zijn.

Voor de groep niet-behandelde voorwerpen is de situatie omgekeerd; de overgrote meerderheid van de vondsten valt binnen deze groep, voornamelijk spijkers en ondefinieerbare fragmenten. Door het veel grotere aantal items is meer tijd gestoken in het verwerken van de vondsten in de database, waardoor er minder tijd (geld) over bleef voor het conserveren. Ook is gekozen voor een rapportage van de uitgevoerde handelingen, in plaats van individuele rapporten per voorwerp. Uit dit project kunnen verschillende lessen worden geleerd. Allereerst blijkt een goede inventarisatie van ruw opgravingsmateriaal uiterst moeilijk. Dit kan grote gevolgen hebben voor de tijdsplanning van een project. Een tweede constatering is dat voor het goed verwerken van gedeponeerd opgravingsmateriaal extra financiële middelen noodzakelijk zijn. Het RMO had dit project nooit op zo'n hoog niveau kunnen uitvoeren zonder de bijdrage van het Ministerie van OCW. Een derde punt betreft de relatief grote groep niet te behandelen voorwerpen. Dit roept de vraag op of een museum een dergelijke groep voorwerpen wel moet bewaren. De komende beleidsperiode zal het RMO, in het kader van het herschrijven van het collectieplan, de kwestie van het afstoten van voorwerpen analyseren en operationaliseren.

Een metaal-
fragment uit de
metaalcollectie
uit Dorestad, onbe-
handeld (boven) en
behandeld (onder).

BERICHT UIT DE RAAD VAN TOEZICHT

In december 1999 is een profiel voor de Raad van Toezicht vastgesteld. Dit profiel is in 2012 gewijzigd, omdat er drie vacatures ontstonden en er naar een nieuwe evenwichtige samenstelling is gezocht, ook buiten het eigen netwerk. De eerste discussies over de opvolging van mevrouw Suzanne Wolff en heren Andre van Heemstra (voorzitter) en Willem Otterspeer, allen lid sinds 2004, startten in 2011, waarna de profielen voor nieuwe leden in 2012 werden vastgesteld. Het nieuwe lid Erna Kortlang was niet bekend in het netwerk van de overige leden, het nieuwe lid Ineke Sluiter was bekend bij het vertrekkende lid Otterspeer, maar behoorde niet tot zijn netwerk. Het nieuwe lid Maarten Asscher behoorde tot het netwerk van de heren Hoekema en Otterspeer, maar was niet bekend bij de andere leden. De Raad heeft in haar nieuwe profiel opgenomen dat de volgende maatschappelijke sectoren bestreken worden:

- de financiële wereld (de heer Arthur Arnold),
- de universitaire/wetenschappelijke wereld (mevrouw Ineke Sluiter)
- ondernemerschap en cultuur (de heer Maarten Asscher)
- notariaat en bedrijfsleven (mevrouw Erna Kortlang)
- politieke en diplomatieke wereld (de heer Jan Hoekema, voorzitter)
- communicatie, marketing en sociale media (nieuwe vacature in 2013)

De directie verschaft de Raad, gevraagd en ongevraagd, tijdig en volledig de informatie die nodig is voor een goede taakvervulling van de Raad, waarbij *no surprises* het kernbegrip is.

Het inhoudelijke beleid en de concretisering ervan maken deel uit van die informatie. De Raad stimuleert de directie het inhoudelijk-artistieke beleid bespreekbaar te maken. Dit gebeurt middels financiële halfjaarprognoses, managementrapportage, uitnodigingen voor openingen en overige presentaties. De directeur heeft tussentijds mondeling overleg met individuele leden van de Raad. In 2012 zijn er vanwege het advies van de Raad van Cultuur en de daaruit volgende subsidiekorting van 16% diverse extra bijeenkomsten met één of meer leden van de Raad geweest, waarbij de gevolgen van de adviesaanvraag aan de Ondernemingsraad werden besproken. De Raad van Toezicht heeft in 2012 viermaal vergaderd. Er is geen frequente afwezigheid geconstateerd.

De Raad van Toezicht bestond op 31/12/2012 uit:

Arthur Arnold – Onafhankelijk adviseur bij financiële instellingen en investeringsfondsen in Afrika

Ineke Sluiter – Hoogleraar Griekse taal- en letterkunde Universiteit Leiden

Maarten Asscher – Directeur boekhandel Athenaeum Amsterdam

Erna Kortlang – Notaris/partner De Clercq advocaten en notarissen

Jan Hoekema – Burgemeester van Wassenaar

Vacature in 2013 – communicatie, marketing en sociale media

De Feniciërs stichtten handelsnederzettingen langs alle kusten van de Middellandse Zee en leverden luxe-producten aan talloze landen. Rond 700 v.Chr. worden veel van die rijkversierde Fenicische artikelen in Cyprus gemaakt, later gebeurt dat ook in Etrurië. Deze Fenicische schaal is gevonden in een Etruskisch vorstengraf. Hij is gemaakt van dun geslagen, verguld zilver. Veel Fenicische kunst laat een mengeling van Egyptische en Assyrische invloeden zien, als gevolg van hun brede handelsnetwerk. De schaal is versierd met Assyrische afbeeldingen van steenbokken, bewapende ruiters en strijdwagens. In het midden staat een zogende gazelle tussen een woud van papyrusriet waaruit twee vogels wegvliegen; een typisch Egyptische voorstelling. Datering: 800-700 v.Chr.

KLASSIEKE WERELD

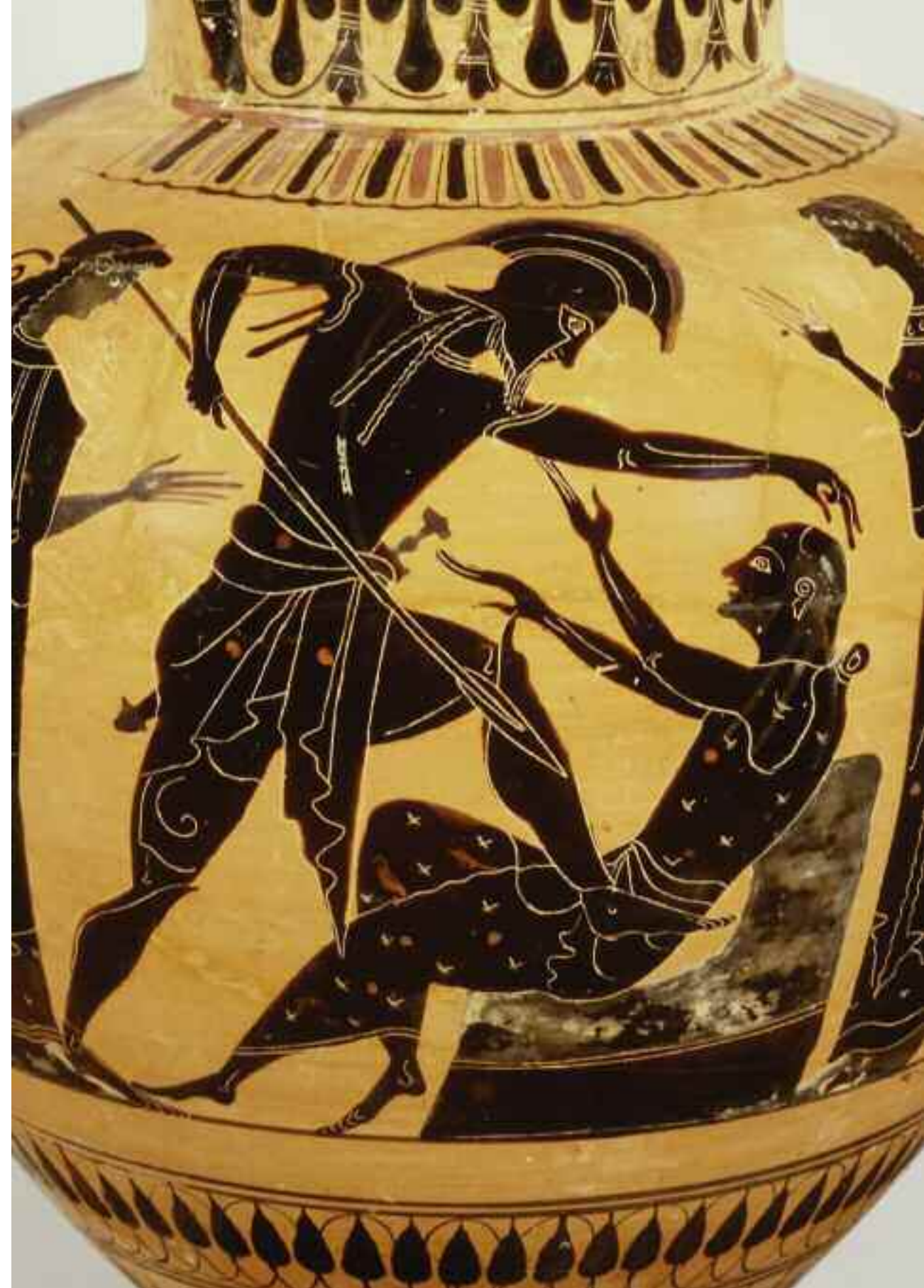
Het jaar 2012 was een druk jaar, met twee exposities (waarvan één buiten het RMO), een aantal lezingen in het buitenland, collegereeksen in voor- en najaar, voorbereidingen voor een nieuwe Griekse afdeling, begeleiding van interessant onderzoek naar de collectie door derden en veel lezingen voor diverse groepen.

- Samen met vijf studenten Museumstudies werd in de Oude UB aan het Rapenburg een tentoonstelling ingericht over archeologisch onderzoek vanuit Leiden in het Nabije Oosten (zie week 5). Conservator Halbertsma begeleidde dit vanuit zijn bijzonder hoogleraarschap.
- In het voorjaar werd de tentoonstelling *Eilanden van de goden* met luchtfoto's van Georg Gerster samengesteld (zie week 16).
- Met het Thermenmuseum Heerlen is de afspraak gemaakt om te onderzoeken of delen van de Romeinse collectie uit Limburg tijdelijk in het RMO geplaatst kunnen worden.
- In het voorjaar en het najaar zijn colleges *Museum History* verzorgd voor de MA *Museum Studies*. Er werd zitting genomen in vier promotiecommissies. Buiten de Faculteit der Archeologie zijn diverse gastcolleges verzorgd.

Rythmos: naar een nieuwe Griekse afdeling

Asbestverwijdering op de eerste verdieping en rondom de Tempelzaal biedt in 2015 de kans de huidige Griekse afdeling, die van 13 jaar terug dateert, nieuw in te richten. Dit geeft de gelegenheid om het Griekse materiële erfgoed de plaats te geven die het, gezien de kwaliteit van de collectie en het belang van de Griekse cultuur in onze samenleving, toe komt. In 2012 is een concept voor deze nieuwe afdeling uitgewerkt, gebaseerd op de gedachtenwereld van de oude Grieken zelf. Het concept is voorgelegd aan een klankbordgroep van klassiek archeologen, classicisten en oudhistorici. Materiële cultuur kan volgens de oude Grieken iets losmaken in de mens, maar dat gaat niet vanzelf. Kunst heeft volgens de filosoof Aristoteles het vermogen om de imperfecte wereld te verbeteren, ons een spiegel voor te houden hoe de wereld wél zou kunnen zijn. Bewondering voor kunst wordt tot stand gebracht door de perfecte harmonieuze vorm. Om echt geraakt te worden door kunst (hij noemt *enthousiasmos* en zelfs *ekstasis*) moet het kunstwerk ook 'ritme' (*rhythmos*) bezitten. De kunst komt dan letterlijk tot leven in de beschouwer. Het formele en rationele van de perfecte harmonie creëert bewondering, maar door de interne spanning – toppen en dalen als van een golf – krijgt het object ritme, en daarmee leven. Door het begrip *rhythmos* als uitgangspunt te nemen voor de nieuwe Griekse afdeling wordt een mogelijkheid gecreëerd tot een totaalbenadering van de ruimte, de inrichting en de collectie. Elk onderdeel van de inrichting is dan op elkaar afgestemd (maatvoering van vitrines, afwisseling van materialen). De chronologische lijn van de ontwikkeling der Griekse kunst wordt door de toevoeging van ritme gestuwd. Het ritme kan opgeroepen worden door de objecten zelf in hun onderlinge context, of door externe factoren als spectaculaire belichting, of verrassende opstellingen (objecten isoleren, of in massa tonen). Door toevoeging van ritme komt de bezoeker op intrinsiek Griekse wijze in contact met de kunstuitingen van de oudheid. Na deze ervaring is er ruimte voor intellectuele voeding, en is de bezoeker in de juiste stemming om de achtergronden van de objecten en de cultuur (ook ten opzichte van andere samenlevingen) te leren kennen: de intellectuele ervaring. Er zal zeker een gevoel van *enthousiasmos* gecreëerd worden, dat doet verlangen naar een volgend bezoek.

Detail van een zwart-figurige amfoor (kruik) met daarop een scène uit de Trojaanse oorlog. Na de inname van Troje wordt de oude koning Priamos vermoord door Neoptolemos, de zoon van Achilles. De amfoor werd uitgeleend aan het Allard Pierson Museum voor de tentoonstelling *Troje. Stad, Homerus en Turkije*. Datering: 520-500 v.Chr.

GEBOUWENBEHEER EN BEVEILIGING

In 2012 werd het Integraal Beveiligings Plan definitief afgerond. Het museum beschikt nu over een geavanceerd nieuw beveiligingssysteem en een nieuwe meldkamer. Eind 2012 is een offertetraject aangegaan voor het onderhoud van de systemen in 2013. Het museum heeft zich daarbij laten ondersteunen door adviesbureau Smits van Burgst.

In 2012 voerde het hoofd beveiliging regelmatig overleg met de Rijksgebouwendienst. Daarnaast werkte de beveiligingsdienst nauw samen met politie, brandweer en gemeente. De samenwerking met de politie bestond onder andere uit het realiseren van de veiligheid bij bezoeken van hoogwaardigheidsbekleders en het aanvragen van vergunningen. De medewerkers beveiliging en enkele andere collega's volgden de verplichte herhalingslessen bedrijfshulpverlening. Het RMO is een erkend leerbedrijf voor beveiligers in opleiding en bood een leuke en leerzame stageplaats aan vier kandidaten. Daarbij werd nauw samengewerkt met het ROC Leiden. In 2012 voerde het RMO de regie over gebouwenbeheer van het depot Raamsteeg voor drie Leidse musea (RMO, Naturalis, Boerhaave).

Automatisering

De automatisering werd in 2012 geheel uitgevoerd door OGD (Operator Group Delft). Deze firma verzorgt het totaalbeheer en functioneert als servicedesk. Hierdoor is het serviceniveau als geheel toegenomen en zijn de kosten licht gedaald. Software wordt standaard ingekocht, waarmee onderhoud en updates bij de leveranciers ondergebracht zijn. Doel is met behulp van automatisering een zo efficiënt mogelijke interne organisatie op te zetten en daarnaast facilitaire ondersteuning te bieden voor multimediale toepassingen.

In juni 2012 is een groot project gerealiseerd dat zowel de software als hardware in het museum optimaal regelt voor de komende drie tot vier jaar. Hiermee is de IT-organisatie professioneel voorbereid op de toekomst en zijn de komende drie jaren geen majeure investeringen nodig.

Een tekort aan ruimte voor opslag zorgt af en toe voor humoristische fotomomenten. Deze nepmummie moest wegens het stofvrij maken van het depot tijdelijk in een algemene opslagruimte worden gelegd.

JAARREKENING

Het jaar 2012 was in financieel opzicht bovengemiddeld. Het eindresultaat, het bedrag dat overblijft vóór de verdeling naar de reserves, bedroeg € 34.212 positief (2011: € 20.833). Het jaar 2011 werd vooral beïnvloed door grote verbouwingsprojecten en de financiële gevolgen daarvan, terwijl 2012 een jaar was waar het RMO dit soort projecten voor het eerst sinds jaren niet had.

In de balans valt op dat de vaste activa fors dalen met een bedrag van € 383.095, geheel veroorzaakt door afschrijving. Er werd in 2012 niet geïnvesteerd in materiele activa. De liquide middelen zijn met € 3.565.192 marginaal lager dan 2011. Dit komt o.a. doordat er geen investeringen in vaste activa waren, maar ook omdat er wel toevoegingen, maar geen uitgaven uit het bestemmingsfonds klassieken en het aankoopfonds waren. Deze zullen in de komende jaren wel plaatsvinden.

Eind 2012 bedraagt de liquiditeit 2,8 en is de solvabiliteit 52,1% (2011: 2,1 resp. 45,9%). Stel dat het aankoopfonds met € 367.842 en het bestemmingsfonds voor de klassieken met € 629.500 per eind 2012 geheel benut waren, dan zou de liquiditeit 2,1 bedragen, ruim boven de norm van 1,3. De solvabiliteit zou zakken naar 49,6%, eveneens ruim boven de norm van 30%. De totale baten bedroegen in 2012 € 8.625.853, vrijwel gelijk aan 2011.

Het jaar 2012 had met 142.707 bezoekers een hoge score t.o.v. het langjarig gemiddelde, maar dit aantal lag 10.000 bezoekers onder dat van 2011. Dat heeft in de vergelijking directe gevolgen voor kaartverkoop, museumshop en catering. Zaalverhuur trok in 2012 wat aan, nadat de verbouwingen van de afgelopen jaren dit vrijwel onmogelijk maakte. Het percentage totale eigen inkomsten was 27,2% tegen 27,5% in 2011. De norm voor 2013 is 18,5% met een stijging van 1% per jaar naar minimaal 21,5% eind 2016.

De totale lasten bedroegen in 2012 € 8.287.877, een bedrag dat € 1.209.637 lager is dan 2011 met € 9.497.514. Het jaar 2012 is negatief beïnvloed door reorganisatiekosten met € 203.785. Zonder deze uitgaven zouden de totale lasten op € 8.084.092 komen. Als de incidentele inkomsten en uitgaven (beveiliging en vaste opstelling Nederland) voor 2011 geëlimineerd worden, blijft aan totale lasten ongeveer € 8.032.000 over, redelijk vergelijkbaar met 2012. Het saldo uit gewone bedrijfsvoering bedraagt € 337.976. Dit bedrag, verhoogd met rentebaten van € 58.017, leidt tot een saldo van € 395.993. Uit dit bedrag is het aankoopfonds verhoogd met € 167.330 en het bestemmingsfonds Klassieken met € 200.000. Daarmee komt het aankoopfonds op een stand per eind 2012 van € 367.842 en het bestemmingsfonds Klassieken € 629.500. Met het aankoopfonds wil het RMO vóór medio 2014 een majeure aankoop doen, tezamen met de middelen van de BankGiro Loterij en mogelijk overige fondsen. Het bestemmingsfonds Klassieken is bedoeld om middelen vrij te maken voor de vernieuwing van de afdeling *Grieken* na de asbestverwijdering. Ook de afdeling *Egypte* staat gepland vernieuwd te worden en wel voor 2018, het jaar van het 200-jarig bestaan van het RMO.

De subsidie over 2012 voor exploitatie en huisvesting tezamen bedroeg € 6.557.677. Hierbij was € 210.994 al in mindering gebracht vanwege de korting cultuurprofijs. Vanaf 2013 wordt nog eens jaarlijks ruim € 666.000 gekort op de basisexploitatie subsidie vanwege een door het RMO bestreden indeling in categorie drie door de Raad voor Cultuur, die leidde tot een korting van 16,1% op de basisexploitatie subsidie. Hoewel deze korting juridisch bestreden wordt, heeft het RMO reeds in 2012 organisatorische maatregelen genomen, na akkoord over een adviesaanvraag bij en van de Ondernemingsraad, om de exploitatie beheersbaar te houden. Per eind 2012 staat het museum er financieel gezond voor. Het eigen vermogen groeide van € 30.000 in 2005 naar het huidige niveau van € 2.804.000 en de solvabiliteit van bijna nihil in 2005 tot 52,1% nu.

BALANS (x € 1000)

BALANS PER 31 DECEMBER

	2012	2011
Activa		
Materiële vaste activa	1.098	1.481
Voorraden	56	60
Vorderingen	660	478
Liquide middelen	3.565	3.586
Totale activa	5.379	5.605
Passiva		
Algemene reserve	715	660
Bestemmingsreserve/-fonds	2.089	1.915
Aankoopfonds	368	199
Voorzieningen	136	100
Langlopende schulden	613	773
Kortlopende schulden	1.458	1.958
Totale passiva	5.379	5.605

CATEGORIALE EXPLOITATIEREKENING

Baten		
Subsidies	7.048	7.103
Directe opbrengsten	1.473	1.482
Indirecte opbrengsten	105	33
Totale baten	8.626	8.618
Lasten		
Personeelslasten	3.304	2.848
Afschrijvingen	383	385
Huisvesting	2.533	3.448
Aankopen	38	7
Toevoeging aankoopfonds	167	70
Overige lasten	2.029	2.810
Totale lasten	8.454	9.568
Rentebaten	57	46
Exploitatie saldo	229	-/908

ONTWIKKELING EIGEN INKOMSTEN

(minimale norm eind 2012 is 17,5 %)	2009	2010	2011	2012
Structurele Rijkssubsidie	6.343.091	6.467.123	6.570.425	6.557.677
Eigen inkomsten	1.331.706	1.524.670	1.804.042	1.784.075
% eigen inkomsten	21,0	23,6	27,5	27,2

STICHTING ZAKENVRIENDEN

De Stichting Zakenvrienden van het Rijksmuseum van Oudheden bestond in 2012 uit Rabobank Leiden, Leiderdorp en Oegstgeest, Labrys Reizen, Operator Group Delft (OGD), Archol BV, ADC Amersfoort, Syb van Breda Architecten en Burgy Klassiek Bouwen.

Op 28 augustus is een diner georganiseerd voor de zakenvrienden. Na rondleidingen door diverse conservatoren konden de gasten aanschuiven in de Trajanuszaal voor een Mediterraan buffet. Tijdens het diner zijn nieuwe contacten gelegd, oude contacten verstevigd en is gediscussieerd over de toekomst van het Rijksmuseum van Oudheden.

De zakenvrienden zijn een belangrijke schakel in de relatie tussen het RMO en het zakenleven. In 2012 werd de koers licht gewijzigd. In plaats van het enkel financieel ondersteunen van de kerntaken van het museum, geven de zakenvrienden ook garantiesubsidies af voor activiteiten binnen het RMO die zelf middelen genereren. Dit om het ondernemerschap van het museum te stimuleren. Een goed voorbeeld hiervan is de *Nacht van de viool*, voor het eerst in 2012 georganiseerd. In 2012 is voor dit project gebruik gemaakt van een garantiestelling, in 2013 verwacht het RMO de investeringen volledig terug te krijgen uit kaartverkoop en sponsoring.

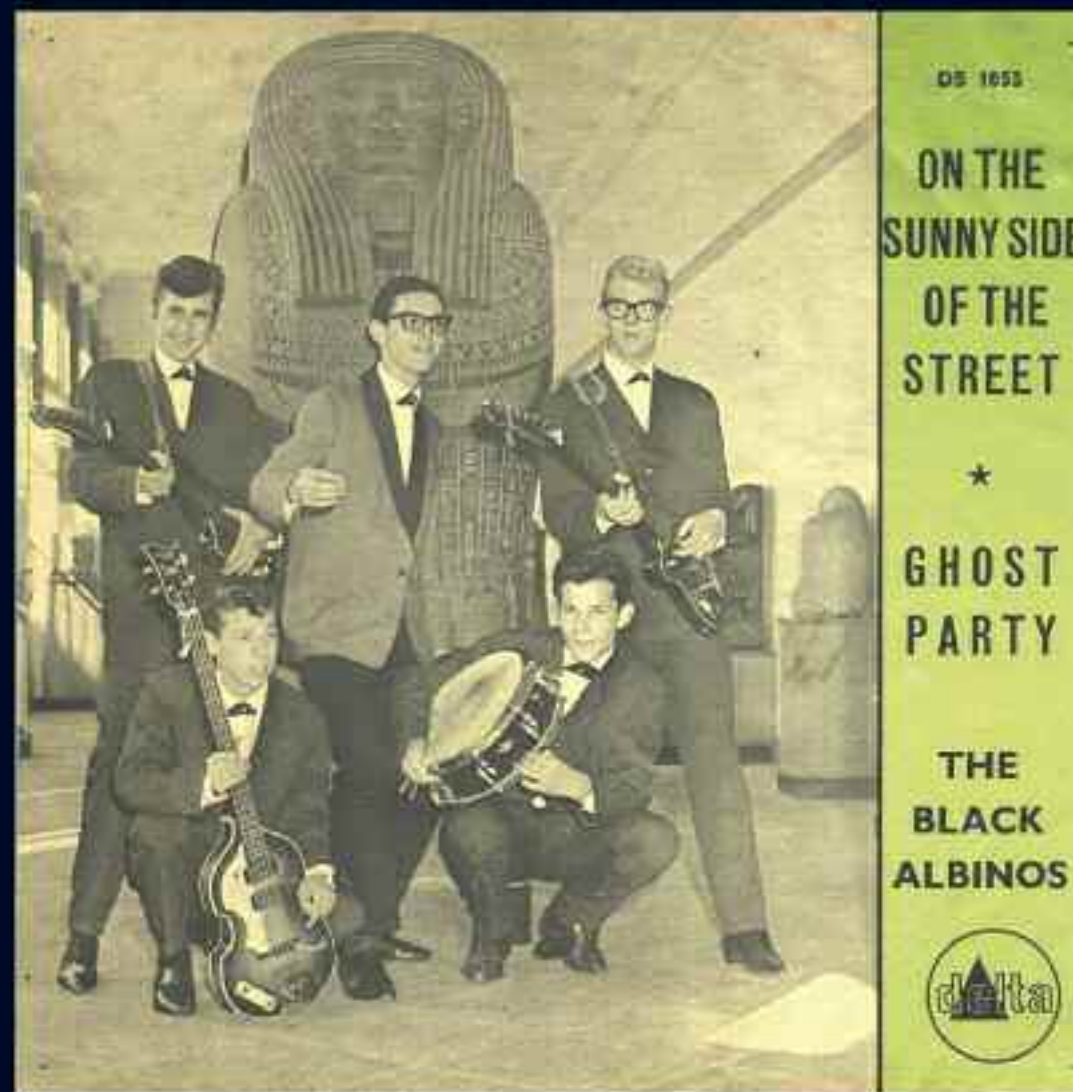
Vriendenvereniging RoMeO

RoMeO stelt zich ten doel mensen die geïnteresseerd zijn in archeologie in het algemeen en in het RMO in het bijzonder nader tot elkaar te brengen. Door de leden actief bij het museum te betrekken, hoopt de vereniging het draagvlak voor het museum te vergroten. De 1185 leden genieten de volgende voordelen: gratis toegang tot het museum en lezingen, uitnodigingen voor speciale rondleidingen en bezichtigingen, abonnement op het magazine en het vriendennieuws en uitnodigingen voor speciale excursies. Er zijn zes bestuursvergaderingen gehouden en een algemene ledenvergadering. Het bestuur heeft dankbaar gebruik gemaakt van de diensten van een grote groep vrijwilligers voor de reguliere administratie en voor de uitvoering van activiteiten. Net als voorgaande jaren verzorgden RoMeO-vrijwilligers de bemensing van de wetenschappelijke bibliotheek.

De vereniging heeft tien lezingen verzorgd met gemiddeld ruim 80 aanwezigen:

Datum	Spreker	Onderwerp	Aantal
10/01	Martijn Akkerman	<i>Invloed van de Etrusken op 19de-eeuwse juwelen</i>	183
14/02	Dr. Bouke van der Meer	<i>Etruskische rituelen</i>	148
13/03	Niels Steensma	<i>Evenbeeld vereeuwigd</i>	94
10/04	Drs. Luc Amkreutz	<i>100.000 uur archeologie. Zestig jaar gedreven verzamelen</i>	33
08/05	Dr. Maarten Raven	<i>1000 lotusbloemen bloeien Egyptische plantensymboliek</i>	88
12/06	Dr. Paul Kessler	<i>Planten uit het oude Egypte</i>	47
11/09	Dr. Lucas Petit	<i>Nieuwe opgraving: Tell Damiyah</i>	53
09/10	Dr. Karel Innemée	<i>Hoe de eenzaamheid verdween in Sketis</i>	52
13/11	Drs. Hans van de Berg	<i>Egypte in Hollywood: een verzamelaar op reis</i>	66
11/12	Dr. Frits Naerebout	<i>De Amerikaanse Nijlkrokodil en andere mysteriën. De filmische verbeelding van de oudheid</i>	52

Zo'n vijftig jaar geleden werd in het RMO de coverfoto van het album *On the sunny side of the Street* van The Black Albinos gemaakt, dat uitkwam in 1963. Op de achtergrond is de sarcofaag van Wahibreëmachet te zien. In de zogenaamde Saïtische periode kwamen in Egypte weer grote stenen sarcofagen in zwang. De sarcofaag van Wahibreëmachet is van massief basalt. Hij kwam uit een Griekse immigrantenfamilie, maar de decoratie van de sarcofaag is door en door Egyptisch. De sarcofaag is waarschijnlijk afkomstig uit Sakkara of Gizeh. Datering: 600-525 v.Chr.

NWO ODYSSEE: DE EERSTE BOEREN (08/09-25/11)

De eerste boeren is een kleine tentoonstelling over de eerste boerensamenlevingen van Nederland, de 'lineaire bandkeramiek'. Zij stonden aan de wieg van onze huidige samenleving. Een nieuwe generatie wetenschappers nam 'vergeten' opgravingsresultaten van veertien archeologische vindplaatsen onder de loep binnen het NWO-onderzoeksproject Odyssee. De tentoonstelling presenteerde een aantal onderzoeksresultaten met betrekking tot de structuur van de nederzettingen en specialistisch onderzoek naar aardewerk en vuursteen. Centraal in de expositie stond een grote maquette van het bandkeramische dorp Elsweiler. Het bouwsel is gebaseerd op archeologisch onderzoek van de nederzetting Elsloo en een buurnederzetting uit Duitsland, en geeft een goed beeld van het dagelijks leven in één van de oudste dorpen op Nederlands grondgebied.

De lineair bandkeramische cultuur dankt haar naam aan de bandvormige versieringen die in deze tijd op het aardewerk werden aangebracht. De cultuur verspreidde zich over grote delen van Europa. Rond 5300 v.Chr. vestigde men zich op de vruchtbare Zuid-Limburgse lössgronden. De bandkeramiek vormt voor onze streken de eerste samenleving waarin mensen op één plek bleven wonen. Ze verbouwden het land, hielden vee en bouwden grote boerderijen. Daarmee werd een nieuw tijdperk ingeluid: dat van een maakbare omgeving en controle over de natuur.

Het huidige onderzoek wordt uitgevoerd door het Rijksmuseum van Oudheden en Archol, het opgravingsbedrijf dat is gelieerd aan de Universiteit Leiden. Ze doen dat in samenwerking met verschillende partners (gemeente Maastricht, Universiteit Leiden, RCE en amateurarcheologen).

Meerdere NWO Odysseeprojecten

Een ander Odysseeproject is *Rhenen revisited*, waarbij een team van RMO, RCE, ArcheoMedia BV en de Gemeente Rhenen onder leiding van conservator Annemarijke Willemsen de opgravingsgegevens van het grootste vroeg-middeleeuwse grafveld van Nederland opnieuw onderzocht. Dit project werd in 2012 succesvol afgesloten met de publicatie van de volledige catalogus van het grafveld.

Binnen het Odysseeproject *Dorestad: vicus famosus* is de conservator Middel-eeuwen projectleider van *Dorestad: the Archive*. In 2012 is de samenvoeging van alle opgravingsplattegronden tot één doorzoekbare digitale 'allesporenkaart' gerealiseerd, waarin door de conservator via archiefonderzoek ook alle 19de-eeuwse opgravingen van het RMO zijn verwerkt. Daarnaast werden de vondsten en documentatie van de recente opgravingen op het zogenoemde Veilingterrein uit 2007-2008 aan het RMO overgedragen, dankzij de medewerking van de provincie Utrecht. Deze zijn van groot belang voor de Merovingische en de Karolingische fase van Dorestad.

Indiana Jones: Raiders of the Lost Ark (08/09)

Het eerste avontuur uit de wereldberoemde filmreeks werd tegen de achtergrond van de Egyptische tempel in het museum vertoond. Vanaf 12 september was de gerestaureerde versie van *Raiders of the Lost Ark*, met de *geremasterde* versies van de overige delen, in een Blu-ray box beschikbaar. Om dit te vieren organiseerden Universal Pictures en het museum een première.

De maquette van het bandkeramische dorp Elsweiler was een groot succes bij bezoekers van alle leeftijden.

SAMENWERKING MET UNIVERSITEIT

Het wetenschappelijk onderzoek van het museum omvat alle activiteiten die leiden tot het vergroten van de kennis over de collecties en verzamelgebieden van het museum en het openbaar maken daarvan via publicaties, lezingen en presentaties. De ambitie in de aankomende jaren is het waar mogelijk uitbouwen van deze taak en het vervlechten van de wetenschappelijke activiteiten en publieksactiviteiten. Het opzetten en onderhouden van een goede samenwerking met de Universiteit Leiden is daarbij een middel.

- De opgraving in Egypte was ook in 2012 formeel een samenwerking met de afdeling Egyptologie van de Universiteit Leiden.
- De Universiteit Leiden, het NINO en het RMO organiseren gezamenlijk lezingen over alle verzamelgebieden, waaronder de Louwe Kooijmanslezing en de Sancisi-Weerdenburglezing.
- In 2012 is de *Master Track Museum Studies* gecontinueerd. Het RMO participeert hierin. Andere partners zijn Museum Volkenkunde, de Faculteit der Archeologie en het Instituut voor Culturele Antropologie van de Leidse universiteit. Vanuit het RMO doceren Halbertsma en Ter Keurs binnen deze *Master Track*. Tevens biedt het museum stageplaatsen aan.
- Alle conservatoren gaven op incidentele basis gastcolleges aan de Universiteit Leiden.
- In samenwerking met prof. dr. C. van Eck (Kunstgeschiedenis) en dr. M.J. Versluijs (Archeologie) werd *seed money* verkregen voor het opzetten van een nieuw onderzoeksproject naar de *transference of culture in relationship with materiality*.
- Tevens werd met Kunstgeschiedenis, dr. Juliette Roding, een verkennend project gestart met de Universteit van Lille: *Memories of the North*. De financiering is afkomstig van het Maison Descartes in Amsterdam en is toegekend in de vorm van een *Van Gogh Grant*.
- Het RMO is nauw betrokken bij de besprekingen die moeten leiden tot de oprichting van *The Leiden Institute of Global and Area Studies (LIGA)*.

Gratis concert fluitisten Neflac Ensemble (16/09)

Op zondagmiddag 16 september gaven vijftien jonge talentvolle fluitisten van het Neflac Ensemble een gratis familieconcert in de Tempelzaal. De muziek varieerde van barok tot hedendaags. Op het programma stond muziek van alle tijden, gespeeld op de 'gewone' dwarsfluit, alt- en basfluit en de piccolo. De fluitisten speelden in kleine en grote ensembles, als duo van fluit met harp of gitaar en solo.

Het Neflac Ensemble kent een wisselende samenstelling van jonge talentvolle fluitisten (15-30 jaar) uit binnen- en buitenland. Allen hebben ze in de loop der jaren deelgenomen aan cursussen van de Nederlandse Fluit Academie.

Conservator Annemariëke Willemsen geeft college aan studenten van de Universiteit Frankfurt in het Raamsteegdepot.

ARCHIEF: METAMORFOZESUBSIDIE

In het najaar honoreerde het Bureau Metamorfoze, uitvoerder van een nationaal programma voor het behoud van het papieren erfgoed, een subsidie-aanvraag van ruim 100.000 euro voor het conserveren en digitaliseren van elf meter briefarchief uit de periode 1818-1923. Voor het Metamorfozeprogramma komen alleen archieven van Nederlandse origine, met een nationaal belang, in aanmerking.

De periode 1818-1923 beslaat ruim de eerste eeuw van het bestaan van het museum, een belangrijke fase waarin de basis werd gelegd voor de collectie en de groei van het museum. De conservatoren van het RMO krijgen dankzij deze brieven steeds meer inzicht in de de 19de- en vroeg 20ste-eeuwse denk- en handelswijze ten opzichte van collectievorming en archeologie in het buitenland.

Conservering van deze correspondentie heeft een hoge urgentie. Om het risico op informatieverlies te verkleinen, worden de brieven door restauratieatelier Hoogduin geconserveerd en maakt digitaliseringsbedrijf GMS digitale scans van hoge kwaliteit. De originele brieven hoeven dan niet meer gehanteerd te worden. De beschrijvingen en de scans van de brieven worden in 2013 en 2014 op de website toegankelijk gemaakt met de software ICA-Atom. Daarmee voldoet het project aan de internationale standaarden voor het beschrijven van archieven. In de toekomst hoopt het RMO meer belangrijke delen uit het archief op deze wijze te conserveren.

Bibliotheek

In augustus en september kreeg de bibliotheek een nieuwe vloer en werden de muren gewit. Alle 30.000 boeken werden hiervoor tijdelijk verhuisd. Ook werd een kamer voor de opslag van archief en een kamer voor boeken van groot formaat ingericht. De vrijwilligers van de bibliotheek hebben een grote bijdrage geleverd aan alle werkzaamheden van de bibliotheek. In januari brachten zij een werkbezoek aan de Bibliotheca Thysiana aan het Rapenburg en in mei aan de Tresor van de TU Delft.

De bibliotheek ontving een omvangrijke schenking van de heer Robert Lunsingh Scheurleer, oud-directeur van het Allard Pierson Museum. Circa vijf meter boeken en overdrukken over voornamelijk de klassieke oudheid vormen een waardevolle aanvulling op de collectie en illustreren de nauwe banden tussen de familie Lunsingh Scheurleer en het RMO.

Sijpesteijnlezing prof. Bernhard Palme: *Officia and officiales in Late Antique Egypt: Imperial power against local networks?* (18/09)

De samenstelling van de civiele bureaus (*officia*) van de gouverneurs in de late Romeinse oudheid is vaag bekend uit de beschrijving in de *Notitia Dignitatum*, een bestuurlijk handboek uit ca. 400 na Chr. Hierin worden de ambten van de *praefectus Augustalis* en de *praeses Thebaidis* beschreven, echter op een niet-systematische wijze en erg selectief. Teksten op papyri werpen daarentegen meer licht op de interne organisatie van de *officia* en de bevoegdheden en activiteiten van de talloze goed gedocumenteerde *officiales* en hun lokale netwerken. Professor Palme betoogde dat reconstructie van het juridische gedeelte over de *officia* onze kennis over gerechtelijke procedures vergroot.

Dit zitbeeld stelt Iouty voor, koningsschrijver en opperarts van de farao. Als arts heeft hij te maken met het bezweren van hogere machten. Hij is daarom afgebeeld als priester. Zijn kaalgeschoren hoofd betekent dat hij zich aan de rituele verplichting van reinheid houdt. Artsen gebruiken toverspreuken naast recepten en medische ingrepen. Sakkara, 19de dynastie (1307-1196 v.Chr.).

SCHOOLBEZOEK

Het RMO wil landelijk toonaangevend zijn op het gebied van educatie, met als streven het bieden van educatie op maat aan primair onderwijs, voortgezet onderwijs en particuliere bezoekers. Doel was in de periode 2009-2012 minimaal 15.000 scholieren per jaar te ontvangen. Het museum biedt daartoe vijftien verschillende museumlessen, rondleidingen en maatwerkprogramma's o.a. voor een bezoek met de hele school. Ook brengt het museum de collectie in de klas door een projectweekpakket *Egypte* voor het basisonderwijs en door diverse digitale lessen.

Jeugd	2009	2010	2011	2012
Totaal	41.608	42.529	42.434	42.762
Totaal 0-12	28.839	29.741	27.600	27.336
Totaal 13-18	12.769	12.788	14.834	15.426
Scholieren 4-12	5.762	6.391	6.012	8.128
Scholieren 13-18	6.543	8.834	12.155	11.964
Totaal schoolbezoek	12.305	15.225	18.167	20.092

Verhouding	2009	2010	2011	2012
Totaal museum	134.408	131.383	153.096	142.707
Totaal jeugd	41.608	42.529	42.434	42.762
Percentage	31%	32%	28%	30%
Totaal school	12.305	15.225	18.167	20.092
Percentage	9%	12%	12%	14%

Conclusies schoolbezoek

De dalende lijn vanaf 2003 tot 2009 is definitief gekeerd door uitvoering van een consequent marketingplan voor de educatieve programma's. Het aantal bezoekende scholieren steeg ten opzichte van 2011 met 11%. Dit kwam uitsluitend door een stijging met 35% van het aantal leerlingen van het basisonderwijs, vooral veroorzaakt door meer museumlessen *Egypte* en *Archeologie van Nederland*.

Opvallend is dat het aantal 4-12 jarigen dat zonder school komt weer gedaald is. Het aantal 13-18 jarigen dat niet met school is gekomen is juist gestegen. Deze stijging wordt veroorzaakt door een verdubbeling van de MuseumKaart Juniorhouders.

Scholing en netwerk

In januari was het museum vertegenwoordigd op zowel de Cultuur en Onderwijs Beurs (CEOB Utrecht) als de Culturele Onderwijstentoonstelling (COT Ede).

In maart werd de cursus Interne Cultuurcoördinator, een initiatief van de Hogeschool Leiden, de Museumgroep en BplusC, door twee medewerkers afgerond.

In april werd een dag voor het basisonderwijs georganiseerd. Zeventig docenten kregen uitgebreide informatie over de nieuwe museumlessen *Egypte* en het projectweekpakket *Egypte*.

Het museum startte een nieuw Romeinenproduct voor in de klas. Dit is een samenwerking met educatieve uitgeverij ThiemeMeulenhoff en Unieboek en leidt tot digitale lessen.

In november is voor voortgezet onderwijs een nascholingsdag filmdidactiek georganiseerd. Aansluitend op de wijzigingen in het centraal examen geschiedenis

(havo/vwo) werden voor het eerst Tijdvakkenlezingen voor docenten opgezet. Aan de hand van museumobjecten gingen conservatoren dieper in op de kenmerkende aspecten van een tijdvak.

In samenwerking met reisorganisatie Labrys werd een nascholingsdag voor tachtig docenten klassieke talen in de Tempelzaal gehouden.

In september waren RMO-medewerkers vertegenwoordigd bij de nazomerconferentie van de Vereniging Classici Nederland (VCN).

Voor het derde jaar werd college gegeven aan studenten van de lerarenopleidingen ICLON Klassieke talen en geschiedenis. Een groep toekomstige docenten maakt zo kennis met het museum en het educatieve aanbod.

De medewerkers participeren sinds 2011 in het Cultuurnetwerk Primair Onderwijs Leiden. Doel van dit initiatief, opgezet door Museumgroep Leiden en BplusC, is een impuls in samenwerking tussen de cultuursector en het Leidse basisonderwijs.

Gymnasia

In 2012 werd de aandacht voor de vaksectie klassieke talen voortgezet. Dat uitte zich twee nieuwe eindexamenrondleidingen (Grieks en Latijn), waarin de teksten uit het eindexamenpensum (Euripides en Seneca) gekoppeld werden aan de museumcollectie.

Studenten Griekse en Latijnse Taal en Cultuur werden getraind tot volwaardige rondleiders en gaven 53 rondleidingen. Tevens werd de museumlessen *Herodotos' Egypte: mythe en werkelijkheid* voor de bovenbouw van het gymnasium gelanceerd.

Vernieuwing Egypteaanbod voor basisonderwijs

Met ingang van het schooljaar 2012-2013 bood het museum drie nieuwe Egypteprogramma's. Voor groep 1-8 ontwikkelde het museum een kant-en-klaar projectweekpakket om op school kennis te maken met het oude Egypte. Omdat dit geen onderdeel uitmaakt van het vaste curriculum wordt het op school vaak behandeld in een projectweek of themamaand. Aan bod komen thema's als farao's, mummies en goden, die aansluiten bij het kerndoel *Tijd* en hoofdlijn 2 *Aan de periferie van Europa* van de canon. Daarnaast is er uitgebreide uitleg voor leerkrachten en suggesties voor planning en inbedding in het curriculum. Het pakket is ruim 550 keer besteld (v.a. 3 september 2012). Dit toont aan dat er op scholen die -vanwege de afstand en/of de kosten- niet in de gelegenheid zijn naar Leiden te komen wel veel belangstelling voor de producten van het RMO is. In aansluiting op een projectweek Egypte, maar ook los daarvan, kan een school met alle groepen op één dag het museum bezoeken. Per school stelt het museum een programma op maat samen. Voor groep 5-7 is er een nieuwe les over de Egyptische afdeling. Hoofdpersoon in het opdrachtenboek is een blauw nijlpaard, een van de RMO-topstukken.

De illustraties van deze *key-figure* Noen werden verzorgd door de tekenares van *Dummie de Mummie*, Elly Hees.

12 Provinciënlezing: de archeologie van Zuid-Holland (28/09)

Op de Rotterdamse Maasvlakte wordt een nieuwe zeehaven aangelegd, de Yangtzehaven. Archeologen van BOOR voerden hier grootschalig onderzoek uit. Maaïke Sier liet de eerste resultaten zien. Ab Waasdorp sprak n.a.v. opgravingen van het Romeinse fort Ockenburgh over nieuwe inzichten in de Haagse kustverdediging in de Romeinse tijd. Menno Dijkstra van Diachron ging in op de 'donkere Middeleeuwen' van het kustgebied in Zuid-Holland. Tot voor kort werd aangenomen dat bewoningssporen in het buitengebied van Dordrecht door de St. Elisabethsvloeden van 1421 en 1424 compleet waren weggespoeld. Marc Dorst van de gemeente Dordrecht toonde aan dat er wel degelijk resten bewaard zijn gebleven.

GRANAAT UIT INDIA: MIDDELEEUWSE SIERADEN VOOR HIGH TECH ONDERZOEK NAAR PARIJS

In 2012 werd (opnieuw) een aanvraag gehonoreerd voor onderzoekstijd in het Parijse *Centre de Recherche et de Restauration des Musées de France* (C2RMF). In dit nationale laboratorium van de Franse musea staat de *Accélérateur Grand Louvre d'Analyse Élémentaire* (AGLAE). Met deze deeltjesversneller kan nauwkeurig de chemische samenstelling van objecten non-destructief onderzocht worden. Het onderzoek werd geïnitieerd door het RMO in samenwerking met het RCE, het Fries Museum, de gemeente Maastricht, de provincie Limburg en de provincie Gelderland en dient ter voorbereiding van de grote overzichtstentoonstelling *Gouden Middeleeuwen. Verhalen over Merovingisch Nederland* (winter 2013/2014). Doel van het onderzoek was de herkomst te bepalen van de stenen die gebruikt zijn in zo'n vijftig vroegmiddeleeuwse sieraden, om na te gaan of bepaalde regio's wel of niet in hetzelfde handelsnetwerk zaten. Om dit te kunnen onderzoeken is gekozen voor representatieve elitaire vindplaatsen uit Noord-, Oost-, Zuid-, en West-Nederland: sieraden uit Rijnsburg, Wijchen, Maastricht en Friesland. De objecten zijn eerst bij de RCE in Amsterdam onderzocht met röntgenfluorescentie (XRF) om vast te stellen of het inlegwerk werkelijk almandijn is of dat ze om een andere reden interessant lijken voor Parijse metingen. Daarna zijn meer dan 400 metingen gedaan met de AGLAE. Een overzicht van de spectra geeft aan dat de granaten voor het overgrote deel almandijnen zijn en dat ze veel op elkaar lijken. Ze lijken ook op de in 2011 onderzochte almandijnen uit het grafveld van Rhenen. En ze zijn allemaal afkomstig uit India en Pakistan. Deze herkomst en vergelijking is op twee manieren belangrijk: het geeft aan dat al die gebieden in Nederland van Wijnaldum tot Maastricht, die voor de vroege Middeleeuwen traditioneel in verschillende invloedssferen worden geplaatst, deel uitmaakten van dezelfde handelsnetwerken, en dat deze handelsnetwerken ver reikten. De metingen die in Parijs worden uitgevoerd, maken deel uit van het Europese CHARISMA-onderzoeksproject naar de herkomst van granaten. Binnen dit project worden duizenden metingen aan honderden vroegmiddeleeuwse objecten uit heel Europa verricht. Belangrijke vroegmiddeleeuwse complexen uit verschillende regio's, zoals St. Denis, München en de Staffordshire Hoard uit Engeland, maar ook Roemeense graven, zijn al onderzocht. Door het onderzoek is nu voor Nederland een dekkende analyse gemaakt. Binnen CHARISMA zal uiteindelijk een Europabreed beeld moeten ontstaan. Het Nederlandse granatenonderzoek stond onder leiding van RMO-conservator Annemarijke Willemsen. Dr. Ineke Joosten en dr. Luc Megens van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed verrichten het natuurwetenschappelijke onderzoek in samenwerking met dr. Thomas Calligaro en dr. Claire Pacheco in Parijs. Namens het Fries Museum is drs. Nelleke IJssennagger verbonden aan het project.

Boekpresentatie Jennifer Peersmann (10/10)

Op woensdag 10 oktober, tijdens de Kinderboekenweek, presenteerde kinderboekenschrijfster Jennifer Peersmann haar nieuwe boek *Het mysterie van de leeuwentroon* in de Tempelzaal. Ze deed dat met een spannende Indiana Jones-workshop, een voorleessessie, muziek en een speurtocht. Jennifer en de kinderen gingen aan de slag met scherven van oude potten, bestudeerden vuurstenen en leerden blazen op een ramshoorn. Jennifer Peersmann is archeoloog en kinderboekenschrijfster. Als Bijbels archeoloog werkte ze jarenlang in Israël. *Het mysterie van de leeuwentroon* is haar derde kinderboek, na *Het geheim van de gouden ster* en *De schat van Sion*.

Een Merovingische schijffibula wordt met een deeltjesversneller onderzocht bij het Parijse *Centre de Recherche et de Restauration des Musées de France* (C2RMF).

HET EGYPTE VAN HOLLYWOOD (13/10/12-17/03/13)

In deze grote wintertentoonstelling bekeek het Rijksmuseum van Oudheden het oude Egypte door de ogen van Hollywood met Egyptische filmfragmenten uit klassieke en moderne kaskrakers, talrijke kostuums en rekwisieten uit de filmstudio's van Hollywood. Blikvangers waren de filmjuwelen waarmee Liz Taylor in 1963 schitterde als Cleopatra. Voor kinderen is er *Het Egypte van Hollywood KIDS* (t/m zomervakantie 2013).

Het oude Egypte is al ruim honderd jaar, sinds het vroegste begin van de film en met name na de ontdekking van Toetanchamons graf in 1922, een geliefd onderwerp op het witte doek. Glamourkoninginnen en tirannieke farao's hebben hoofd- en bijrollen in honderden verfilmde historische en Bijbelse verhalen. In avonturenfilms wagen archeologen zich heldhaftig aan de zoektocht naar kostbare Egyptische schatten. Angstaanjagende mummies en mysterieuze goden doen het van oudsher goed in horror- en sciencefictionfilms. In *Het Egypte van Hollywood* was de hoofdrol weggelegd voor vele tientallen fragmenten uit deze films, van 1898 tot nu. Uit Hollywood waren er daarnaast originele filmkostuums en -attributen zoals Liz Taylors' filmsieraden (*Cleopatra*, 1963), de staf van Mozes (*The Ten Commandments*, 1956) en het magische boek van Amun-Ra (*The Mummy Returns*, 2001). Met een honderdtal Egyptische voorwerpen uit de museumcollectie toonde de expositie het archeologische Egypte naast het fantasievolle Egypte. Zo glorieerde het zilveren diadeem van farao Antef (1640 v.Chr.) te midden van Hollywood-kronen en -juwelen. De Egyptische magie in de films werd afgezet tegen authentieke papyri met magische spreuken en tientallen beeldjes van goden en godinnen.

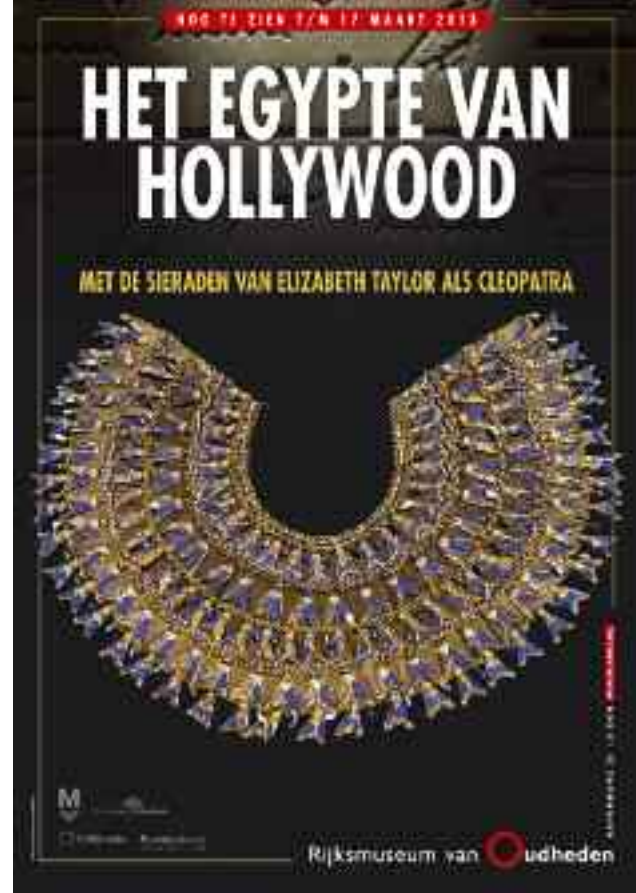
Het Egypte van Hollywood laat zien hoe er de afgelopen decennia tegen het oude Egypte werd aangekeken, en hoe films hebben bijgedragen aan de beeldvorming van het oude Egypte bij het brede publiek. De films informeerden op sommige punten goed en op andere punten juist opvallend slecht over de ware geschiedenis en cultuur van het oude Egypte. De tachtig filmfragmenten in de expositie vormen een historisch overzicht van de manieren waarop het Egypte van de farao's van 1898 tot heden is verfilmd.

Als extra's bij de tentoonstelling waren er filmavonden, lezingen, rondleidingen, een *Ladies Night*, een magazine, een symposium en programma's voor het onderwijs. De activiteiten werden georganiseerd in samenwerking met o.a. het EYE Film Instituut Nederland, de Universiteit Leiden en het Leids Filmfestival. Het RMO kon dit multidisciplinaire project realiseren met een bijdrage van ruim 160.000 euro van private en publieke fondsen als het VSB Fonds, het Mondriaanfonds en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Bruikleengevers

20th Century Fox Film Corporation (Los Angeles), NBCUniversal Archives and Collections (Los Angeles), Paramount Pictures Corporation (Los Angeles), Larry McQueen: The Collection of Motion Picture Costume Design (Hollywood), The Academy of Motion Picture Art and Sciences, Margaret Herrick Library (Beverly Hills), John R. LeBold: The Silver Screen Collection, (Braintree), Joyce Aimee Americana Collection (Los Angeles), Joseff-Hollywood: Precision Investment Castings Division (Burbank), Collectie H.S. van den Berg (Hilversum), Radboud Universiteit (Nijmegen) Legermuseum (Delft), EYE (Amsterdam), Costumi d'Arte S.R.L. (Rome), A. Aardewerk Antiquair & Juwelier (Den Haag), Collectie Martijn Akkerman (Amsterdam), Museum Boerhaave (Leiden).

Met de klok mee:
Eén van de twee campagnebeelden van *Het Egypte van Hollywood*, medewerkers collectiebeheer leggen de laatste hand aan het kostuum van farao Kahmunrah uit *Night at the Museum 2* (2009), poster van de film *Cleopatra* (1917) met Theda Bara, detail van de zaalinrichting.

NABIJE OOSTEN

Het jaar stond in het teken van de herinrichting van de Nabije Oosten-afdeling en het eerste veldwerkseizoen in Jordanië.

In de eerste helft van 2012 heeft conservator Lucas Petit zich intensief bezig gehouden met het beschrijven en onderzoeken van de Nabije Oosten-collectie, inclusief voorwerpen uit het depot. Dit was nuttig om bij de herinrichting van de vaste afdeling (april 2013) een zo breed mogelijk beeld te kunnen geven van de collectie. Een groot deel van de Liagre Böhl-collectie uit 1932 is beschreven en gefotografeerd en vijftig jaar na de opgraving zijn de Jericho-skeletten fysisch-antropologisch onderzocht. De nieuwe afdeling zal de bezoeker de geschiedenis van het oude Nabije Oosten uitleggen aan de hand van de verzamelgeschiedenis door Nederlanders van de collectie.

In oktober en november leidde Petit opgravingen op Tell Damiyah, een kleine, belangrijke nederzettingheuvel in Jordanië. Zijn team vond een begraafplaats uit de Byzantijnse tijd. De verrassende resultaten werden ruim opgemerkt (Parool, Leidsch Dagblad, De Gelderlander, Eindhovens Dagblad etc.). Vervolgonderzoek zal zich richten op de late ijzertijd rond 700 v.Chr. en de relatie met het neo-Assyrische rijk. Tijdens de veldwerkperiode in Jordanië is er met de decaan van de Yarmouk University (Irbid) en de directeur van het Jordan Museum intensief gesproken over verregaande samenwerking.

In samenwerking met de Iraaks/ Sloveense kunstenaar Azad Karim heeft Petit gewerkt aan de tentoonstelling *Verloren Erfgoed*. Hij adviseerde bij de ontwikkeling van de reizende tentoonstelling *Aphrodite's Beautycase*. Middels een gastcollege en lezingen voor studieverenigingen onderhield Petit de uitstekende relaties met de Universiteit Leiden. Tot slot ondersteunde hij de Erfgoedinspectie van het ministerie van OCW bij de determinatie van archeologische voorwerpen uit Syrië, die begin 2012 op Schiphol in beslag waren genomen.

Bezoek Geronimo Stilton (21/10)

Op 21 oktober bracht Geronimo Stilton, de speurmuis bekend van kinderboeken en -films, een bezoek aan het museum. Kinderen die met hem op de foto wilden, konden zich aanmelden via kids.rmo.nl/geronimo. Daar was er voor de 110 deelnemende kinderen een Geronimokleurplaat te downloaden, die ingeleverd kon worden bij het museum. De mooiste inzendingen maakten kans op een boek van Geronimo.

Een student toont één van de skeletten uit de Byzantijnse tijd, gevonden bij de opgraving van Tell Damiyah tijdens het seizoen 2012.

AANWINSTEN

In 2012 is voor € 38.308 aankopen gedaan, die direct uit exploitatie zijn betaald en niet via het aankoopfonds. Het betreft hier o.a. een Merovingische muntschat uit Cothen (provincie Utrecht), een Attische lekythos en een *Griffplattenschwert* met versiering uit Werkhoven. Dit zwaard dateert uit de late midden-bronstijd (13de-11de eeuw v.Chr.) en heeft een onbekende versiering. Bijzonder is dat het zwaard (ritueel) kromgebogen en beschadigd is, als het ware gedood, alvorens in een natte omgeving te zijn gedeponerd. Het zwaard vormt een interessante toevoeging op de collectie prehistorische zwaarden van het RMO.

De coalitievaas

De Griekse oudheid is nog niet voorbij, ook niet in de Nederlandse politiek. Bij het Vendu Notarishuis in Rotterdam werd in november 2012 een 'Griekse' vaas geveild, in roodfigurige techniek, met afbeeldingen van naakte rennende atleten. Bij nadere inspectie bleken dit geen atleten te zijn, maar karikaturen van zes politici uit de tijd van het laatste kabinet Lubbers (1989-1994). Op de vaas lopen zij als Griekse sporters achter elkaar aan, elk gewapend met een hoog geheven bijl... Hun namen staan erbij in Griekse letters: Lubbers, Kok, Brinkman, Rottenberg, Wöltgens, Kaland. Wie kent ze nog? Gelukkig zijn ze op deze opmerkelijke manier vereeuwigd door dit product van Flora Keramiek uit Gouda.

Toen de ontwerper van de vaas dacht aan competitie, haantjesgedrag en jaloezie in de politiek kwam hij kennelijk uit bij de oude Grieken. Dit gekoppeld aan de fraaie Griekse stijl van de hardlopers was reden genoeg om de vaas voor 130 euro als mooi voorbeeld van *Nachleben* aan de collectie van het museum toe te voegen.

Leids Filmfestival (25/10 – 28/10)

In samenwerking met het Leids Filmfestival vertoonde het Rijksmuseum van Oudheden eind oktober vier films, in het kader van de tentoonstelling *Het Egypte van Hollywood*.

25/10	Das Weib des Pharao (Duitsland, 1922)
26/10	Faraon (Polen, 1966)
27/10	Land of the Pharaohs (VS, 1955)
28/10	Sphinx (VS, 1981)

Lezing dr. Neil McLynn: 1700 Years After: Constantine at the Milvian Bridge (18/10)

Neil McLynn is een van de voornaamste experts op het gebied van de late oudheid. Zijn onderzoek concentreert zich vooral op de relatie tussen religie en politiek. Deze aspecten zijn onlosmakend verbonden met de gevolgen, geschiedenis en mythe van de Slag bij de Milvische brug, die plaats vond in 312 na Chr. tussen de legers van de keizers Constantijn I en Maxentius. De organisatie was in handen van LUCAS (Leiden University Centre for the Arts in Society), het Leids Instituut voor Godsdienstwetenschappen en het RMO.

De coalitievaas, met hier afgebeeld de politici Brinkman en Kok.

OPGRAVINGEN IN BARCIN HÖYÜK (03/11/12-31/03/13)

In Noordwest-Turkije hebben Nederlandse archeologen de afgelopen 25 jaar op verschillende plaatsen opgravingen gedaan. Dit onderzoek voerden ze uit in het kader van het internationale project *Early Farming Communities in the Eastern Marmara Region*.

In Barcin Höyük wordt sinds 2005 elke zomer gegraven door het Nederlands Instituut in Turkije onder leiding van Fokke Gerritsen. Een van de opvallendste ontdekkingen bleek het dunwandige aardewerk van klei gemengd met mineralen. Voedsel kon in deze potten op gecontroleerde wijze boven een vuurtje worden bereid, zonder door de hitte uit elkaar te springen. Deze nieuwe wijze van voedsel bereiden betekende een gastronomische revolutie in de prehistorie. Fotografe Rénie van der Putte sloot zich in de zomer van 2011 aan bij het opgravingsteam op Barcin Höyük. Ze volgde de archeologen tijdens hun werk en bij hun ontdekkingen. Een selectie van haar foto's in deze kleine tentoonstelling laat zien hoe de wetenschappers hun vondsten documenteren en analyseren om het leven van 8000 jaar geleden te leren kennen.

Het doel van de opgraving is het vroegste boerenleven in Noordwest-Turkije in kaart te brengen. Meer dan 8000 jaar geleden vond daar de overgang plaats van jagen en verzamelen naar een bestaan dat was gebaseerd op het verbouwen van gewassen en houden van vee. Daarna ontwikkelde het boerenbestaan zich geleidelijk verder.

De archeologen vonden in Barcin Höyük aardewerk, werktuigen van vuursteen en been, maalstenen en eetgerei. Daaruit bleek dat het vaatwerk dunwandig werd en dat de klei met mineralen was gemengd. Zo kon het eten direct boven een vuur worden bereid zonder dat de pot door de hitte uit elkaar sprong. Voor het eerst kon (vloeibaar) voedsel langdurig en op gecontroleerde wijze worden verhit. Deze nieuwe manier van voedsel bereiden zou je een gastronomische revolutie in de prehistorie kunnen noemen.

De opgraving van Barcin Höyük is een samenwerkingsproject van het Nederlands Instituut in Turkije, het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten (Leiden) en de Vrije Universiteit (Amsterdam). De expositie in het Rijksmuseum van Oudheden vindt plaats in het kader van de viering van het vierhonderdjarig bestaan van diplomatieke contacten tussen Nederland en Turkije.

Lezing prof. dr. Fik Meijer: Het leven van de apostel Paulus (30/10)

Bij de presentatie van zijn nieuwe boek *Paulus. Een leven tussen Jeruzalem en Rome* gaf Fik Meijer een lezing. Hij ging in op de vele vragen die er bestaan rond het leven van de apostel Paulus. In zijn boek volgt Meijer Paulus op de voet, bijvoorbeeld tijdens zijn jeugd als Romeins burger in een Grieks-Hellenistische stad, zijn studie in Jeruzalem, zijn plotselinge bekering bij Damascus, en langs de oude steden in Turkije en Griekenland. Deze avond met 200 bezoekers in de Tempelzaal en € 4.000 omzet in de museumshop was een samenwerking tussen Uitgeverij Athenaeum en het RMO.

Boven: de opgraving te Barcin Höyük.
Onder: opgravingsmateriaal, Barcin Höyük.

HET EGYPTE VAN HOLLYWOOD KIDS

(13/10/12-31/08/13)

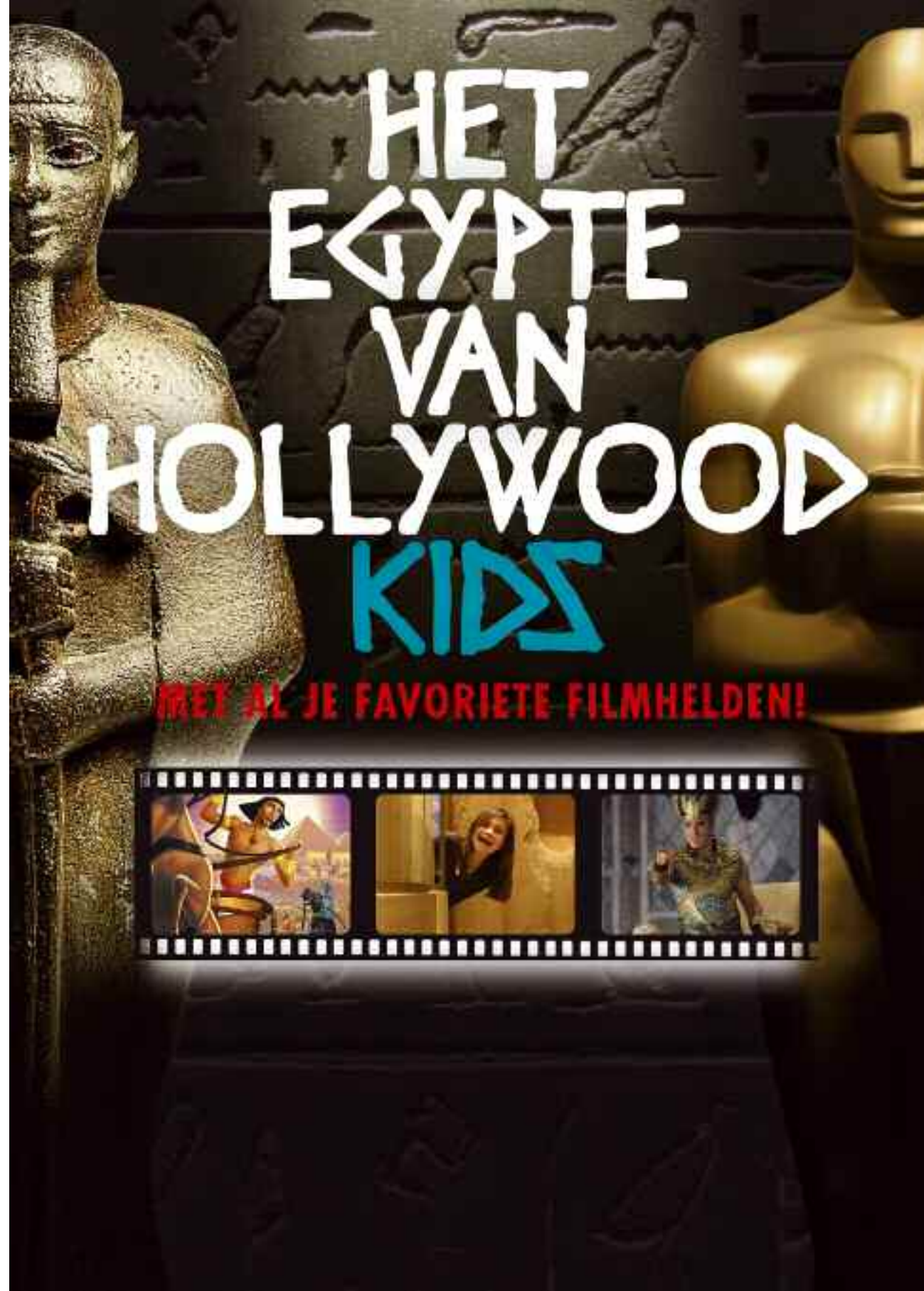
Op 13 oktober opende het Rijksmuseum van Oudheden voor kinderen van 8 t/m 12 jaar de spannende tentoonstelling *Het Egypte van Hollywood KIDS*. Hier is in vijf filmsets te zien hoe Donald Duck en zijn neefjes op zoek gaan naar piramides, Piet Piraat en Scooby Doo oog in oog staan met levende mummies en Asterix en Obelix in een schip de Nijl afvaren. De kleine mummiefarao Tutenstein laat met toverkracht beeldjes van zijn bedienden tot leven komen en Mega Mindy droomt er van om Cleopatra te zijn. Om er achter te komen welke dingen uit die films echt waar en echt Egyptisch zijn, valt er in de tentoonstelling van alles te beleven. Kinderen kunnen zich verkleden als farao, de steenblokken van een piramide beklimmen, of zich door mummies laten bespieden in een duistere grafkamer. Door vragen te beantwoorden en echte drieduizend jaar oude voorwerpen als godenbeeldjes en scarabeeën te bekijken, ontdekken ze waarom de Egyptenaren hun doden mummificeerden, of Egyptische priesters werkelijk konden toveren en hoe je een farao kunt herkennen. Ook wordt duidelijk dat filmmakers soms zelf dingen bedenken om de films extra mooi of spannend te maken. Bij deze expositie worden allerlei vakantieactiviteiten georganiseerd, zoals lezingen en filmmiddagen. Op drukke momenten worden de kinderen in de tentoonstelling begeleid door één van de vijftien vrijwilligers.

Dummie de mummie-dag (11/11)

Op zondag 11 november presenteerde kinderboekenschrijfster Tosca Menten haar nieuwe boek *Dummie de mummie en het masker van Sebek-Ra*. Ruim honderd kinderen van 7 tot 12 jaar kwamen voor Tosca Menten naar het museum. Zij vertelde, begeleid door muziek, over de nieuwe avonturen van Dummie, haar creatie van een grappige, enigszins onhandige vierduizend jaar oude mummie uit Egypte. Daarna konden kinderen een bezoek brengen aan de Egypteafdeling. Bij de kassa was een Dummie de mummie-speurroute verkrijgbaar met opdrachten, puzzels, woordzoekers en een prijsvraag.

Nascholingsdag en lesprogramma's beeldvorming en filmdidactiek (09/11)

Voor docenten geschiedenis, CKV en KCV in het voortgezet onderwijs organiseerde het museum bij de wintertentoonstelling *Het Egypte van Hollywood* een digitaal lesprogramma en een nascholingsdag over filmdidactiek. De lesbrief *Egypte in de film* biedt leerlingen een selectie titels van historische films over het oude Egypte om in de klas, klassikaal of individueel, te kijken en analyseren. Door de films te vergelijken met andere bronnen, van onder andere archeologen, egyptologen, classici en historici, kunnen ze uiteindelijk een stelling verdedigen: in hoeverre vinden ze de filmbeelden historisch betrouwbaar en correct? De lesbrief is geschikt voor alle leerjaren, en was vanaf 3 september gratis te downloaden van www.rmo.nl/lesbrief. Voor veertig docenten geschiedenis, CKV en KCV was er op vrijdagmiddag 9 november een nascholingsmiddag over het gebruik van moderne media en film in het geschiedenisonderwijs. Historici en specialisten op het gebied van filmgeschiedenis en -didactiek gaven lezingen en workshops over het gebruik van moderne media en film in het geschiedenisonderwijs. Aan bod kwamen zowel klassieke als recente films over uiteenlopende onderwerpen, van de oudheid tot de Koude Oorlog.

100.000 UUR ARCHEOLOGIE - VERZAMELEN OP DE VELUWE (tot 14/11)

Op de afdeling *Archeologie van Nederland* was vrijwel het hele jaar 2012 deze expositie over de collectie van amateurarcheoloog en verzamelaar Eduard Zuurdeeg te zien. De verzameling omvat honderden stenen pijlpuntjes en scherven, oud aardewerk, klokbekers en bijlen, grote maalstenen, Romeinse munten en middeleeuwse wijnflessen: het resultaat van 60 jaar intensief verzamelen. De verzameling vormt een uniek archeologisch document, dat het verhaal vertelt van 50.000 jaar bewoning op en rondom de Veluwe. Zuurdeeg werkte vier tot vijf dagen per week aan zijn passie, ongeveer vijftien uur binnen, twintig uur buiten. Dat komt neer op meer dan 100.000 uur archeologie. De voorwerpen en documentatie van zijn verzameling staan symbool voor de bevoegdheid en inzet van de amateurarcheologen in Nederland. Hun kennis en inzet zijn van onschatbare waarde voor dit vakgebied. Niet alleen vanwege de ontdekking van voorwerpen en nieuwe vindplaatsen, maar ook voor de bescherming van het Nederlands archeologisch erfgoed. Met deze tentoonstelling beoogt het Rijksmuseum van Oudheden zowel amateurarcheologie en wetenschap, als regionale en nationale archeologie nader bijeen te brengen. Het museum kocht de collectie Zuurdeeg in 2010 aan, in samenwerking met de gemeente Ede. Door de aankoop blijft deze waardevolle amateurcollectie en zijn uitvoerige documentatie intact en bovendien toegankelijk voor onderzoekers en publiek. Het museum is formeel eigenaar en beheerder van de verzameling en zal grote delen aan het Historisch Museum Ede langdurig uitlenen. In 2013 zal de gehele tentoonstelling daar te zien zijn.

Stichting Reuvens/ Reuvensdagen (16/11 – 17/11)

Zes partijen, waaronder het RMO, verenigden zich in de Stichting Reuvens. Eén van de doelen was de continuïteit van de Reuvensdagen te waarborgen. Dit grootste archeologiecongres van Nederland stond na het opheffen van Erfgoed Nederland onder druk. Directeur Weijland nam plaats in het bestuur van de stichting en conservator Amkreutz had zitting in de programmacommissie. De aanwezigheid van het RMO op het congres werd versterkt door de inrichting van een aantal vitrines met vondsten uit Ede en de presentatie van de film over verzamelaar Zuurdeeg. Door betrokkenheid bij deze nationale archeologiedagen wordt de nationale rol van het RMO verder versterkt.

Lezing Anthony Everitt: De geboorte van Rome (16/11)

Deze lezing werd gegeven in het kader van het verschijnen van het nieuwste boek: *De geboorte van Rome* van Anthony Everitt. In dit boek vertelt Everitt hoe Rome uitgroeide van een kleine slaperige marktplaats tot het kloppend hart van een machtig rijk dat zich uitstrekte van Groot-Brittannië tot het Midden-Oosten. De lezing was een samenwerking met Uitgeverij Ambo|Anthos.

Veenhoflezing Peter Pfälzner: Politics and Diplomacy in Syria, 3500 Years Ago: Archaeological Excavations in the Kingdom of Qatna (16/11)

Professor Pfälzner van de Universität Tübingen doet archeologisch onderzoek naar het 3500 jaar oude koninklijk paleis van Qatna, in Midden-Syrië. De opgraving bracht een van de mooiste paleizen van het oude Nabije Oosten aan het licht. De jaarlijkse Veenhoflezing werd in 2002 in het leven geroepen naar aanleiding van het afscheid van Klaas Veenhof als hoogleraar Talen en geschiedenis van Babylonisch en Assyrisch (Universiteit Leiden). De lezing wordt samen met het NINO georganiseerd.

De inrichting van de expositie met aan de linkerkant de vondsten en de documentatie van Eduard Zuurdeeg en rechts een plattegrond met de geschiedenis van de vindplaatsen.

MIDDELEEUWS CHIC (23/11/12-15/09/13)

Op 23 november werd de tentoonstelling *Middeleeuws chic. Sierbeslag op riemen en tassen 1300-1600* geopend. In de Holwerdzaal, deel van de afdeling *Archeologie van Nederland*, zijn zo'n vijftig leren riemen, tassen en schoenen met metalen versiering, honderden kleine beslagstukjes en tientallen insignes te zien. Een groot deel komt uit de eigen collectie laatmiddeleeuws riembeslag, verworven in 2006 en 2009. De tentoonstelling is aangevuld met bruiklenen uit twaalf steden in Nederland en Vlaanderen. De objecten zijn geplaatst in een decor van details uit laatmiddeleeuwse kunstwerken. Ter gelegenheid van de tentoonstelling verscheen het boek *Middeleeuwse mode in metaal*, geschreven door conservator Annemarieke Willemsen en Marlieke Ernst, student archeologie. Van de conservator verscheen tevens een kloek wetenschappelijk artikel over dit onderwerp in het *peer-reviewed* tijdschrift *Medieval Archaeology*. Dat artikel werd bekroond met de Martyn Jope Prize 2012.

De mode in de Middeleeuwen was uitbundiger dan wordt gedacht: mensen van alle rangen en standen droegen overvloedig gedecoreerde riemen en tassen van leer. Ook kostbare stoffen in felle kleuren waren populair. "Alle gewone mensen dragen hun riemen met zilver beslagen", moppert de 15de-eeuwse schrijver van de Spiegel der Zonden. Wat opvalt is de grote diversiteit van het sierbeslag en de variatie in gebruik. Sierbeslag op riemen en tassen was blijkbaar een uitgelezen medium om boodschappen en identiteit uit te dragen: er zitten opvallend veel letters en symbolen bij. Deze goud- en zilverkleurige spijkers en beslagstukjes zijn doorgaans gemaakt van goedkoop koperblik of tin-lood.

De grootste collectie van Europa

Het Rijksmuseum van Oudheden bezit de grootste collectie laatmiddeleeuws riembeslag van Europa: meer dan 1500 verschillende beslagstukjes en zo'n tachtig fragmenten van leren tassen en schoenen met beslag. Het grootste deel is gevonden in het 'Verdronken Land van Zeeland' en Dordrecht.

Ter gelegenheid van de opening en de boekpresentatie werd op de openingsdag een klein symposium georganiseerd met de volgende sprekers:

- Annemarieke Willemsen (conservator Middeleeuwen, RMO) over laatmiddeleeuws riembeslag
- Eddie Nijhof (Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten, gemeente 's-Hertogenbosch) over de vondsten van het Burgemeester Loeffplein
- Henk 't Jong (historisch adviesbureau 't Scapreel) over middeleeuwse mode en accessoires

Foto: een deel van de collectie laatmiddeleeuws riembeslag van het RMO.

Tijdvakkenlezingen voor docenten geschiedenis voortgezet onderwijs (22/11)

Het museum startte in het schooljaar 2012-2013 met een reeks Tijdvakkenlezingen voor docenten geschiedenis. Deze lezingen door museumconservatoren bieden verdieping van de tijdvakken 'Jagers en boeren', 'Grieken en Romeinen', 'Monniken en ridders' en 'Steden en staten', ter voorbereiding op het centraal examen geschiedenis 'nieuwe stijl' voor havo en vwo. Voor deelnemers was er een powerpoint beschikbaar met bronnenmateriaal om op school te gebruiken. De eerste Tijdvakkenlezingen vonden plaats op 22 november. De tijd van Grieken en Romeinen en het kenmerkende aspect 'klassieke vormtaal' stonden centraal en de museumcollectie vormde de rode draad.

Over de tijdvakkenlezing

28/11: "Om te beginnen wil ik graag mijn grote complimenten in het algemeen uiten over de avond met de Tijdvakkenlezingen en vind ik het super dat jullie dit hebben georganiseerd. Ik kijk al weer erg uit naar 10 januari voor de volgende bijeenkomst (en hoop stiekem op nog meer lezingen)."

Vijfde Bijvancklezing dr. Dyfri Williams: Up close and personal; A new view of the Parthenon's east pediment (20/11)

De beelden op het oostelijke fronton van het Parthenon in Athene behoren tot de mooiste van het gebouw. Dr. Williams, voormalig conservator van het British Museum, gaf zowel nieuwe interpretaties van de individuele beelden, als nieuwe inzichten in de betekenis van dit type sculpturen in de oudheid. De jaarlijkse Bijvancklezing is een samenwerking tussen Stichting Babesch (Bulletin Antieke Beschaving), Stichting Byvanck en het RMO.

AZAD KARIM - VERLOREN ERFGOED (29/11/12-28/02/13)

Het menselijk leed ten tijde van oorlog doet vaak vergeten dat ook cultureel erfgoed lijdt onder gewelddadige conflicten. Pas als de rust is weergekeerd, wordt duidelijk wat – met of zonder opzet – voor altijd verwoest is, wat verdwenen is en wat overblijft. De kunstenaar Azad Karim (1954, Koerdistan, Irak) is zich door zijn Koerdische afkomst zeer bewust van de kwetsbaarheid van cultureel erfgoed. Hoewel hij sinds de jaren 1970 in Slovenië woont en werkt, is hij met hart en ziel betrokken bij de gebeurtenissen in het Midden-Oosten. Karims gedachten gaan dagelijks uit naar de tragische verwoestingen van cultureel erfgoed door oorlog en onrust in het gebied tussen Eufraat en Tigris. De tentoonstelling *Verloren Erfgoed* van Azad Karim is een eerbetoon aan verloren erfgoed in het algemeen en dat van het Nabije Oosten in het bijzonder. Om zijn gevoelens over deze verwoestingen te verwerken, reconstrueert Karim dit verloren erfgoed om het vervolgens symbolisch opnieuw te verwoesten. Het werk van Azad Karim belichaamt een offer van zijn eigen kunstwerken, om toeschouwers bewust te maken van het verlies en de verwoesting van erfgoed over de hele wereld.

Azad Karim is al bijna 30 jaar werkzaam in Slovenië als schilder en grafisch ontwerper. De tentoonstelling werd mede mogelijk gemaakt door de Ambassade van Slovenië.

12 Provinciënlezing: archeologie van Drenthe (30/11)

Archeologen spraken over de archeologie van Drenthe tijdens de 12 Provinciënlezing op vrijdagmiddag 30 november. Dr. Ayolt Brongers kroop in de huid van Caspar Reuvers, de eerste hoogleraar archeologie van Nederland, tevens de eerste directeur van het RMO. Hij maakte in 1833 een reis naar Drenthe om de archeologie van deze provincie te inventariseren. Aan de hand van Reuvers' aantekeningen blikt Brongers terug op de Drentse hunebedden in de 19de eeuw. In oktober 2012 opende het Drents Museum de vernieuwde afdeling *Nederlandse archeologie*. Conservator Vincent van Vilsteren legde uit hoe hij gekozen heeft voor de biografie van het landschap als thema van de nieuwe opstelling. Voor het eerst in Nederland werd er archeologisch onderzoek gedaan naar een kamp uit de Tweede Wereldoorlog: Kamp Westerbork. Ivar Schute van RAAP sprak over de resultaten van het onderzoek 2011-2012 en wat dit kan betekenen voor toekomstige archeologische opgravingsprojecten met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog.

Stuudiemiddag Diogenes van Oinoanda (01/12)

De Duitse papyroloog prof. dr. Jürgen Hammerstaedt gaf een lezing over het onderzoek naar de epicureïsche inscriptie van Diogenes op een heuveltop in het zuidwesten van Turkije. Hij vertelde over de resultaten van de recente campagnes. Om het geheel in context te plaatsen, verzorgde NKV-voorzitter dr. Hans Smolenaars een inleiding over de epicureïsche leer. De lezingen werden in samenwerking met het Nederlands Klassiek Verbond georganiseerd.

Om toeschouwers bewust te maken van de verwoesting van erfgoed over de hele wereld, vernietigt kunstenaar Azad Karim zijn eigen werk. Van de scherven maakt hij mobiles, waarvan hiernaast een detail.

LEZINGEN

	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal	24	28	39	120	120

Lezingen ondersteunen in sterke mate de RMO-missie (mensen op inspirerende, hoogwaardige en actieve wijze in contact brengen met culturen van de oudheid én de ambitie (een cultureel levendig podium van en voor de oudheid en de archeologie zijn). Tevens dient het aantal lezingen twee andere doelstellingen: publieksoverdracht van wetenschappelijke inzichten en samenwerking met universitaire instellingen.

Een beperkt aantal korte samenvattingen van de lezingen in 2012 is door dit jaarverslag verweven. Tot en met 2010 werd uitsluitend het aantal lezingen binnen de muren van het RMO gerapporteerd. Tellen we alleen het aantal lezingen (in Leiden, in den lande en in het buitenland) van de conservatoren, het management en de projectleiders, dan komen we op 96 (zie bijlage VIII). Met 10 RoMeO-lezingen, 8 NINO-lezingen en minstens 10 incidentele lezingen met gastsprekers is het totaal van 120 nog aan de voorzichtige kant. In de periode 2013-2016 zal het RMO een splitsing aanbrengen in lezingen in het RMO en lezingen door medewerkers buiten het RMO, evenals een onderverdeling tussen wetenschappelijke lezingen en publiekslezingen.

Personeel en organisatie

De door de Raad voor Cultuur geadviseerde korting van 16% op de exploitatie-subsidie maakte het essentieel in 2012 maatregelen uit te voeren om in de nabije toekomst een financieel bestendige koers te kunnen blijven voeren. Vanaf mei heeft de directeur tijdens diverse personeelsbijeenkomsten verteld dat bij hoge kortingen op de subsidie personele gevolgen niet uitgesloten konden worden. Op 19 juli werd een adviesaanvraag over de voorgenomen besluiten door de directie ingediend bij de Ondernemingsraad. Een onzekere periode voor alle medewerkers was een niet te voorkomen gevolg. Na diverse overlegvergaderingen tussen de Ondernemingsraad en de directie bereikten beide partijen eind september een akkoord over voorgenomen organisatorische en personele besluiten per 1 januari 2013.

Verandering organisatiestructuur en personele gevolgen

De afdeling presentatie en educatie is per 1 januari 2013 opgeheven. Dit heeft tot gevolg dat de functie hoofd presentaties en educatie is vervallen. Het educatieve team is ondergebracht onder de directeur. Het team van projectleiders tentoonstellingen is samengevoegd met de medewerkers fondswerving en buitenlandse tentoonstellingen. Zij leggen rechtstreeks verantwoording af aan de directeur. De functie van coördinator collectiebeheer vervalt op het moment dat dit contractueel mogelijk is (sept. 2013). De functie van bibliothecaris/archivaris wordt per april 2013 verkleind, evenals de functie conservator Nabije Oosten. De tijdelijke functie van medewerker bibliothecaris vervalt per april 2013. Met de Ondernemingsraad is afgesproken om het nieuwe organogram in september 2013 te evalueren.

Zie bijlagen IX en X voor het oude en nieuwe organogram.

De ca. 120 lezingen in het RMO werden in verschillende zalen gehouden; kleinere lezingen in de Leemanszaal, lezingen waar veel publiek bij werd verwacht vonden plaats in de Tempelzaal.

BRUIKLENEN

2012 was in alle opzichten een zeer actief bruikleenjaar. Door een aantal nieuwe langdurige bruiklenen (nu al meer dan 1.700 objecten) werd de zichtbaarheid van de collectie van het RMO verder uitgebreid, zowel in Nederland als daarbuiten. Internationale samenwerking resulteerde in het uitlenen van een reeks Egyptische objecten aan het Archeologisch Museum in Bologna, Italië. Een Romeins Nehalennia-altaar was opgenomen in een reizende tentoonstelling met vier venues in Zwitserland en Duitsland. Een topstuk uit de vaste opstelling – het zwaard van Oss – had een prominente plek in de tentoonstelling *The World of the Celts*, in het Landesmuseum Baden-Württemberg te Stuttgart.

Inkomende bruiklenen werden gebruikt voor alle eigen tentoonstellingen. In *Het Egypte van Hollywood* schitterden naast de eigen collectie bijna 180 voorwerpen van 21 bruikleengevers, vooral uit de Amerikaanse filmindustrie. Door goede relaties met diverse Nederlandse provinciale en stedelijke depots was het mogelijk de tentoonstelling *Middeleeuws chic* met een aantal bijzondere vondsten te verrijken.

Veel uitgaande bruiklenen waren nodig voor de reizende tentoonstellingen van het RMO. *Fascinating Mummies*, met bijna 250 voorwerpen, stond een aantal maanden in Edinburgh en werd in december geïnstalleerd in Lleida, Spanje. De komende jaren volgen er venues in diverse andere Spaanse steden. 300 vooral klassieke objecten vormen de kern van de tweede reizende tentoonstelling. De eerste venue daarvan werd in 2012 in Museum Het Valkhof, onder de titel *Waarom godinnen zo mooi zijn*, georganiseerd. Er werden voorbereidingen getroffen voor de tentoonstelling over de Etrusken in het Gallo-Romeins Museum te Tongeren, met 112 objecten uit de collectie van het RMO.

Overzicht

	2008	2009	2010	2011	2012
Kortlopende bruiklenen	22	22	23	19	26
Aantal objecten	433	576	714	675	984
Langdurige bruiklenen	56	55	54	58	62
Aantal objecten	1.700	1.620	1.548	1.588	1.731
Inkomende bruiklenen	14	23	33	35	40
Aantal objecten	150	159	762	528	286

Voor een overzicht van het bruikleenverkeer zie Bijlage I, II en III.

Toekenning subsidie SNS Reaal fonds voor het Negende Wereldwonder (14/12)

Vlak voor de kerstvakantie kreeg het RMO te horen dat het SNS Reaalfonds € 25.000 subsidie toekende voor het multimediale, narratieve, digitaal innovatieve project *Het negende wereldwonder*. Het museum was trots dat bij de *best practices* op de website van het fonds het RMO het enige museum was dat met twee projecten (*Amon & Amara* en de *Megamythen*-game) stond vermeld en tevens het enige rijksmuseum in deze opsomming was.

Dit altaar is opgericht voor de godin Nehalennia. De tekst luidt: 'Voor de godin Nehalennia heeft Marcus Exgingius Agricola uit Trier, inwoner van Keulen, zouthandelaar, zijn gelofte gaarne en met reden ingelost.' Zout was een belangrijk handelsartikel langs de kusten van de Noordzee. Zowel in Engeland als in onze streken werd het geproduceerd en verhandeld. Exgingius komt oorspronkelijk uit Trier, maar heeft zich later in Keulen gevestigd. Het altaar werd gevonden bij Colijnsplaat en dateert uit de 2de-3de eeuw na Chr.

OVEREENKOMST RABOBANK

Op de valreep van het jaar werd een vierjarige overeenkomst met de Rabobank Leiden, Leiderdorp en Oegstgeest gesloten. De bank doneert de middelen voor de aanschaf van een concertvleugel, om het ondernemerschap van het RMO te stimuleren. Regelmatig huur en transport is immers kostbaar. Daarnaast wordt de bank voor vier jaar sponsor van de *Nacht van de viool*, met de intentie dat dit een groot Leids festival zal worden, ook buiten de museummuren. Tot slot stelt de Rabobank de leerlingen van het Stedelijk Gymnasium Leiden in staat om de aankomende vier jaar op individuele basis gratis het RMO te bezoeken. Deze driehoek bedrijfsleven, onderwijs en museum sluit naadloos aan bij de doelstellingen van bank om, net als het RMO, middenin de samenleving te staan.

Momias egipcias. El secreto de la vida eterna (CaixaForum Lleida, Spanje, (18/12/12 – 21/04/13))

Vlak voor kerst opende de achtse venue van de internationaal reizende tentoonstelling *Fascinating Mummies* in het Spaanse Lleida. Het is de eerste van zes venues in Spanje, allen te zien tussen 2013 en 2015 in diverse vestigingen van de Obra Social "La Caixa", zoals Tarragona, Zaragoza, La Palma en Girona.

Van de website van het CaixaForum, Lleida: "Explora los complejos rituales relacionados con la muerte y la otra vida en el antiguo Egipto. Esta excepcional exposición presenta los tesoros del Rijksmuseum van Oudheden de Leiden (el Museo Nacional de Antigüedades de Leiden, en Holanda), conocido en todo el mundo por sus colecciones de egiptología."

Lezing dr. Olivier Nieuwenhuyse - **De vroege bewoners van Iraaks Koerdistan (20/12)**

Het archeologisch onderzoek in Noord-Irak is de laatste jaren in een stroomversnelling geraakt met tal van nieuwe opgravingen. Onderzoekers weten echter vrijwel niets van de hoeveelheid mensen die in streek woonden. Waar woonden ze? Hoe groot waren hun nederzettingen? In 2012 is in Iraaks Koerdistan een veldverkenning gestart. De Universiteit Leiden participeert in dit project en richt zich daarbij vooral op de prehistorie. Deze lezing werd georganiseerd in samenwerking met het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten (NINO).

MÒMIES EGÍPCIES

EL SECRET DE LA VIDA ETERNA

CaixaForum *Lleida*

Obra Social "la Caixa"

BEZOEKCIJFERS

2008	2009	2010	2011	2012
119.315	134.408	131.383	153.096	142.707

De ambitie is om jaarlijks boven het gemiddelde van de afgelopen tien jaar uit te stijgen (ca. 110.000 bezoekers). Dat is met 142.707 bezoekers uitstekend gelukt. Dit is het twee-na-hoogste cijfer in de afgelopen 25 jaar.

Enkele opvallende zaken waren:

- De eerste drie maanden van het jaar werden er, net als in 2010, maar liefst 50.000 bezoekers verwelkomd, vooral door de grote belangstelling voor de Etruskententoonstelling.
- Tussen april en september zijn er ruim 58.500 bezoekers geweest. Dat is voor deze periode nog nooit zo hoog geweest. De combinatie *Tuinen van de farao's* en *Eilanden van de goden* was de grootste publiekstrekker.
- De najaarstentoonstelling *Het Egypte van Hollywood* spreekt een kleiner publiek aan dan de 'grote' titels *Etrusken* (2012) en *Egyptische Magie* (2011). Tussen medio oktober en eind december trok het RMO 10.000 bezoekers minder (36.000 versus 46.000 in de eerdere jaren).
- Het aantal jeugdige bezoekers onder de 18 jaar bleef ongeveer gelijk (ruim 42.000, zie week 39). Percentueel steeg het van 28% naar 30% van het totaal.

Kerstvakantie (30/12)

"Vanochtend de tentoonstelling voor kids met mijn kleinkinderen bezocht. Was een groot succes! Ze hebben een mooie kraag van de pharao gemaakt. Ze vonden de mevrouw die het begeleidde erg vriendelijk."
"We zijn vanochtend bij jullie op bezoek geweest en het was weer fantastisch. De dame bij het knutselen was ook zo lief voor de kinderen."

Kinderen en ouders zijn druk aan het knutselen in de Tempelzaal.

Bijlagen

BIJLAGE I: OVERZICHT INKOMENDE BRUIKLENEN

Reg.nr.	Instelling	Plaats	Tentoonstelling	Aantal
2012/18in	Drs. J.T. Schulten	Leiden	Eilanden van de goden	4
2012/19in	R.A. Lunsingh Scheurleer	Amsterdam	idem	2
2012/23in	UvA, Bijzondere Collecties	Amsterdam	idem	1
2012/24in	Academisch Historisch Museum	Leiden	t.b.v. boekpresentatie	1
2012/25in	Hortus Botanicus Leiden	Leiden	Tuinen van de farao's	3
2012/26in	Steltman Juwelier	Den Haag	idem	26
2012/30in	NBC Universal	Universal City (VS)	Het Egypte van Hollywood	11
2012/31in	Margaret Herrick Library	Beverly Hills (VS)	idem	4
2012/32in	Coll. of Motion Picture Costume Design	Hollywood (VS)	idem	4
2012/33in	Paramount Pictures	Hollywood (VS)	idem	18
2012/34in	Americana Dance Theatre	Los Angeles (VS)	idem	10
2012/35in	20th Century Fox	Los Angeles (VS)	idem	4
2012/36in	Jossef-Hollywood Collection	Burbank (VS)	idem	3
2012/37in	Legermuseum	Delft	idem	2
2012/38in	Dhr. H. van den Berg	Hilversum	idem	54
2012/39in	Costumi D'Arte S.R.L.	Rome (I)	idem	1
2012/40in	Radboud Universiteit Nijmegen	Nijmegen	idem	1
2012/41in	Dhr. W. Weijland	Leiden	idem	1
2012/42in	EYE Film Instituut Nederland	Amsterdam	idem	1
2012/43in	Museum Boerhaave	Leiden	idem	2
2012/45in	Dhr. H. van den Berg	Hilversum	idem	34
2012/47in	Dhr. M. Akkerman	Amsterdam	idem	1
2012/48in	Aardewerk Antiquair	Den Haag	idem	5
2012/49in	Dr. M. Raven	Leiden	idem	6
2012/55in	Dhr. S.R.L. Berntsen	Voorburg	idem	1
2012/56in	Dhr. H. van den Berg	Hilversum	idem	11
2012/57in	AnimationNation	Schiedam	idem	3
2012/58in	Mw. L. Netelenbos	Den Haag	idem	1
2012/62in	Provincie Zuid-Holland, PDB	Alphen a/d Rijn	Middeleeuws chic	5
2012/63in	Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland	Middelburg	idem	4
2012/64in	Gemeente 's-Hertogenbosch	Den Bosch	idem	12
2012/65in	Archeologisch & Bouwhistorisch Centrum	Utrecht	idem	2
2012/66in	Erfgoedcentrum DIEP	Dordrecht	idem	15
2012/67in	Bureau Oudheidkundig Onderzoek	Rotterdam	idem	3
2012/68in	Dhr. H.J.E. van Beuningen	Cothen	idem	12
2012/69in	Museum Boijmans van Beuningen	Rotterdam	idem	2
2012/70in	Gemeente Den Haag	Den Haag	idem	2
2012/71in	Stad Brugge	Brugge (B)	idem	5
2012/72in	Bureau Monumenten & Archeologie	Amsterdam	idem	5
2012/73in	Gemeente Zwolle	Zwolle	idem	4
		Totaal:		286

BIJLAGE II: OVERZICHT KORTLOPENDE BRUIKLENEN

Reg.nr.	Instelling	Plaats	Tentoonstelling	Aantal
2012/01	Museo Diocesano	Milano (I)	313 A.D. Edict of Milan (verv.)	0
2012/02	Fundacion "La Caixa"	Barcelona (E)	Before the Flood (vervallen)	0
2012/03	Afrikamuseum	Berg en Dal	Het geheim van de slang	10
2012/04	Landesmuseum Baden-Württemberg	Rastatt (D)	The World of the Celts	1
2012/05	Vindonissa-Museum	Brugg (CH)	At home in the outland	1
2012/07	TGV teksten en presentatie	Leiden	Expeditie Steentijd (reizend)	30
2012/08	Kunstcommissie Universiteit Leiden	Leiden	Leidse archeologen in het Nabije Oosten	32
2012/09	National Museums of Scotland	Edinburgh (GB)	Fascinating Egyptian Mummies	244
2012/10	Museum Het Valkhof	Nijmegen	Waarom godinnen zo mooi zijn	297
2012/11	Magdeburger Museen	Magdeburg (D)	Otto the Great and the Roman Empire	1
2012/12	Geldmuseum	Utrecht	onderzoek (vervallen)	0
2012/13	Gemeente Leiden	Leiden	Heilige Geestweeshuis	3
2012/14	Koninklijk Paleis Amsterdam	Amsterdam	Lodewijk Napoleon en zijn Paleis op de Dam	1
2012/15	Landesmuseum Baden-Württemberg	Rastatt (D)	At home in the outland	1
2012/17	TGV teksten en presentatie	Leiden	Expeditie Steentijd (reizend)	30
2012/20	Stadsmuseum Zoetermeer	Zoetermeer	Ridder Willem en de rest	13
2012/28	Hazenberg Archeologie Leiden B.V.	Leiden	Archeologie in Wijchen	3
2012/29	Fundacion "la Caixa"	Lleida (E)	Fascinating Egyptian Mummies	261
2012/44	Limesmuseum Aalen	Aalen (D)	At home in the outland	1
2012/50	Allard Pierson Museum	Amsterdam	Troje	7
2012/51	Stadsarchief Oss	Oss	Archeologie van Oss	5
2012/52	Textile Research Centre	Leiden	Een goed geklede voet! (ver.)	0
2012/54	UvA, Bijzondere Collecties	Amsterdam	Jebel Aruda	11
2012/59	Museum Boijmans van Beuningen	Rotterdam	Abundantia	1
2012/60	TGV teksten en presentatie	Leiden	Expeditie Steentijd (reizend)	30
2012/61	Kunsthandel M. Zilverberg	Amsterdam	VIP ontvangst PAN-beurs	1
			Totaal:	984

BIJLAGE III: UITSTAANDE LANGDURIGE BRUIKLENEN

Instelling	Plaats	Aantal
Allard Pierson Museum	Amsterdam	15
Archeologiestichting Pater Munsters	Stein	4
Archeon	Alphen a/d Rijn	2
Katwijk's Museum	Katwijk	28
Legermuseum	Delft	4
Museum Boerhaave	Leiden	9
Museum De Koperen Knop	Hardinxveld-Giessendam	11
Museum Flehite	Amersfoort	4
Nationaal Beiaardmuseum	Asten	4
Bijbels Museum	Amsterdam	67
Nederlands Museum voor Glas en Glastechniek	Lelystad	13
Stadsmuseum Leidschendam/Voorburg	Voorburg	76
Thermenmuseum Heerlen	Heerlen	1
De Casteelse Poort	Wageningen	6
Museum de Dorpsdokter	Hilvarenbeek	6
Veluws Museum Nairac	Barneveld	18
Stichting Streek- en Tuinbouwhistorie Westland	Honselersdijk	9
Stedelijk Museum Het Domein	Sittard	24
Koninklijke Houtvesterij Het Loo	Apeldoorn	14
Museum Het Valkhof	Nijmegen	21
Gemeentemuseum Het Rondeel	Rhenen	21
Museum Het Rembrandthuis	Amsterdam	15
Museum Dorestad	Wijk bij Duurstede	298
Stedelijk Gymnasium Leiden	Leiden	5
Erasmiaans Gymnasium	Rotterdam	10
Stichting Goereese Gemeenschap	Goedereede	15
Stadsmuseum IJsselstein	IJsselstein	8
Zoutmuseum	Delden	5
Gemeente Maastricht, Dienst SOG	Maastricht	64
Oudheidkundige Vereniging Salehem	Zelhem	6
Nederlands Leder en Schoenen Museum	Waalwijk	1
Nationaal Hunebedden Informatiecentrum	Borger	23
Limburgs Museum	Venlo	490
Puttens Historisch Genootschap	Putten	23
Universiteitsmuseum Groningen	Groningen	2
Museum	Den Haag	14
Stichting De Valkenburgse Toren	Valkenburg	84
Zeeuws Museum	Middelburg	1
Gemeente Katwijk	Katwijk	23
Centrum voor Natuur en Milieu Educatie	Slabroek	1
Historisch Museum Den Briel	Brielle	6
Stadsmuseum Steenwijk	Steenwijk	4
LVR-Römermuseum	Xanten (D)	4
Veluws Streekmuseum	Epe	5
Delfluent Services B.V.	Delft	3
Museum Rijswijk	Rijswijk	15
Gemeente Sittard-Geleen	Sittard-Geleen	1
Maritiem Museum	Rotterdam	1
Noordelijk Scheepvaartmuseum	Groningen	7
Time&Tide Museum	Great Yarmouth (GB)	6
Provincie Zuid Holland	Alphen a/d Rijn	12
Flipje en Tiel Museum	Tiel	16
The Metropolitan	New York (VS)	1
Drents Museum	Assen	6
Stadsmuseum Woerden	Woerden	2
Archeon	Alphen a/d Rijn	37
Museo Civico Archeologico di Bologna	Bologna (I)	35
Stichting het Limburgs Landschap	Arcen	3
Museum Oud Lunteren	Lunteren	6
Museum Kasteel Wijchen	Wijchen	103
Particulier	Wassenaar	1
Historisch Museum Ede	Ede	12
	Totaal	1731

BIJLAGE IV: AANWINSTEN

Inv. nr. • Betreft • Tijd • Verworven via • Aantal

Egypte:

F 2012/1.1-2 • samples van scherven uit Sakkara • ca. 500-850 na Chr. • opgraving Sakkara • 2
 F 2012/6.1 • valse scarabee • modern • schenking anonieme museumbezoeker • 1
 F 2012/9.1-10 • papyrusfragmenten uit collectie Fackelmann te Wenen, demotisch • schenking Dr. R.J. Demarée • 10
 Z 2012/4.1-4 • moderne geprepareerde planten • schenking Hortus Botanicus, Leiden • 4

Klassiek:

K 2012/1.1-6 • diverse Romeinse bronzen en glazen voorwerpen • legaat dhr. J.A. Rutten • 6
 I 2012/2.1 • Attische lekythos, 450-440 v.Chr. • aankoop kunsthandel Charles Ede te Londen • 1

Nederland prehistorie:

f 2012/4.1 • Griffplattenschwert met versiering uit Werkhoven • Midden-Bronstijd • aankoop dhr. R. van Eerde • 1
 k 2012/4. • opgravingsvondsten Oss-Zevenbergen, IPL 1964-65 o.l.v. H.J. Verwers • overdracht Provincie Noord-Brabant • 21
 e 2012/10.1 • bronzen stopridge-bijl uit Nijmegen • 1100-900 v.Chr. • schenking mevr. E.M. Rijnberg • 1

Nederland Middeleeuwen:

k 2012/7. • vondsten 1957-59 uit rijengrafveld Bergeijk • ca. 550-700 na Chr. • legaat Van Daalen • 25
 f 2012/10.1-71 • Merovingische muntvondst uit Cothen • ca. 700 na Chr. • aankoop dhr. C.B. Leenheer en J. Koning • 71
 WD • opgravingsvondsten Wijk bij Duurstede Veilingterrein, 2004-2007 • overdracht ADC Archeoprojecten • 313 dozen/kratten

Oud Europa:

M 2011/9.1 • Neolithische vuurstenen bijl uit Duitsland • ca. 3400-2500 v.Chr. • schenking dhr. W. Boer • 1

Receptie oudheid:

Z 2012/5.1 • schoolplaat 'Noormannen bij Dorestad' • 1927 • schenking via Dr. A. Willemsen • 1
 Z 2012/8.1 • prent 'Gezicht op de Sphinx en de piramiden van Gizeh', 1698 • schenking Drs. W. Weijland • 1
 Z 2012/9.1 • gravure Nehalennia-altaren, 1650 • aankoop veiling Vendu Notarishuis Rotterdam • 1
 Z 2012/11.1 • platelen zgn. coalitievaas, gebaseerd op antieke voorbeelden, ca. 1995 • aankoop veiling Vendu Notarishuis Rotterdam • 1

Totaal aantal aanwinsten: 148 objecten en 313 dozen/kratten

BIJLAGE V: CULTURAL GOVERNANCE

Hieronder wordt verantwoording afgelegd over de wijze waarop het Rijksmuseum van Oudheden voldoet aan de 23 aanbevelingen van de code *Cultural Governance*. Er worden enkel die aanbevelingen genoemd waarover een relevante opmerking over het jaar 2012 gemaakt kan worden.

- Een delegatie uit de raad voert jaarlijks een functioneringsgesprek met de directie.
Dit is in 2012 gebeurd door het lid Suzanne Wolff. Haar verslag is met de complete Raad, zonder aanwezigheid van de directeur, besproken en vastgesteld.
- De raad wordt samengesteld op basis van vooraf vastgestelde profielen.
In december 1999 is het profiel voor de Raad vastgesteld. Dit profiel is in 2012 gewijzigd.
- De raad evalueert de profielen periodiek, maar in ieder geval bij iedere nieuwe vacature.
Er zijn in 2012 drie vacatures ontstaan, waarbij de profielen voor nieuwe leden zijn gewijzigd en er een nieuwe evenwichtige samenstelling is ontstaan (zie artikel 9).
- De raad zoekt bij werving van toezichthouders ook buiten haar eigen netwerk.
Het nieuwe lid E. Kortlang was niet bekend in het netwerk van de overige leden, het nieuwe lid I. Sluiter was enkel bekend bij het vertrekkende lid Otterspeer. Het nieuwe lid M. Asscher behoorde tot het netwerk van de heren Hoekema en Otterspeer, maar was niet bekend bij de andere leden.
- De raad zorgt ervoor dat de raad een evenwichtige samenstelling heeft.
De Raad heeft in het nieuwe profiel opgenomen dat de volgende sectoren bestreken worden:
–de financiële wereld (de heer Arthur Arnold),
–de universitaire/wetenschappelijke wereld (mevrouw Ineke Sluiter)
–ondernemerschap en cultuur (de heer Maarten Asscher)
–notariaat en bedrijfsleven (mevrouw Erna Kortlang)
–politieke en diplomatieke wereld (de heer Jan Hoekema)
–communicatie, marketing en sociale media (nieuwe vacature in 2013)
- De directie verstrekt jaarlijks aan de raad een overzicht van nevenfuncties.
In het jaarverslag is een overzicht van de huidige nevenfuncties van de directeur opgenomen. Nieuwe nevenfuncties worden door de directeur gemeld.
- De instelling zorgt dat het profiel voor de samenstelling van de raad als geheel openbaar is.
Aan deze aanbeveling is voldaan middels de jaarrekening en het jaarverslag 2012, alsmede het activiteitenplan 2013-2016.
- De directie verschaft de raad, gevraagd en ongevraagd, tijdig en volledig de informatie die nodig is voor een goede taakvervulling van de raad, waarbij *no surprises* het kernbegrip is.
Dit gebeurt middels financiële halfjaarprognoses, managementrapportages, uitnodigingen voor openingen en overige presentaties. De directeur heeft tussentijds mondeling overleg met individuele leden. In 2012 zijn er vanwege het advies van de Raad van Cultuur diverse extra bijeenkomsten met leden van de Raad geweest, waarbij de gevolgen van de adviesaanvraag aan de OR werden besproken.
- De raad vergadert volgens een vastgesteld schema. Bij frequente afwezigheid worden de betreffende toezichthouders daarop aangesproken.
De Raad van Toezicht vergaderde in 2012 viermaal. Er is geen frequente afwezigheid geconstateerd.
- De raad rapporteert in het jaarverslag over het omgaan met deze aanbevelingen.
Dit gebeurt vanaf het jaarverslag 2006, alsook in de jaarrekening.

BIJLAGE VI: EXTERNE NEVENFUNCTIES PER 31/12

Conservator Nederland prehistorie Luc Amkreutz

Onderzoeker in *Ancestral Mounds*-project, Universiteit Leiden
Projectlid Odysseeproject *Terug naar de Bandkeramiek*.
Lid van het SPLASHCOS-systeem betreffende (Noord)zeeonderzoek
Redactielid *Archeologie* (Steentijdschrift)
Projectlid waardestellend onderzoek landschap vuursteenmijnen Rijckholt (project RCE)
Voorzitter van de Steentijddag
Lid van de programmacommissie voor de Reuvensdagen 2012
Lid adviesgroep uitwerking opgravingen Wateringse Binnentuinen/Archeologische Dienst gemeente Den Haag
Lid adviesgroep opgraving Well-Aaijen/RCE
Teamlid design-construct Well-Aaijen/Archol

Restaurator Renske Dooijes

Assistant-coördinator ICOM-CC working group Glass & Ceramics
Bestuurslid Stichting Friends of Sabi Abyad

Conservator Egypte Christian Greco

Epigrafist van de Epigraphic Survey of the Oriental Institute of Chicago in Luxor
Docent 'Homeros', 'Historische grammatica' en 'Euripides', opleiding Schoale, Universiteit Utrecht
UD Egyptische archeologie bij de Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden.
Onderzoeker bij de werkgroep VIGMA (*Vivre, grandir, mourir dans l'Antiquité: rites de passage individuels au Proche-Orient Ancien*), Universiteit Straatsburg
(co-)Field director opgravingen in het Nieuwerijks grafveld van Sakkara

Conservator Klassieke Oudheid Ruurd Halbertsma

Bijzonder hoogleraar Museale Aspecten van de Archeologie, Universiteit Leiden
Secretaris Nederlandse Commissie *Corpus Vasorum Antiquorum*, KNAW
Lid Maatschappij der Nederlandse Letterkunde
Fellow of the Society of Antiquaries, Londen
Corresponderend lid Royal Cast Collection, Copenhagen
Referent Ministero dell' Istruzione, dell'Università e della Ricerca, Roma
Lid internationale studiegroep *Lasimos* (Universiteiten Pisa en Parijs)
Commissielid HOVO (Hoger Onderwijs voor Ouderen), Universiteit Leiden
Regent Bethlehemhof, Leiden

Hoofd collecties en onderzoek Pieter ter Keurs

Lid editorial board Critical Museum Studies, Horniman Museum, Londen
Bestuurslid Leiden Museumgroep
Bijzonder hoogleraar Antropologie van Materiële Cultuur, Universiteit Leiden

Conservator Nabije Oosten Lucas Petit

Lid *Oursi hu-beero* (Het Grote Huis) Project, Burkina Faso
Adviseur opgravingen op Horvat Kur, Israël
Onderzoeker *Tel Rehov Regional Project*, Israël

Conservator Egypte Maarten Raven

Bijzonder hoogleraar Museologie van het oude Egypte, Universiteit Leiden
Lid Raad van Toezicht van de Stichting Friends of Saqqara
Lid algemeen bestuur Voor Aziatisch-Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux
Field director opgravingen in het Nieuwerijks grafveld van Sakkara

Directeur Wim Weijland

Penningmeester dagelijks bestuur Kunsten '92
Lid bestuur Vereniging Rijksmusea
Lid Raad van Advies Stichting Friends of Saqqara
Lid Raad van Toezicht Stichting Leiden Marketing
Lid Raad van Adviseurs Vereniging Rembrandt
Lid bestuur Open Monumentendag
Lid bestuur Friends of Codart
Lid Nationale UNESCO Commissie
Lid wetenschappelijke adviesraad KNIR
Lid bestuur Stichting Reuvs
Lid bestuur VSB Vermogensfonds/Raad van Toezicht VSB donatiefonds

Conservator Nederland Middeleeuwen Annemarieke Willemsen

Lid Onderzoeksschool Mediëvistiek
Lid Maatschappij der Nederlandse Letterkunde
Fellow of the Society of Antiquaries, Londen
Lid Finds Research Group, Londen
Voorzitter bestuur Sectie Historische Musea van NMV
Lid bestuur Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap
Lid begeleidingscomité depotproject KMKG Brussel

BIJLAGE VII: PUBLICATIES

Conservator Nederland prehistorie Luc Amkreutz

- Oudheden Onderzoekt: tweemaandelijks column, *Archeologie magazine* 1, 3 en 5 (2012).
- Door de ogen van de amateur. 100.000 uur archeologie. Verzamelen op de Veluwe, *Archeologie Magazine* 1 (2012) 40-43.
- Een vorstin op de Maashorst?, *Archeologie Magazine* 2 (2012) 15.
- met I. van Wijk, Terug naar de bandkeramiek. Een archeologische Odyssee langs de Maas, *Archeologie Magazine* 4 (2012) 8-11.
- Dit potje is zeventig eeuwen oud, *Leidsch Dagblad* 10 oktober 2012.
- met Corrie Bakels, Fred Brounen, Wim Dijkman, Annelou van Gijn, Marjorie de Grooth, Wim Hendrix, Tamara de Reus, Huub Schmitz, Pieter van de Velde, Annemieke Verbaas, Harry Vromen, Jean Pierre de Warrimont & Ivo van Wijk, An Odyssey along the river Meuse. New perspectives on old Dutch LBK research (1925-2001), *Notae Praehistoricae* 32 (2012) 51-71.
- met D. Fontijn, L. Theunissen en B. van Os, Decorated and 'killed'? The bronze sword of Werkhoven, in: C Bakels/H. Kamermans, The End of our Fifth Decade, *Analecta Praehistorica Leidensia* 43/44 (2012) 205-213.

Conservator Egypte Christian Greco

- met V. Oeters en M.J. Raven, *Tuinen van de farao's. Planten en bloemen van het Oude Egypte uit de collecties van het Rijksmuseum van Oudheden*, Leiden 2012.
- The Latin Inscriptions, in: Susanna McFadden and Michael Jones (eds.), *The Art of Maintaining an Empire: Roman Wall Paintings in Luxor Temple*, Cairo and Princeton, in druk.
- met M.-L. Arnette en A. Mouton, The cyclical character of human life in Ancient Egypt and Hittite Anatolia, in: A. Mouton and J. Patrier (eds.), *Life, Death, and Coming of Age in Antiquity: Individual Rites of Passage in the Ancient Near East (PIHANS)*, Leuven, in druk.
- met V. Oeters. M.J. Raven, *Momias Egipcias. El secreto de la vida eterna*, Barcelona 2012, 14-29, 38-59, 90-100.

Conservator Klassieke Wereld Ruud Halbertsma

- *Het recht gebruik van deze schatten, teksten van de oratie bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op het gebied van de Museale Aspecten van de Archeologie aan de Universiteit Leiden* (10 juni 2011), Leiden 2012.
- Hollandsche ondernemingsgeest en geleerdheid. De herontdekking van Carthago en de oprichting van een Nationaal Archeologisch Museum, *Lampas* 45 (2012) 44-56.
- Eilanden van de goden, Griekenland vanuit de lucht, *Archeologie Magazine* 2 (2012) 36-38.
- Eilanden van de goden, Griekse mythen in foto's, vondsten en verhalen, *RoMeO Vriendenblad jaargang* 13 nr. 33 (2012) 4-17.
- Klassiek meldpunt, *NRC-Handelsblad* 21 februari 2012, 6.

Conservator Nabije Oosten Lucas Petit

- What would the Pharaoh Shoshenq have seen if he had visited the Central Jordan Valley?, *Palestine Exploration Quarterly* 144/3 (2012) 191-207.

Conservator Egypte Maarten Raven

- Mijn ba is de magie, hij is ouder dan de tijd: de principes van de Oudegyptische magie, *Phoenix* 57/1-2 (2012) 5-17.
- Review van R. Germer, H. Kischkewitz en M. Lüning, Berliner Mumiengeschichten, Ergebnisse eines multidisziplinären Forschungsprojektes (Regensburg 2009), *Bibliotheca Orientalis* 68/3-4 (2011) 295-300.
- met C. Greco en V. Oeters, *Tuinen van de farao's, planten en bloemen van het Oude Egypte uit de collecties van het Rijksmuseum van Oudheden*, Leiden 2012.
- Egyptische plantenresten in de collecties van het Rijksmuseum van Oudheden, *RoMeO Magazine jaargang* 13 nummer 33 (2012) 18-22.
- De slang en de zon, elementen van Oudegyptische magie, in: W. Welling (red.), *Goddelijk en griezelig, het geheim van de slang*, Amsterdam/Berg en Dal 2012, 158-163.
- *Egyptian magic, the quest for Thoth's book of secrets*, Cairo 2012.
- A brief report on the 2012 season, *Saqqara Newsletter* 10 (2012) 5-9.

- Gärten der Pharaonen, eine Ausstellung zu den Pflanzen und Blumen des Alten Ägypten, *Sokar* 24 (2012) 86-95.
- Feldarbeit in der Nekropole des Neuen Reiches in Sakkara, Ergebnisse der niederländischen Grabungskampagnen 2007-2012, *Sokar* 24 (2012) 32-41.
- Tuinen van de farao's, een tentoonstelling over planten en bloemen uit het Oude Egypte in Leiden, *Archeologie Magazine* 3 (2012) 6-9.
- Pragmatics of the New Kingdom necropolis of Saqqara as illustrated by the tomb of Meryneith, in: M. Barta, F. Coppens, J. Krejčí (red.), *Abusir and Saqqara in the year 2010*, Praag 2011, 139-149.

Conservator Nederland Middeleeuwen

Annemarieke Willemsen

- Dorestad, a medieval metropolis, in: S. Gelichi & R. Hodges (eds.), *From one sea to another. Trading places in the European and Mediterranean Early Middle Ages*, Turnhout 2012, 65-80.
- (red.), A. Wagner & J. Ypey †, *Das Gräberfeld auf dem Donderberg bei Rhenen: Katalog*, Leiden 2012.
- Einleitung: Sechzig Jahre Gräberfeld Rhenen, in: A. Wagner & J. Ypey †, *Das Gräberfeld auf dem Donderberg bei Rhenen: Katalog*, Leiden 2012, 6-14.
- Questioning Migration. Continuity and change in the cemetery at Rhenen (4th-8th century AD), in: R. Annaert et al (red.), *The very beginnings of Europe? Cultural and Social Dimensions of Early-Medieval Migration and Colonisation (5th-8th century)*, Brussel 2012, 187-195.
- Man is a sack of muck girded with silver: Metal Decoration on Late-medieval Leather Belts and Purses from the Netherlands, *Medieval Archaeology* 56 (2012) 171-202 (bekroond met de Martyn Jope Prize 2012).
- met M. Ernst, *Middeleeuwse mode in metaal, Sierbeslag op riemen en tassen uit de Nederlanden, 1300-1600*, Zwolle 2012. Idem in Engels: *Medieval Chic in Metal, Decorative Mounts on Belts and Purses from the Netherlands, 1300-1600 AD*.
- Middeleeuwse mode in metaal, Versiersels van 'gewone' mensen, *VIND Magazine* 8 (2012/2013) 60-63.
- Middeleeuwse mode in metaal, *Archeologie Magazine* 6 (2012) 8-11.

BIJLAGE VIII: LEZINGEN

Conservator Nederland prehistorie Luc Amkreutz

- 04/02 Leiden, Steentijd dag: *Odyssee I: Terug naar de Bandkeramiek: vergeten onderzoeken*
- 04/03 Sint-Geertruid, Jubileum HKV: *Tijdreizen rondom Sint-Geertruid*
- 30/03 Leiden, RMO, 12 Provinciënlezing Gelderland: *Verzamelen op de Veluwe*
- 10/04 Leiden, RMO, RoMeO-lezing: *100.000 uur archeologie van een gedreven verzamelaar*
- 15/05 Cardiff (UK), Early Farmers conference, the view from Archaeology and Science: posterpresentatie *An Archaeological Odyssey along the Meuse. New Perspectives on old LBK research*
- 30/08 Helsinki, EAA: *Context for Contextless Finds - Recent offshore investigations for Palaeolithic and Mesolithic sites off the Dutch coast*
- 30/08 Helsinki, EAA: *Dealing with dynamics. Wetland mentalité and the transition to agriculture in the Lower Rhine Area (5500-2500 cal BC)*
- 15/09 Leiden, RMO: *De eerste boeren. Nieuw onderzoek naar de Bandkeramiek*
- 12/10 Leiden, RMO: *De toekomst van het verleden. Science-fiction en archeologie op het witte doek*
- 26/10 Leiden, RMO, 12 Provinciënlezing Limburg: *Bovenmoedijkse arrogantie en parochialisme. Het Rijksmuseum van Oudheden en de provincie Limburg in het kort*

Conservator Egypte Christian Greco

- 09/01 Leiden, RMO, symposium Sites in the city: *Luxor: history, archaeology and tourism*
- 24/03 Leiden, DUSANE: *The forgotten tomb of Ramose at Sheik 'Abd el-Qurna*
- 29/03 Cairo, NVIC: *The forgotten tomb of Ramose at Sheik 'Abd el-Qurna*
- 16/04 Leiden, RMO, ICLON: *Herodotos en Egypte*
- 27/04 Amsterdam, UvA: *Thebes. History, change and challenges*
- 28/04 Leiden, RMO, Mehen: *Het boek van de dag en de nacht*
- 02/05 Leiden, Museumjeugduniversiteit: *Bestaat de vloek van de farao?*
- 04/05 Imola, CISE (Centro italiano studi egittologici): *Francesco Salvolini a Leiden: 1834*
- 05/05 Bologna, Archeologisch Museum: *La collezione egizia del Rijksmuseum van Oudheden: da un inizio antiquario allo scavo*
- 11/05 Nijmegen, Radboud Universiteit, Valkhof Museum, Nijmegen: *Mooi! Schoonheid in de oudheid en nu*
- 25/05 Leiden, RMO, Ladies night: *Tuinen van de farao's*
- 02/06 Leiden, RMO, Saqqaradag: *Het verloren graf van Ptahmes*
- 05/06 Barcelona, Obra Social "La Caixa": *Fascinating mummies*
- 11/06 Leiden, RMO, ICLON: *Herkomst van de collectie oudheden in Leiden*
- 12/06 Leiden, Huis van Horus: *De ontwikkeling van de Egyptologie*

- 14/06 Pisa, universiteit: *Wilkinson last witness of the imperial adventus. The transformation of Luxor temple in Late Antiquity: lost memory and surviving documentation.*
- 13/09 Venetië, universiteit: *Francesco Salvolini a Leiden (1834). La prima documentazione completa della collezione egizia del Museo Nazionale delle Antichità*
- 25/09 Apeldoorn, Ex Oriente Lux: *De ontwikkeling van de Egyptologie (ook 26/09 Rotterdam, 23/10 Leiden, 24/10 Den Haag, 06/11 Hoorn)*
- 02/10 Luxor congres Thebes in the First Millennium BC: *The forgotten tomb of Ramose in the South Asasif*
- 09/11 Imola, CISE (Centro italiano studi egittologici): *La missione olandese a Saqqara*
- 10/11 Bologna, Archeologisch Museum: *La storica scoperta di Bab el-Gasus. I sarcofagi dei sacerdoti di Amon*
- 11/11 Bologna, Archeologisch Museum: *Saqqara in copia*
- 15/11 Enschede, Ex Oriente Lux: *Herodotos en Egypte*
- 20/11 Haarlem, Ex Oriente Lux: *Medinet Haboe: bouwactiviteiten van farao Nectanebo I*
- 22/11 Leiden, RMO, Tijdvakkenlezing: *de klassieke vormtaal en Egypte*
- 14/12 Trieste, universiteit, Centro Culturale Egittologico Claudia Dolzani: *l'Egitto di Gustave Flaubert*
- 18/12 Lleida, CaixaForum: *The coffin of Anchor: house of eternity*

Conservator Klassieke Wereld Ruurd Halbertsma

- 29/02 Leiden, RMO, Probusclub Delft: *Etrusken en Grieken, een verhouding met veel facetten*
- 20/04 Neuchâtel, universiteit: *The Netherlands and Tunisia: 19th century archaeological exploration*
- 22/04 Leiden, RMO, NJBG: *Luchtfotografie en haar archeologische toepassingen*
- 24/04 Leiden, RMO, Historisch Nieuwsblad: *Eilanden van de goden*
- 06/05 Leiden, RMO, Museum Jeugduniversiteit: *Waarom zijn de Griekse beelden naakt?*
- 22/05 Tunis, Ministère de la Culture: *La Hollande et la Tunisie; rencontres archéologiques au 19ème siècle*
- 22/06 Neuchâtel, universiteit: *Classical sculpture in the Netherlands - a closer look at motives for collecting Greek and Roman statuary, 1600-1818*
- 24/08 Leiden, RMO, Stedelijk Gymnasium: *Eilanden van de goden*
- 12/10 Leiden, RMO: *Spierbundels en sandalen: het oude Rome volgens Hollywood*
- 24/10 Leiden, dispuut Boomstaf: *Achilles en het Achilleion op Corfu*
- 08/11 München, Bayerische Akademie der Wissenschaften: *Greek vases in Dutch contexts: private initiatives and scholarly concern*
- 23/11 Den Haag, Museum Meermanno: *Méditerranée in Den Haag: de klassieke collecties van baron van Westreenen*

- 27/11 Leiden, RMO, gastcollege UvA: *Romeins erfgoed in Nederland, een zoektocht naar het vreemde en het eigene*
- 28/11 Leiden, dispuut KAD Reuvs: *De keizer en de oudheid, Wilhelm II en de archeologie*
- 03/12 Leiden, RMO, Labrys studiedag: *Rhythmos: naar een nieuwe Griekse afdeling in het RMO*

Hoofd Collecties en Onderzoek Pieter ter Keurs.

- 13/02 Edinburg, National Museum Scotland: *Writing Museum Histories*
- 11/09 Leiden, universiteit: *Object/Subject relationship*
- 09/11 Leiden, symposium Capturing the Public Eye: *Death on the Nile*

Conservator Nabije Oosten Lucas Petit

- 16/02 Cairo, NVIC: *Did Pharaoh Shoshenq really visit the Jordan Valley in the 10th century BC?*
- 01/03 Leiden, universiteit: *Begräfnisrituelen in Jericho*
- 22/03 Utrecht, Ex Oriente Lux: *Tell Damiyah; een Neo-Assyrische handelskolonie?*
- 01/05 Warschau, ICAANE: *What would Pharaoh Shoshenq have seen if he had visited the Central Jordan Valley?*
- 15/05 Leiden, Pleyte studievereniging: *Tell Damiyah; een Neo-Assyrische handelskolonie?*
- 05/09 Leiden, Prometheus studentenvereniging: *RMO start nieuwe opgravingen in Jordanië*
- 12/09 Leiden, RoMeO: *RMO start nieuwe opgravingen in Jordanië*
- 29/11 Leiden, RMO, Jordan Tourism Board: *Tell Damiyah*

Conservator Egypte Maarten Raven

- 09/01 Leiden, RMO, symposium Sites in the city: *Bedreiging monumenten Sakkara*
- 09/02 Cairo, NVIC: *Recente vondsten graf van Horemheb*
- 13/04 Den Haag, British Club: *Egyptische plantensymboliek*
- 02/05 Leiden, Kidsweek magazine: *Hoe herken je een farao?*
- 08/05 Leiden, RoMeO: *Egyptische plantensymboliek*
- 02/06 Leiden, Saqqaradag: *Rapport seizoen Sakkara 2012*
- 13/06 Leiden, Hortus Botanicus, MuseumjeugdUniversiteit: *Waren de Egyptenaren lotusetters?*
- 20/06 Leiden, RMO: *Inleiding bij opening tentoonstelling Kleuren van de oase*
- 05/07 Heidelberg, Ägyptologisches Institut der Universität: *Resultaten Sakkara 1999-2012*
- 01/09 York, Archeologisch Instituut, Egypt Exploration Study Day: *Graf van Meryneith*
- 25/09 Brussel, congres CIPEG: *Restauratiecampagne Sakkara 2012*
- 12/10 Leiden, RMO: *Willem de Famars Testas en de Roman de la Momie*
- 23/11 Den Haag, symposium Museum Meermanno: *De Egyptische collectie van Westreenen*
- 28/11 Den Bosch, Ex Oriente Lux: *Recente vondsten graf van Horemheb*

Directeur Wim Weijland

- 04/02 Leiden, oude UB: *Het RMO en het Oude Nabije Oosten*
- 14/02 Edinburgh, National Museum of Scotland: *Fascinating Mummies*
- 10/04 Wassenaar, de Oijvaar: *RMO, 200 jaar ondernemerschap*
- 18/12 Lleida, CaixaForum: *Fascinating Mummies*

Conservator Nederland Middeleeuwen

Annemarieke Willemssen

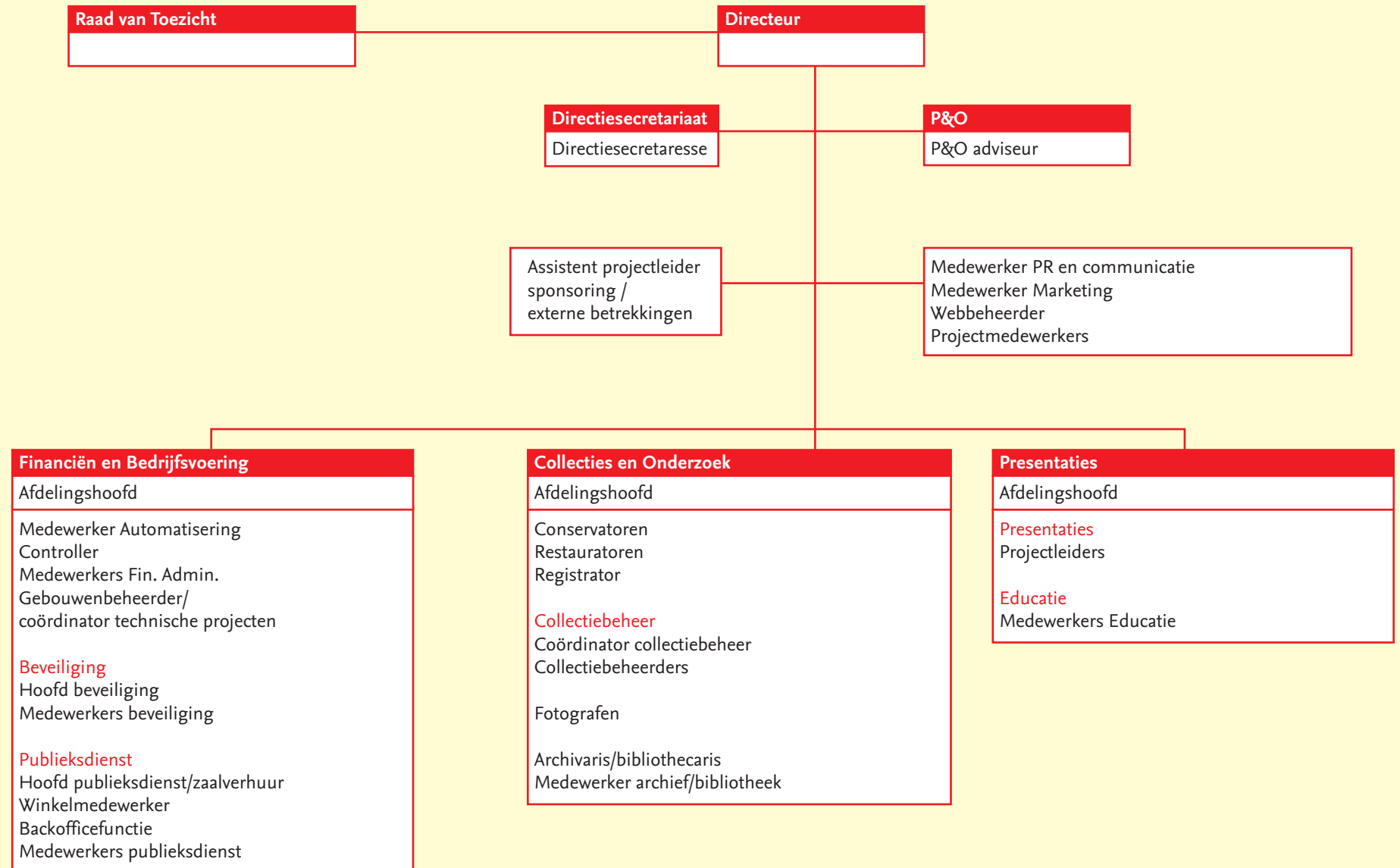
- 17/01 Rheden, historische vereniging: *60 jaar grafveld Rheden*
- 04/02 Middelburg, Zeeuws Museum: *Laatmiddeleeuws riembeslag uit het Verdrongen Land*
- 10/02 Zwolle, contactdagen BNA: *Gedecoreerde Dordtse naars. Riembeslag, insignes en accessoires*
- 11/02 Leiden, jaardag Vrienden Koninklijk Nederlands Instituut Rome: *Archeologie van Nederland*
- 23/02 Leiden, LUMC, ziekenhuisradio kinderafdeling: *Uur over Vikingen*
- 28/02 Leiden, universiteit: *Archeologische bronnen, Leiden rond 1450*
- 10/03 Londen, Museum of London: *Late medieval Bling. Cheap metal decoration on leather belts and purses*
- 14/05 Leiden, Museum Volkenkunde: *Omgang met kinderen in de Middeleeuwen*
- 03/06 Venlo, MuseumjeugdUniversiteit: *Hadden ze in de Middeleeuwen ook speelkwartier?*
- 30/08 Helsinki, congres: *Cemetery Borders, Finding Christianity in 7th-century Gravefields in the Netherlands*
- 01/09 Helsinki, congres: *Of moulds and men, Production and sale of small metal accessories, badges and toys*
- 12/10 Leiden, RMO: *Omgekeerde archeologie in de film Kruistocht in Spijkerbroek*
- 02/11 Den Haag, congres: *Spelen op het schoolplein, Laatmiddeleeuwse stadsscholen in de Nederlanden*
- 04/11 Leiden, MuseumjeugdUniversiteit: *Wie waren de Vikingen?*
- 20/11 Leiden, studenten VU Brussel: *Dorestad voor en achter de schermen*
- 23/11 Leiden RMO, opening: *Laatmiddeleeuws riembeslag*
- 29/11 Londen, Society of Antiquaries: *The Daily Dungeon, The Practice of Medieval and Renaissance School Life*

Projectleider presentaties Tanja van der Zon

- 25/01 Bergen, Vrije Kunst '83: *Etrusken. Vrouwen van Aanzien*
- 07/02 Wassenaar, Decorative and Fine Arts Society: *Eminent Women in the National Museum of Antiquities*
- 09/02 Leiden, Museumkaarthouders: *diverse lezingen (ook 15/02)*
- 14/02 Leiden, HOVO: *Vrouwen van aanzien*
- 18/04 Amsterdam, Nederlandse Vrouwenclub Amsterdam: *Vrouwen van aanzien*
- 31/10 Bergen, Vrije Kunst '83: *Het Egypte van Hollywood*

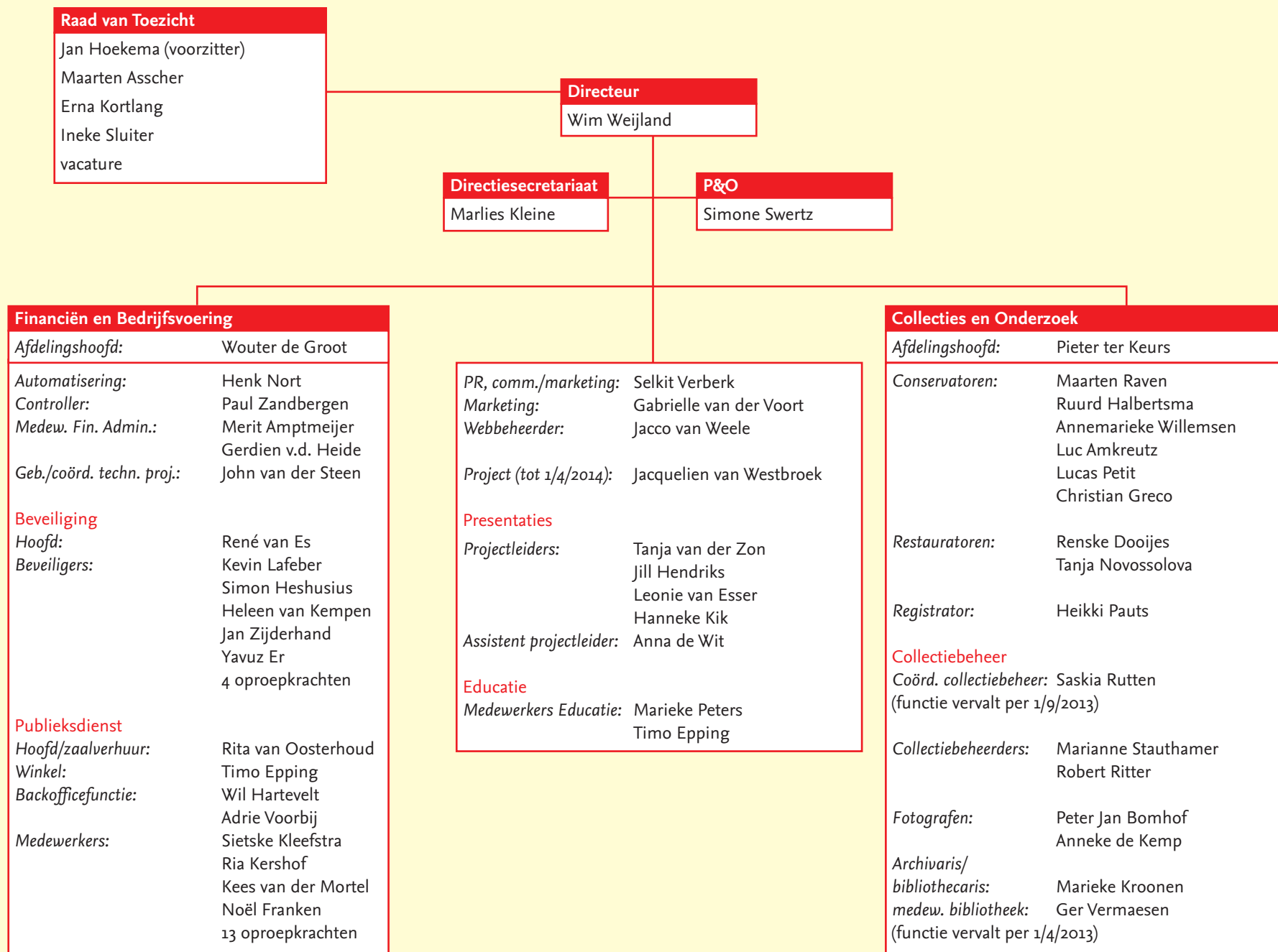
BIJLAGE IX: ORGANOGRAM

per 31.12.2012

BIJLAGE X: ORGANOGRAM

per 01.01.2013

INDEX

- 100.000 uur archeologie — 96
12 Provinciën Lezingen — 12, 30, 46
Aanwinsten — 90, 115
Actualiteitsvitruines — 10
Archief en bibliotheek — 80
Automatisering — 70
Azad Karim — 100
Balans — 73
BankGiro Loterij — 34
Beveiliging — 70
Bezoekcijfers — 108
Collectie — 62
Communicatie — 50
Conservering en restauratie — 20, 64
Cultural Governance — 116
De eerste boeren — 76
De gloed van lapis lazuli — 10
Digitaal — 56
Educatie — 48, 82, 84, 88, 94
Egypte — 22, 48
Eilanden van de goden — 36
Etrusken. Vrouwen van aanzien — 10, 14, 16, 20, 26
Gebouwenbeheer — 70
Het Egypte van Hollywood — 86
Het Egypte van Hollywood KIDS — 94
Jaarrekening — 72
Klassieke Wereld — 68
Kleuren van de oase — 54
Lezingen — 6, 8, 28, 52, 80, 90, 92, 102, 106, 120, 121
Media — 50
Middeleeuws chic — 98
Missie en visie — 3
Museumcafé — 24
MuseumJeugdUniversiteit — 18
Museumshop — 60
Nabije Oosten — 88
Nacht van de viool — 52
Nederland Middeleeuwen — 32, 84
Nederland prehistorie — 14, 42
Negende wereldwonder — 104
Nevenfuncties — 117
Nieuws uit het Midden-Oosten — 6
Opgravingen in Barcin Höyük — 92
Organogram — 122, 123, 124, 125
Personeel en organisatie — 30, 46, 47, 102
Publicaties — 118, 119
Publieksonderzoek — 50
Raad van Toezicht — 66
Receptie van de oudheid — 30, 90
Reizende tentoonstellingen — 12, 16, 28, 106
RoMeO — 74
Samenwerking Rabobank — 106
Samenwerkingen — 10, 24, 78, 76, 90
Sites in the City — 8
Symposium Herakles — 52
Tuinen van de farao's — 20, 36, 40
Universiteit Leiden — 14, 78
Vakantieactiviteiten — 58
Vaste opstelling — 44
Voorwoord — 4
Week van de Klassieken — 38, 39
Zaalverhuur — 24
Zakenvrienden — 74
Zakynthos — 44

Juwelen in de vorm van een valkenkop

Deze valkenkoppen waren deel van een sieraad, de zogenaamde wesekh-kraag. Deze vorm van versiering op de mummie bestond uit meerdere kralenstrengen tussen twee valkenkoppen. De valk symboliseerde de Egyptische dodengod Sokar.

Datering: Nieuwe Rijk, 1550-1070 v.Chr.

COLOFON

© 2013 Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

FOTO'S EN TEKSTEN

Rijksmuseum van Oudheden

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Hanneke Kik, Selkit Verberk, Wim Weijland

ONTWERP EN PRODUCTIE

Jan Willem den Hartog (Stern / Den Hartog & De Vries, Den Haag)

DIGITAAL DRUKWERK

Drukkerij Opmeer, Den Haag

Het Rijksmuseum van Oudheden streeft bij al haar activiteiten naar duurzaamheid en een zo gering mogelijke milieubelasting. Om die reden wordt dit jaarverslag in een geringe oplage van vijftig exemplaren gedrukt en wordt het verder alleen digitaal verspreid.

Rijksmuseum van Oudheden
Rapenburg 28
2311 EW Leiden

Meer informatie op www.rmo.nl